

**SULTAN MAHMUT TORAYĖIROV'UN HAYATI
EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ**

**T.C.
Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı**

Balsan MADİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Soner SAĞLAM

**Nisan 2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Anabilim Dalı, - Bilim Dalı öğrencisi BALSAN MADİ tarafından Dr. Öğrt. Ü. Soner SAĞLAM yönetiminde hazırlanan Sultan Mahmut Toraygırov'un Hayatı Edebi Şahsiyeti Ve Eserleri " başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 05.04.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Nergis BİRAY

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Ekrem AYAN
Eğilimler

Jüri Üyesi

Dr. Öğrt. Ü. Soner SAĞLAM

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19/06/2019 tarih ve 24/01.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

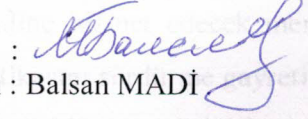
ÖN SÖZ

20. yüzyıl, bütün Türk soylu halkların sosyal ve siyasi hayatlarında büyük ve önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Rusya'ya 18. yüzyıldan itibaren Kafkasya ve Türkistan'ı istifa ile başlayan süreç ve 19. yüzyılda gelişmekte olan Türkistan'ın Rusya'nın hakimiyetine girmesi ve 20. yüzyılda genel olarak İsko Devleti ve ardından SSCB'nin kurulması gibi gelişmeler Türk soylu halklarını yaşamış derinden etkilemiştir. Türkistan da uzun yıllardır merkezi bir devletten oluşmuş çeşitli devletlerin baskı ve hakimiyeti altında yaşamış ve birçok kez yıkılmış ve yeniden kurulmuş bir bölge olarak tarihten itibaren günümüze kadar gelmiştir.

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulguların analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı : Balsan MADİ

ÖN SÖZ

20. yüzyıl, bütün Türk soylu halkların sosyal ve siyasi hayatlarında oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Rusyanın 18. yüzyıldan itibaren Kafkaslar ve Türkistan'ı işgali ile başlayan süreç ve 19. yüzyıla gelindiğinde tüm Türkistanın Rusya'nın hâkimiyetine girmesi ve 20. yüzyılda gerçekleşen Ekim Devrimi ve ardından SSCB'nin kurulması gibi gelişmeler Türk soylu halkların yaşamını derinden etkilemiştir. Türkistan'da uzun yıllardır merkezi bir devletin olması, çeşitli hanlıkların bölgede hakimiyet kurması ve boyculuk/kabilecilik anlayışı nedeniyle Türk soylu halklar Rusların işgaline karşı koyamamış ve egemenliği altına girmiştir.

Ruslar işgal ettikleri bölgeleri kontrol altına almak için her türlü baskıyı uygulamış, özellikle konar göçer yaşayan Türk soylu halkları zorunlu iskana tabi tutmaya çalışmıştır. Ayrıca açtığı okullar ile hem kendine hizmet edecek memurları yetiştirme hem de bu okullar üzerinden asimilasyon politikasını sürdürme gayreti içinde olmuştur. İlk başlardan daha çok gayr-i Müslimlerin çocuklarının gittiği bu okullara daha sonra Rusya Müslümanlarının çocukları da kaydolur. Bu okullarda Rusça ile birlikte pozitif bilimler okutulmaktadır. Ancak bu okullar aynı zamanda Rusların asimilasyon politikasının bir parçası olduğundan Türk halkları çocuklarını okula göndermek istemez. Zaman içerisinde medrese eğitiminin çağın gerisinde kaldığını fark eden Türk münevverler pozitif bilimlerin okutulacağı mektepleri açmak için girişimlerde bulunur. Burada şüphesiz en büyük hizmeti Gaspıralı İsmail Bey yapmıştır. Onun şahsi girişimleriyle usul-i cedit adı verilen yeni eğitim anlayışı Türk dünyasında bir uyanışa vesile olur ve kısa zamanda tüm Türkistan'da bu tarz okullar açılır.

Azerbaycan sahasında Maarifçiler, Kazakistan'da Alaş Orda adlarıyla bilinen grupların bünyesinde yer alan şahsiyetlerin çoğunluğu pozitif bilimler ile yetişen, Arapça ve Farsçanın yanında Rusça da öğrenen, Rusça üzerinden Rus ve Dünya edebiyatını tanıyan isimlerdir. Dolayısıyla çağın gerektirdiği donanımlara sahip olarak yetişen Türk aydınları Avrupadan öğrendiği fikir hareketleri ile çağın gerisinde kalmış, cehalete ve taassuba gark olmuş kendi halklarını bilinçlendirmek için var güçleriyle gayret göstermişlerdir. Bu noktada hepsinin fark ettiği bir gerçek vardır ki o da matbuattır. Matbuat bir milletin aydınlatılmasında, bilinçlendirilmesinde büyük bir öneme sahiptir. Burada yine Türk dünyasına en büyük hizmeti İsmail Gaspıralı yapmıştır. Tercüman gazetesi ile Türkistan'ın büyük bölümüne ulaşmayı başarmış ve Türk soylu halklar arasında adalet, hürriyet, eğitim, bilgi insan hakları, kadın hürriyeti

gibi konularda önemli bir farkındalık yaratmıştır. 1905 yılında Rus Çarlığı'nın kendi bünyesindeki halklara tanıdığı serbestlikten en fazla yararlanan Türk münevverler olur. Türkistan'ın neredeyse tamamında matbuat faaliyetlerinde çok büyük gelişmeler yaşanır. Gazete ve dergilerin etrafında toplanan yazarlar hem halkı bilinçlendirecek yazılar kaleme alır hem de edebi eserlerini tefrika halinde burada neşreder. Bu serbestlik döneminde İstanbul ile yakın ilişkiler sürdüren Türk münevverler arasında milliyetçilik düşüncesi giderek artar. Bunun neticesinde 1917 Ekim Devrimine müteakip Kazak Alaş Orda Hükümeti, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti gibi pek çok bağımsız Türk hükümeti kurulur. Fakat Bolşevikler yönetimi devraldıktan sonra kısa süre içerisinde bu hükümetleri ortadan kaldırır ve 1924'ten itibaren tamamen Türkistan'da hakimiyet kurar. Bu tarihten itibaren de Türk soyu halklar üzerinde çok büyük baskılar uygulanır. Sovyet Devleti güzel sanatların tüm dalları gibi edebiyatı da rejimin reklam aracı olarak görmek ister. Sosyalist Realizm adı verilen bir anlayışla edebi eserler kaleme alınmasını talep eden rejimin bu isteğine uymayan şair ve yazarlar Pantürkist, Panislamist, devlet düşmanı, vatan haini gibi suçlamalarla takibe uğrar, hapse atılır, sürgüne gönderilir, idam edilir. Özellikle “kızıl kırgın” adıyla da bilinen Stalin'in büyük tasfiye hareketi neticesinde 1937-1939 yıllarında pek çok Türk münevveri hayatını kaybeder. Bu baskı ikinci dünya yıllarında biraz hafiflese de 1960'a kadar devam eder. Altmışlı yıllardan sonra kısmen serbestleşmeler görülür ve 1991 yılına gelindiğinde Rusya dağılır ve bağımsız Türk devletleri kurulur. Bunlardan biri de Kazakistan Cumhuriyetidir.

İşte 20. yüzyılın genel tablosu içerisinde Kazak Türkleri de diğer Türk soylu halklar gibi benzer şartlar içerisinde kalmıştır. Yüzyılın başındaki serbestlikten yararlanan Kazak aydınları matbuat faaliyetleri ile haka hizmet etmeyi kendilerine borç bilmiştir. Tabii burada bir önceki yüzyılda yaşayan ve Kazak yazılı edebiyatının kurucusu hükmünde olan Abay Kunanbayev'i ve onun kendisinden sonra gelen Kazak aydınları üzerindeki tesirini söylemeden geçemeyiz. Reformist bir kişiliğe sahip olan Abay gerek kara sözleri gerek şiirleri ile Kazak halkını cehaletten kurtarmak, akıl ve bilimin ışığında muasır medeniyet seviyesine çıkarmak için gayret etmiştir. Realist bir çizgide kaleme aldığı eserleri ile Kazak edebiyatında bir mektep/okul oluşturmuş ve Modern Kazak yazılı edebiyatının temellerini atmıştır. Onun yolunu takip edenlerden biri de çalışmamıza konu olan Sultan Mahmut Torayğırov'dur. Sultan Mahmut 27 yıllık kısa ömrüne pek çok önemli çalışmayı sığdırmıştır. Alihan Bökeyhan ve Ahmet Baytursunulu gibi dönemin önde gelen şahsiyetleri ile birlikte Alaş Orda hareketi

içerisinde yer alan Torayğırov, realist çizgide yazdığı roman, poema ve şiirleriyle Kazak yazılı edebiyatına katkıda bulunmuştur.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden müteşekkildir. Girişte Kazak Türkleri ve 20. yüzyıl Kazak edebiyatı hakkında genel bilgi verilmiştir. I. Bölümde Sultan Mahmut Torayğırov'un hayatı, eserleri ve hakkında yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. II. bölümde Torayğırov'un poema ve şiirleri yapı ve tema bakımından incelenmiştir. III. Bölümde ise incelediğimiz manzum eserlerin Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi aktarması verilmiştir. Son olarak da şahıs ve yer adları dizini eklenmiştir. Aktarmada hedef lehçe göz önünde bulundurularak serbest aktarma yapılmıştır. Yapı ve tema bölümünde öne sürdüğümüz görüşleri anlaşılır kılacak metin örnekleri Kazakça ve Türkiye Türkçesi örnekleriyle birlikte verilmiştir. Ekler kısmında Sultan Mahmut'un doğduğu köy, isminin verildiği üniversite ve derslik gibi mekanların görselleri sunulmuştur.

Çalışma sürecimizde tez konumuz hakkında bilgi, belge, kaynak toplamak ve araştırma yapma amacıyla Pavlodar'a gittiğimizde, çalışmamızın en başından beri bize her konuda yardım eden, Pavlodar'da bizi misafir eden ve yardımcı olan Sultan Mahmut Pavlodar Devlet Üniversitesi, Kazak Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Aytmukhamet Turuşev'e, Pavlodar'da olduğumuz süre içinde bize her konuda yardımcı olan, bizi misafir eden ve bize değerli vaktini ayıran Sultan Mahmut Pavlodar Devlet Üniversitesi İşletme ve Turizm Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Şarapat Turuşeva'ya şükranlarımı sunarım.

Tezimi hazırlama aşamasından itibaren vaktini, bilgisini esirgemeyen, her zaman sevgisini, desteğini hissettiğim çok kıymetli ve saygıdeğer danışmanım Dr.Öğr.Üyesi. Soner Sağlam'a teşekkürü bir borç bilirim. Hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen, babam Ayıf Abdikulov ve annem Yerinkul Seydahmetova'ya ve bana her zaman destek olan sevgili Oljas Kuanbay'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Balsan MADİ

ÖZET

SULTAN MAHMUT TORAYGIROV'UN HAYATI EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

MADİ, Balsan
Yüksek Lisans Tezi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Soner SAĞLAM
Nisan 2019, 166

Tezimizde, eseri merkeze alan tahlil metodu ile Sultan Mahmut Torayğirov'un manzum eserleri yapı ve tema bakımından incelenmiştir. Sultan Mahmut Torayğirov, 20. yüzyıl edebiyatında bir şair, yazar, eğitimci, fikir adamı olmasının yanında daha çok Alaş mensubu kimliğiyle ön plana çıkan ve tanınan bir şahsiyettir. Çalışmamızın evrenini Torayğirov'un "*Qamar Suluv*" ve "*Sarıarqanın Jañbırı*" adlı kitapları oluşturmaktadır. Şairin eserlerinde öne çıkan temalar belirlenmiş, manzumelerinin şekil özellikleri ortaya konulmuştur. Buna göre Torayğirov'un manzumelerinde öne çıkan başlıca tema eğitimidir. Sultan Mahmut her fırsatta Kazak halkını içinde bulunduğu zor durumdan kurtaracak olan en önemli şeyin eğitim olduğunu vurgular. Medrese eğitim sistemini eleştirir ve yeni usul eğitimin gerekliliğine dikkat çeker. Alaş Orda hareketinin bir üyesi olan şairin manzumelerinde öne çıkan diğer bir konuda Kazak millî kimliğidir. Vatan sevgisi, ana dili, kadın hürriyeti, sahtekar din adamları, tolumdaki sosyal adaletsizlik gibi konular şairin üzerinde durduğu diğer meselelerdir.

Anahtar Kelimeler: Kazak edebiyatı, Sultan Mahmut Torayğirov, Alaş Orda, şiir tahlili.

ABSTRACT

MADİ, Balsan

M. Se. Thesis is Department of Turkish Dialects and Litarature of Contemporary

Thesis Administer: Dr. Öğr. Üyesi Soner SAĞLAM

April 2019, 166 pages

In our thesis, the manuscripts of Sultan Mahmut Torayğirov were examined in terms of structure and theme with the method of analysis that took the work to the center. The main themes of the poet's works were determined and the features of their poems were put forward. Accordingly, the main theme in Torayğirov's verses is education. Sultan Mahmut emphasizes in every opportunity that the most important thing that will fix the Kazakh people is its education. The madrasa criticizes the educational system and draws attention to the necessity of new procedural education. Alas Orda is a member of the movement of the poet in the works of another issue on the national identity of the Kazakh national identity. The subjects such as love of motherland, mother tongue, women's liberty, dishonest clergy, social injustice in the society are other issues that the poet focuses on.

Keywords: Kazakh literature, Sultan Mahmut Torayğirov, Alaş Orda, poetry analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1
XX y.y. Kazak Türkleri ve Kazakistan	1
20. Yüzyıl Kazak Edebiyatı.....	6
1917-1940 Yılları Arasındaki Kazak Edebiyatı (Sovyet Dönemi).....	9
1941-1956 Yılları Arasındaki Kazak Edebiyatı (Savaş Dönemi)	10
1956-1990 Yıllarındaki Kazak Edebiyatı	10

BİRİNCİ BÖLÜM

SULTAN MAHMUT TORAYĞIROV'UN HAYATI, ESERLERİ

1.1. Sultan Mahmut Torayğirov'un Hayatı	11
1.2. Sultan Mahmut Torayğirov'un Edebî Kişiliği	14
1.3. Sultan Mahmut Torayğirov'un Eserleri	18
1.3.1. Manzumeleri.....	19
1.3.2. Mensur Eserleri	23
1.4. Hakkında Yapılan Çalışmalar	26

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. Şiir ve Poemaların Tema Bakımından İncelemesi.....	30
2.1.1. Toplumsal Değerler	30
2.1.2. Millî Değerler	41
2.1.3. Dinî Unsurlar.....	44
2.1.4. Bireysel Unsurlar	49
2.2. Şiir ve Poemaların Yapı Bakımından İncelenmesi	52
2.2.1. Nazım Şekilleri.....	52
2.2.2. Ahenk unsurları	54
2.2.3. Söz Sanatları.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

3.1. Kazak Türkçesi ile Metinler	60
3.1.1. (...)	60
3.1.2. Şäkirt Oyı.....	60
3.1.3. Tanıstrıuv	61
3.1.4. “Sekildi ömir qısqa, jartı tutam”	83
3.1.5. Jan Qayda Ädiletı İzdeytuğın.....	84
3.1.6. Kedeylik.....	84
3.1.7. Oquv	85
3.1.8. Oqıp Jürgen Jastarğa.....	87
3.1.9. Oquvda maqsat ne?	87
3.1.10.(...)	89
3.1.11. Qanday	92
3.1.12. Jarlav.....	92
3.1.13. Bir Balanıñ Dilek- Batası.....	92
3.1.14. Turmısqa	93
3.1.15. Ömirimniñ vadesi	93
3.1.16. Dünyedegi qızıqtıñ	94
3.1.17. Meyrimsiz Ajal.....	95
3.1.18. Asıl Söz.....	95
3.1.19. Şal Alğan Qızğa	96
3.1.20. Alaş Uranı	96
3.1.21. Balalıq Jasım Ötesin	97
3.1.22. Ömirdi Üzip Aluvı.....	97
3.1.23. Qojeke, Keldiñız be Köñilim Suray	97
3.1.24. Ayt.....	97
3.1.25. Soqır Sopı	98
3.1.26. Soqır Ağaş.....	98
3.1.27. Neke Qıyar	98
3.1.28. Şubar Qoja	99
3.1.29. Eki Tışqan	100
3.1.30. (...)	100
3.1.31. Men Qazaq	100
3.1.32. Qazaq tili.....	101

3.2. Türkiye Türkçesi ile Metinler	101
3.2.1.(...)	101
3.2.2.Talebe (öğrenci) düşüncesi	102
3.2.3. Tanıştırmak	102
3.1.4. Hayat Kısa, Yarım Demet Gibi	125
3.2.5. İnsan Nerede Adaleti Arayan	126
3.2.6. Fakirlik	127
3.2.7. Okumak	128
3.2.8. Okumuş Gençlere	129
3.2.9. Okumakta amaç nedir?	130
3.2.10.(...)	132
3.2.11. Nasıl.....	134
3.2.12.(...)	135
3.2.13. Bir Çocuğun Duası	135
3.2.14. Yaşama	135
3.2.15. Hayatımın Amacı	136
3.2.16. Hayattaki Eğlencenin.....	137
3.2.17. Merhametsiz Ecel	137
3.2.18. Gerçek Söz	138
3.2.19. İhtiyarla Evlenen Kıza	138
3.2.20. Alaş Sloganı	139
3.2.21. Çocukluk Yaşım Geçersin	139
3.2.22. Hayatı Koparıp Almak.....	139
3.2.23. Hocacığım, geldiniz mi hal sormaya	140
3.2.24. Bayram.....	140
3.2.25. Kör Sufi	140
3.2.26. Kör Ağaç.....	141
3.2.27. Nikah Kesme	141
3.2.28. Şubar Hoca.....	142
3.2.29. İki Sıçan	143
3.2.30. (...)	143
3.2.31. Ben Kazak	143
3.2.32. Kazak Dili	144
SONUÇ	145
KAYNAKLAR	147

ŞAHIS VE ESER ADLARI DİZİNİ.....	149
EKLER	150
ÖZ GEÇMİŞ	156

GİRİŞ

XX y.y. Kazak Türkleri ve Kazakistan

Köken olarak Alaş isimli bir atanın soyunun devamında ortaya çıkan üç büyük boydan geldikleri konusunda düşüncelerin birleştiği Kazak Türkleri, Orta Asya coğrafyasında Sakalar (İskitler) döneminden itibaren devam eden Türk boylarından birisidir. 8.-14. asırlar arasında bu bölgede kurulan devletlerin bünyesinde kabileler şeklinde hayatlarını devam ettirmişlerdir. Kazak Türklerinin siyasi bakımdan tarih sahnesine çıktıkları dönem, Cengiz Han'ın son dönemlerine yakın vakitlere ve Altın Orda dönemine denk gelmektedir (Gömeç, 1999: 61).

Tarihte Kazakistan topraklarında ömür sürmüş kabile ve devletlerden, Massaget, Argippey, Day, İssedon vb. gibi Saka kabileleri üzerine gerçekleştirilen arkeolojik araştırmaların neticesinde bulunan tarihî eserler, Kazak tarihçilerinin çalışmaları ile kronolojik açıdan iki farklı dönemde incelenmektedir. Bu dönemlerden ilki MÖ 7. ve 5. asırları içine alan, Savromatlar medeniyeti dönemidir. İkinci dönem ise, MÖ 4. ve 2. asırları içine alan, Sarmatlar medeniyeti dönemidir. Tarihteki ilk atlı kavim olarak kabul edilen Sakalarla ilgili siyasî tarihte, onların daha çok Tomiris'in Akhemen hükümdarını yenmesi ya da Sakaların Makedonyalı İskender ile yaptıkları mücadelelerle bilinmektedirler (Baypakov, 1994: 32-44).

Kazakça da *Saq* olarak kullanılan ve kimi bilim adamları tarafından Kazak sözcüğünün kökeni olma ihtimali olduğu düşünülen Saka'yı, şu anki Kazak Türklerini meydana getiren Arğın ve Kıpçak boylarının içindeki Bessaq, Borsaq, Karsaq, Cersaq gibi boylar ad olarak kullanmaktadırlar. Ayrıca Çin kaynakları açısından, Kazakistan'ın kuzey kısımlarında yer alan Sakaların Türkçe konuştukları, güney kısımlarında bulunan Sakaların ise, Farsça konuştukları bildirilmiştir (İsmail, 2002: 14).

Milattan sonra I. asrın başlarında Kazakistan'ın değişik yerlerinde yeni kabileler ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu kabile birlikleri, Yedisu'da yerleşmiş durumda bulunan Saka kabilelerini mağlup ederek, Balkaş Gölü'nden başlayarak Issık Göl'e kadar olan bölgede yerleşmiş olan Üysünler; Karatav ovalarına ve Sır-ı Derya havzasına yerleşen anlılar; Aral Gölü ile Hazar Denizi'nin ortasında kalan bölgeye yerleşen Alanlar ve bir de Çin seddinin yapılmasına, Roma devletinin yıkılmasına büyük etki eden 24 kabilenin birleştiği Hunlar'dır. Saka, Hun, Üysün ve Kanlı kabileleri söz sahibi oldukları bölgelerden geçen İpek Yolu, Akdeniz'den başlayarak Çin'e kadar olan bölgede Avrasya'yı geçen kervanların yollarının

buluşmasının sağlandığı doksan tane yolun birleşme noktası olarak kabul edilmiştir (Baypakov, Nurjanov, 1992: 3; Seydimbek, 1997: 27).

Kazaklar geçmişten beri şu anki Kazak topraklarında hüküm sürmüşler ve varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu neticeye arkeolojik araştırmalar sonucu ortaya çıkan kalıntılar ve Türklerin bıraktıkları dil özelliklerden ulaşılmaktadır.

Dilsel, tarihsel, arkeolojik ve antropolojik araştırmalar göz önünde bulundurularak, Altay ve Sayan dağlarının kuzeybatısında kalan kısmı, Tanrı Dağları'nın kuzey kısmı, Aral Gölü'nün etrafı ve Hazar Denizi'nin doğusunda kalan yerler Türklerin anayurdunun olduğu sonucu çıkarılmıştır. 6. yüzyılda Kazakistan toprakları tamamen değerli bir devlet olarak Türk soylu hanlıkların hâkimiyetine girmiştir. Yazılı eserlerden, ilk Türk Hanlığı (542), ondan sonra da Batı Türk Hanlığı (603) gibi devletlerin kurulduğu bilinmektedir. İlerleyen dönemlerde Türk kökenli tüm kavim birliklerini bünyesinde toplayan ve 582 senesinde Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünen Gök Türk Hakanlığı; 630 senesinde bu kavimlerin yerini alan Türgeş Devleti, daha sonraları Kazak ismiyle anılacak boyları da içine alıyordu (İbragim, 2010:13). Batı Türk kağanlığının dağılması ile birlikte ortaya çıkan Türgeş Kağanlığı'nın sonrasında Karluk Devleti (7. asrın ikinci yarısı - 10. asır), güneybatı bölgesinde ve batı bölgesindeki alanlarda Oğuz Devleti (9. - 11. asrın başları), Yedisu bölgesi'nin büyük bir bölümünde ortaya çıkan Karahanlı Devleti (10. - 13. asrın başı), doğusunda yer alan bölgede Kimek Kağanlığı (8. asrın ikinci yarısı - 11. asır), Kereyit ve Nayman Ulusları (10. - 12. asırlar) ve Kıpçak Hanlığı (11. - 13. asrın başları) bu bölgelerde hakimiyet sürmüşlerdir. Kimek, Kanlı, Kıpçak, Nayman ve Kereyit kabileleri Kazak Türkleri etnogeneğinde, Kazakların halk oluşumunda büyük görev üstlenen kabileler olarak kabul edilmektedirler. 11. asrın orta dönemlerinden başlayarak 13. asrın ilk yarısına, Moğol saldırılarına kadar geçen vakitte Kazakistan toprakları, Kıpçak birliklerinin yani Kıpçak Hanlığı'nın kontrolündeydi. Doğulu kaynaklarda Deşt-i Kıpçak ismiyle tanınan ve göçebe olan Kıpçak Hanlığı'nın gerçek sınırları, İrtiş'ten başlayarak İdil'e kadar olan bölgedeki geniş topraklardı. (Kömekov, 1994: 58-81) Timur'un vefatı ile Fergana Vadisi ve onun kuzeyinde kalan Türk grubunu birleştirerek yeniden teşkilatlandırmayı başaran Ebu'l-Hayr (1428-1468), kurduğu devlete Özbek Hanlığı ismini verdikten sonra bu bölgede yaşayan halka Özbek denildiği görülmektedir. Kazak Türkleri, XV. asırdan başlayarak Özbek hanlarının emri ile hususiyle askeri sahalarda önemli görevler ifa etmişlerdir (Saray, 1913: 17).

Geçmişte belirli bir Özbek Hanlığının altında yaşamına devam eden Kazak Türkleri, yönetimde bulunan Ebu'l Hayr'ın Moğol saldırıları dolayısıyla güçsüzleşmesi sonucunda artık halkın can ve mal güvenliğini sağlayamaz duruma gelmesinden dolayı içlerindeki bağımsızlık duygusu ile harekete geçmişlerdir.

“1456 senesinde Özbek Hanlığı'ndan ayrılıp kuzey bölgesine doğru göç etmişlerdir ve XV. asrın üçüncü çeyreğinde, bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti toprakları civarında ilk Kazak Hanlığı'nın temellerini atmışlardır. Söz konusu hanlığın kurucuları Cengiz Han'ın çocuklarının içerisinde Uruç Han'ın torunları Kerey Han ve Janibek Han'dır” (Özdemir, 2018: 3).

Böylece 16. yüzyılda bugünkü Kazakistan'ın doğu kısımlarında artık Kazak hâkimiyeti kurulmuştur. Diğer bir görüşe göre Kasım Han etrafında toplanan Kazaklar birlik ve beraberlik olma yolunda biraz ilerleme katetmişlerdir. Kazak halkının hürce ve müstakil bir türde uçsuz, bucaksız bozkırlarda başlattıkları yaşam tarzı, az bir zaman sonra merkezden olacak bir idareye ihtiyaç haline dönüşmüştür. Kazaklar öncelikli olarak üç ayrı merkezden halkı idare etmeyi denemişler ama istenen sonuç elde edilemeyince tek bir otoriteye bağlanarak idare şeklini değiştirmek zorunda kalmışlardır (Saray, 1996: 78).

Bunun üzerine Kasım Han idaresinde güçlü bir yapılanma oluşturulmuştur. Kasım Han tüm Kazakları kendi hâkimiyeti altına almıştır. Fakat Kasım Han'dan sonraki dönemde halkın birlik ve düzeni tekrar bozulmuştur. 17. yüzyılda Kazak Türkleri, Kasım Han'dan sonra kendi içinde Jüzlere bölünmüştür. Bunlar: *Ulu Jüz*, *Orta Jüz*, *Küçük Jüz*'dür. Bu bölünme Kazaklara çok büyük zarar vermiştir. Çünkü düşmanın kendi içlerinden değil de dışarıdan bir düşmanın olması biraz daha başedilmesi kolay bir durumdur. Ama kendi içinde bir bölünme düşmanlara hem cesaret hem de kolaylık sunacaktır. Buna misal teşkil edecek şekilde Jüzlerin kendi arasında çekişmesi Kalmuklar ve 18. yüzyılda Ruslarla devamlı bir mücadele içinde bulunan Kazak milletini çok fazla yıpratmıştır. Kazak milletinin egemenlik açısından zayıf düşmesi Rusların Kazakistan topraklarını işgalini daha da kolay bir hale getirmiştir. 1850 senesinde İli havzası civarını kontrollerine katan Ruslar, bu vakitten sonra Kazakistan'ı işgal etme hareketlerine başlamışlardır. Kazak halkı 1882 senesinde artık bütünüyle Rusların boyunduruğu altına girmişlerdir (Oba, 2010: 6).

Günümüzdeki Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan taife ve uruklarla ilgili önemli tarihi bilgiler, Tamim İbn Bahr, İbn Hordadbek, İbn Fadlan, Kaşgarlı Mahmut, Reşid-ed-din, M. Haydar Dulat, Ebulgazi, K. Jalayır ve diğer

bilim adamları ve Rus vakanüvislerinin çalışmalarında bulunmaktadır. (Mukanov, 1994: 5-13).

Kasım Han'dan sonra jüzlere bölünen Kazakların yerleşim yerleri ve bir araya geldiği kabileler şu şekildedir.

Ulu Jüz, on bir kabileden meydana gelmiştir. Jalayır, Sarı Üysin, Duvlat, Kanglı, Alban, Suvan, Sirgeli, Istı, Oşaktı, Şapıraştı bu kabilelere verilen isimlerdir. İlk vakitlerde, Ulu Jüz'ün yaşadığı bölgeyi, Jongar Alatau'nun yakınları, Balkaş gölünün güney kısımları ve Çu akarsuyunun kuzey kısımları, Sır-ı Derya'ya kadar olan coğrafi alan ve hava şartları açısından çok elverişli ve verimli yerler meydana getirmiştir (Kafalı, 1976: 9).

Orta Jüz, altı kabileden meydana gelmiştir. Uvak, Kerey, Kıpçak, Nayman, Argın, Kongırat bu kabilelere verilen isimlerdir. İlk vakitlerde, Orta Jüzün yaşam alanını Tarbağatay'ın güneyinden, Balkaş Gölü, Karatav dağları, Sarısu akarsuyunun baş tarafları ve Güney Sibirya ovalarına kadar yer alan geniş yerler oluşturmuştur. Batı tarafını, Torğay Nehri; doğu tarafını, Savir sıradağları ile Zaysan deresi oluşturmaktadır.

Küçük Jüz, üç kabileden meydana gelmiştir. Jetiru, Bayulı, Alimulı bu kabilelere verilen isimlerdir. İlk vakitlerde, Küçük Jüz'ün yaşam alanını, güneyde Ceyhun; kuzeyde ise Tobıl, İrgız, Jayık, Embi ve bunlara benzer nehirler ve göller oluşturmaktadır (Sakhipova, 2007: 185).

1917 yılına kadar Kazaklar Çarlık rejimine karşı çeşitli girişimlerde bulunmuşlar ise de başarılı olamamışlardır. Çarlık rejiminin çöküşü ile birlikte Orenburg'da gerçekleştirilen 1917 Genel Kazak Kurultayı, halkın birleşmesi ile ilgili çok değerli kararlara ev sahipliği yapmıştır. Kazak halkının ulusal partisi sayılan Alaş Partisi de bu toplantıdan sonra kurulmuştur. İç savaş sırasında Alaş Partisi Alaşorda ismi ile Ceyhun ile Yedisu bölgesini dışarda bırakarak tüm Kazakistan'ın egemenliğini ilan eder. 1917 senesinin Ağustos ayında Alihan Bökeyhanulı'nın yönetimiyle artık bağımsız Kazakistan Hükümeti kurulmuştur. Ne varki o dönemin hükümetinin bir taraftan beyaz, bir taraftan da kızıl orduyla savaşması gerekmektedir. Bu savaşta Kızılordu'nun galibiyeti Alaşorda'nın dağılmasına sebep olmuş ve Kazakistan SSCB'ye katılmıştır (Ercilasun, 2007: 446-449). Kazakistan'ın Ruslar tarafından işgali neticesinde binlerce Kazak halkının canına kıyılması, Kazak halkının nüfusunu büyük bir ölçüde azaltmıştır. Bu durum üzerine Kazak coğrafyasında insan sayısının azlığı Ruslara buraları mesken edinme yolunu açmış,

onları cesaretlendirmiş ve böylece Ruslar, Kazakistan nüfusunun büyük bir kısmını oluşturmuştur. Göçebe kültürünü terk ederek yerleşik hayata geçen Kazaklar, Ruslardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Yerleşik kültürün göçebe kültür üzerindeki etkisi neticesinde maalesef kötü sonuçlar ortaya çıkmıştır. Rus kültürü, Kazak halkını hemen her alanda, özellikle dinî ve millî alanda, çok kötü etkilemiştir. 19. asrın ortalarında halen bir yazı diline sahip olmayan ve genellikle göçebe bir yaşam tarzı süren ama sağlam bir sözlü edebiyat geleneği olan Kazak halkı, 19. asrın sonlarına gelindiğinde yerleşik hayata geçmiştir. Özellikle bu dönemde eğitim veren Kazak-Rus okulları (*Gimnaziya*), Kazak dilinde büyük yozlaşmalara neden olmuştur, Kazakçanın yerini Rusça almaya başlamıştır. Günlük hayatta dahi halk Kazakça konuşmaya cesaret dahi edememiştir. Yapılan Rus politikaları Kazakların millî kimliğini unutmaya ve asimile olmasına neden olmuştur. Rus politikasının gereği, öğretim dilinin Rusça olması ileriki dönemlerde, Kazakçanın ortadan kalkmasına sebep olma anlamına gelmektedir (Oba, 2010: 7). İzlenen bu politika, Kazakçanın zamanla yok olmaya doğru gitmesine neden olacak bir politikaydı. Yeni neslin Kazakçayı bilmemesi, onu günlük hayatta kullanmaması ya da birtakım ortamlarda Kazak dilini konuşmanın köylülüğü yansıttığı gibi bir düşüncenin varlığı, insanları Kazak dilini kullanmamaya itmiştir ve bunun neticesinde de bir nesil tarafından tamamen olmasa bile yavaş yavaş Kazak dilinin unutulmasına neden olmuştur. Özellikle şu anki nesilde Kazak dili demode olmuş bir dil olarak algılandığı için bu dili hiçbir şekilde bilmeyen Kazak kanını taşıyan Kazak Türkleri de bulunmaktadır. Günümüzde hâlen Kazak Türkleri arasında her ne kadar millî benliğini kaybetmemiş bir grup bulunsa da aynı şekilde komunizmi ve Rus politikasının etkisini üzerinde taşıyan Kazak Türkleri de bulunmaktadır.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Kazak halkının 16 Aralık 1991'de egemenliğini ilan etmesi ile başlayan süreçte artık dili, dini, vatani, halkı özgür bir Kazakistan gelişmeye ve soyunu arttırmaya başlamıştır. Burada belirtilmesi gereken bir nokta da şudur ki, Kazakistan'ın bağımsızlığını almasından sonra resmi olarak bağımsızlıklarını ilk tanıyan devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Devlet olabilme için zorlu dönemlerden geçen Kazak halkı 17 vilayeti bünyesinde barındıran, yüzölçümü 2.724.900 km² olan Kazak devletini kurmasıyla Orta Asya'da parlayan bir devlet haline gelmiştir. Kurulan bu devlet birçok eski uygarlığın barındığı ve ulaşım yollarının kesiştiği önemli bir noktada bulunmaktadır. Kazakistan, Avrupa ve Asya'nın büyük devletleri arasında her alanda köprü oluşturmaktadır. Günümüze

kadar geçen zamanda, bugünkü Kazakistan sınırlarında farklı farklı devletler kurulmuş ve Kazakistan Cumhuriyeti kurulan devletlerin kültürel mirasçısı olmuştur (Sakhipova, 2007).

Kazakistan devletinin kurulmasıyla birlikte idare, 1990 yılının başında bütün sosyopolitik sistemi içine alan geniş çapta bir değişikliğe gitmiştir. Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı Kurumu 24 Nisan 1990'da kanunla kurulmuş ve Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Abişulı Nazarbayev seçilmiştir (Mansurov, 1994: 429).

Sovyet Sosyalist bir cumhuriyet olan devlet tam bağımsızlığı kazanma düşüncesiyle bazı girişimlerde bulunmuştur. Moskova'da 1991 yılının Ağustos ve Aralık aylarında meydana gelen başarısız darbe girişimleri ve Belovejsk Anlaşmaları, SSCB'nin sonunu hazırlamasıyla birlikte (Özdemir, 2018:5). Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olan ülkenin adı 10 Aralık 1991 senesinde Kazakistan Cumhuriyeti diye değiştirilmiş ve 16 Aralık 1991 tarihinde de ülke Parlamentosu, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası ile Kazakistan'ın artık; egemen, sosyal, demokratik bir hukuk devleti olduğunu duyurmuştur (E.K, 1991). Bu tarih Kazakistan için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

20. Yüzyıl Kazak Edebiyatı

“19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başları Çarlık Rusyası hâkimiyetinde yaşayan Kazaklar için bir aydınlanma çağı olmuştur. Hemen hemen tüm Türk soylu halklarda aynı zaman dilimi içerisinde Batı tarzı eğitim almış, ileri görüşlü genç aydınlar ortaya çıkmıştır. Bunların çoğu İsmail Gaspıralı'nın kurduğu Usul-i Cedit okullarında ve Ruslar tarafından kurulmuş olan ve kurulduğu yere göre “Rus-Tatar”, “Rus-Kazak” şeklinde adlandırılan iki sınıflık okullarda eğitim almışlardır. Rusça dışında Arapça ve Farsça'yı da bilen bu aydınlar, daha çok Rus kültürü ve edebiyatı üzerinden Batı'yı tanımışlardır. Bu dönemde Batı'dan edinilen en önemli bilginin sosyolojik anlamdaki milliyetçilik olduğu görülmektedir. Şunu da belirtelim ki bu durum Osmanlı Türk aydınları için de aynıdır. Aslında, 19. yüzyıl ortası bütün Türk dünyası için, 1789 Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımının hissedildiği bir dönem olmuştur. Bu akımdan etkilenen Türk aydınlarının en dikkate değer çalışmaları Türk soylu halklar arasındaki ilişkilerin güçlenmesi yönünde olan çalışmalardır. Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul da Türk aydınları için Batı ile temasın sağlandığı, gelişmelerin takip edildiği önemli merkezlerden biri haline gelmiştir. İstanbul'dan başka

Moskova, St. Petersburg, Kazan, Ufa, Orenburg, Bakü, Taşkent Türk dünyası için dönemin önemli ticaret, kültür ve bilim merkezleridirler. Türk dünyasında yetişmiş olan aydınlar nerede olurlarsa olsunlar bu merkezlerden gazete ve dergiler ya da oralardaki dostları aracılığıyla haberleri ve gelişmeleri takip etmişlerdir. Geniş bir coğrafya üzerinde bulunan Türk milletleri arasında çok güçlü bir iletişim ağı örülmüştür” (Alibekiroğlu, 2005:2).

20. yüzyıl başlarında, Türk aydınlarının çalışmaları meyve vermeye başlamıştır. İlişkiler güçlenmiş, kültürde, özellikle eğitim çalışmalarında önemli başarılar elde edilmiştir. En önemlisi ise Türkoloji çalışmalarında Türk ilim adamlarının payı artmış ve önemli çalışmalara imza atılmıştır. Bu dönemdeki en önemli gelişme Türk dünyasındaki aydınların, hem Çarlık hem de Bolşevik iktidarının ilk yıllarında Türk milletlerinin bağımsız olma isteklerini dillendirmeleridir. Siyasi alanda bu mücadele oldukça başarılı bir şekilde verilmiştir. Türk aydınları bir biri ardınca Rusya dahilindeki çeşitli yerlerde kongreler düzenlemişler ve sivil toplum örgütleri kurmuşlardır. Bolşevik hareketlerin ilk yıllarında askeri alanda da bazı girişimler olmuş ancak, daha çok ekonomik imkansızlıklar nedeniyle silahlı mücadelede başarı sağlanamamıştır. Türk ileri gelenleri de ekonomik ve askeri yönden durumlarının ne olduğunu bildikleri için mücadeleyi siyasi alanda sürdürmeyi yeğlemişlerdir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bunda da başarılı olmuşlardır. Bu başarı Türk aydınlarının önemli siyasi, kültürel ve ilmi birikime sahip olduklarının da bir göstergesidir. Türk milletlerinin bağımsızlık mücadelesinde dikkate değer yön Kazak, Türkmen, Azerbaycan, Başkurt, Tatar, Türkistan Türklerinin ayrı birer cumhuriyet veya muhtariyet olmayı istemekle birlikte siyaset, kültür ve özellikle dil alanında birlikte hareket etmeyi seçmeleridir. “Dilde, fikirde, işte birlik” ülküsünün hayata geçirildiğini gösteren bu durum; Çarlık döneminde İlimskiy önderliğinde Türk dünyasındaki dil birliğini parçalamaya yönelik çalışmalara da bir tepkidir. İlimskiy’nin düşünceleri ancak komünist baskıyla birleşince oldukça etkili olmuştur (Alibekiroğlu, 2005:2, Özden, 2018: 3).

20 yüzyıl başında Çarlık Rusya’nın uyguladığı rejim Türkistan Türkleri üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur.

Kazakların millî düşüncesinin oluşmasındaki temel etken Rusya’da meydana gelen 1905 Devrimi olmuştur. Bu hareket Kazakistan’da 1916’da meydana gelen ayaklanmanın oluşmasında da büyük bir etkiye sahiptir. Bu kargaşa döneminin güzel yanı da tanınan siyasi serbestlikle çeşitli konularda çıkarılan kitap, gazete ve dergilerdir. Bu yayın faaliyetleri Rus-Kazak okullarının açılmasına da neden olur. Bundan dolayı

toplum arasında sosyal ve kültürel hareket gelişir, halk görüşü değişir. Kazak kültürü canlanır (Biray 2018: 105).

20 yüzyıl başlarındaki Kazak toplumundaki büyük aydınlar önce medreselerde eğitim alırlar, sonrasında Rus- Kazak okullarında eğitimine devam etmişlerdir. Rus- Kazak okulları genellikle günümüzdeki Kazakistan toprağının kuzeydoğu bölgesinde bulunan Kostanay, Torğay, Kızıljar, Semey gibi şehirlerde bulunmuştur. Bu okullar, Altınsarin'in¹ eğitim- öğretimle ilgili başlattığı geleneksel yolla birleşerek Kazak çocuklarının Rusların aldığı eğitim ve öğretimi almasına ve yeni kültürün yayımlanmasını sağlar (Biray 2018: 105).

20. yüzyıl başında Kazak edebiyatı ve diğer ülke edebiyatları arasında ilişkiler artmaya başlar. Şüphesiz bunda Rusya'daki 1905 Devrimi neticesinde ortaya çıkan serbestlik döneminin tesiri olmuştur. Kazakistan'da *Türkistan Velayatının Gazeti (1870-1883)*, *Dala Velayatının Gazeti (1888-1902)* gazetelerinin çıkarılması, kitap basımının artması ilişkilerin gelişmesine izin verir. Bu gazete ve dergileri *Serke (Teke,1907)*, *Kazak gazetesi (Kazak Gazetesi, 1907)*, *Kazak (1913-1918, Orınbor)*, *Aykap (1911-1915)* gibi dergi ve gazeteler takip eder. Dergilerde Mirjakıp Duvlatulı, Ahmet Baytursunulı, Sultan Mahmut Torayğırov gibi yazar ve şairler çalışır ve fikirleriyle halka yön gösterirler. Bu yayınlarda genellikle Kazakistan'ın bağımsızlığı, toplumsal ve kültürel meseleler kaleme alınmıştır (Biray 2018: 105).

Dönemin Kazak yazar ve şairlerinin ilk grubu Kazak yazılı edebiyatının kurucusu Abay'ın başlattığı edebî geleneği, sömürgeciliğe karşı mücadele fikriyle bütünleştirerek devam ettirirler. A. Baytursunulı² ve M. Duvlatulı'nın edebi eserlerinde³, bağımsızlık konusunun işlenmesi, ayaklanmalar, Alaşorda otonomisini kurma çalışmaları kısacası mücadelecî ruhun izleri oldukça fazladır.

Baytursunulı'nın Arap alfabesi esnasında Kazak yazısında reform yapmıştır. M. Duvlatulı ise *Uyan Kazak (1909)* adlı eserinde, Kazaklara millet önünde insani görev ve sorumluluklarını düşündürmeyi hedefler.

¹ **Geniş bilgi için bkz.:** Ekrem Ayan, "Çağdaş Kazak Edebiyatının Kurucusu İbray Altınsarin – Hayatı ve Eserleri", Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/8, Fall 2009, s. 511-534.

² **Geniş bilgi için bkz.:** Nergis Biray, Ahmet Baytursunulı şiirleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2011 ; Nergis Biray, "Ahmet Baytursunoğlu ve Eserleri", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Denizli, 1999, Sayı: 5, ISSN 1301-0085, s.10-17.

³ **Geniş bilgi için bkz.:** Metin Arıkan, "Mirjakıp Duvlatulı: Hayatı ve Eserleri", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 4 (Aralık 2008), s. 102-121. ; Zhamilya Sultanbaikyzy, "Mirjakıp Duvlatulı'nın Hayatı, Siyasî ve Edebî Şahsiyeti", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

20. yüzyılın başında Kazak edebiyatı nicelik ve nitelik olarak büyük aşamalar kaydeder. Kazak edebiyatı yeni konulara uygun tür arayışlarında ilerler. İlk büyük nesir örnekleri bu dönemde romanlarla verilir S. Torayğırov'un *Kamar Suluv* ve Mirjakıp Duvlatulı'nın *Bakıtsız Jamal*⁴ adlı eserleri bu gelişime örnek olabilir. Bu dönemde M. Avezov'un *Enlik Kebek* piyesinin ilk nüshası yazılıp sahnelenir. Kazakların "Millî Uyanış Devri" olarak adlandırılan bu dönemde Kazak edebiyatının büyük şahsiyetleri yetişmeye başlamıştır. Bu devrin önde gelen şair ve yazarlarından bazıları şunlardır: Meşhur Jüsip Köpeyulı (1857- 1931), Şekerim Kudayberdiulı (Şekerim Hacı) (1858- 1931)⁵, Ahmet Baytursunulı (1873- 1938), Mirjaqıp Duvlatulı (1885- 1935), Muhammetjan Seralin (1871- 1929), Spandiyar Köbeyulı (1878-1956), Jüsipbek Aymawıtulı (1889-1931), belli bir dönem eserlerinin okunması, yayınlanması hatta bulundurulması yasaklanan Mağjan Jumabayulı (1893-1938)²⁷, Sultanmahmut Torayğırulı (1893-1920), Sabit Dönentayulı (1894-1933), Beyimbet Maylin (1894- 1938) (Tamir 1998: 433-434).

1917-1940 Yılları Arasındaki Kazak Edebiyatı (Sovyet Dönemi)

1917 Kasımında hükümet Bolşeviklerin eline geçer. Alaşorda Hükümeti bağımsızlığını yaymaya çalışır. 1920'de Rusya Federasyonu'nun içinde başşehri Orenburg olmak üzere Kazak Muhtar Cumhuriyeti kurulur. Kazak Türkçesiyle yayın yapan matbaalar açılır, edebiyat kitapları ve günlük gazete ver dergiler yayımlanır. Dönemin ediplerinden bazıları B. Maylin⁶, I. Jansügirulı, S. Mukanulı, A.Tokmağanbetulı'dır.

Bu yıllardaki Kazak şiirinde Rus şiirinin, özellikle Mayakovski'nin etkisi büyüktür. B. Maylin şiirleriyle Kazak şiirine sosyal ve hicvi semboller girer. S. Mukanulı, vatandaşlık ve siyasi konulu şiirler yazar. Askar Tokmağanbetulı, nasihat dolu şiirler yazarken kadın eşitliği, cahillik, ezilmişlik gibi konuları da işler. Sosyal eşitsizlik konusu Abay, M. Duvaltulı, M. Seralin, S. Torayğırov gibi şairlerin eserlerinde açıkça dile getirilir.

Kazak edebiyatı 1917 Ekim Devrimi ile yönetimi ele geçiren Bolşevikler, 1920'li yılların başından itibaren sanatın bütün dallarında olduğu gibi edebiyata da

⁴ **Geniş bilgi için bkz** : Metin Arıkan, "Kazak Edebiyatında İlk Roman —Bakıtsız Jamal—", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/7 Fall 2008, s. 39-82.

⁵ **Bkz.** Feride Baktıbaykızı Sahipova (2005). Kazak Aydın Şakerim Kudayberdiulı: Hayatı ve Eserleri, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.2, S.1, s.149-161.

⁶ **Geniş bilgi için bkz.:** Ayşe Nüket Kuş, "Beyimbet Maylin – Hayatı, Sanatı ve Eserleri", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012.

müdahele etmiştir. Sovyet rejimi için edebiyat bir propaganda aracı olarak görülmüş ve sanatçılardan sosyalist realizm adı verilen edebi anlayışta eser yazmaları talep edilmiştir. Böylece 1920' li yıllardaki Kazak edebiyatı siyasî ve ideolojik talepler gereği tek taraflı olarak gelişme göstermek zorunda kalmıştır. Dönemin baskısı sebebiyle şair ve yazarlar kendi dünyalarını anlatmaktan öteye gidememiştir (Koç vd. ,439-442).

1941-1956 Yılları Arasındaki Kazak Edebiyatı (Savaş Dönemi)

1941-1956 yılları arası II. Dünya Savaşı ve savaş sonrası Kazak toplumunun hayatına ve işlerini düzene sokma gayretini içine alan dönemdir. Bu dönemde yazar ve şairlerin birçoğu eline silah alıp cephelere gider.

M.Avezov'un⁷ 1942'de savaşın her alanda sıcaklığını devam ettirdiği dönemde yayımlanan destanî romanı *Abay Joli'nın* ilk cildi, halkın ilgisini çeker ve roman türü tekrar canlanmaya başlar. 1945'te savaş hakkında anlatan Ğ. Mustafin'in *Şığanak*, Ğ. Müsrepulı'nın *Kazak Soldatı* romanları da yayımlanır.

1956-1990 Yıllarındaki Kazak Edebiyatı

Bu dönemde iki büyük değişiklik yaşanır. Birincisi birlik toplumun ülkeye dair siyasi yönelişteki değişiklikler, ikincisi Stalin'in ölümüyle diktatörlük rejimin yumuşaması. Eskisi gibi suçlama ve cezalandırmalar kalmayınca edebiyat ve sanatta yenilik ve değişimler görülmeye başlar.

Kazak halkının millî bilincinin kaybolduğunu gören aydınlar, 60-70 yıllarından itibaren tarihi olayları temel alarak millî bilinci uyandırıp terbiye etmek için edebiyattan faydalanma maksadıyla hareket etmeye başlar.

O dönemde yazılan eserler sosyal değişimleri ele alır. E. Kekilbayulı Ürker (Ülker,1981), S. Smatayulı Elim- ay (Ülkem Hey, 1979), M. Mağavin'in Alasapıran (Kargaşa, 1981-83) romanları, ülke tarihinin sırlarını muhteşem tasvir eder, okuyucuyada vatanseverlik ve millîyetçilik duyguları uyandırır. (N.Biray, 2018: 103-125)

⁷ **Geniş bilgi için bkz:** Mustafa Öner, "XX. Yüzyıl Türkistan Edebiyatının Anıtı: Muhtar Avezov (1987-1961)", Bilig, Bahar 2006, Sayı 37, s. 175-188. ; Ali Abbas Çınar, "Muhtar Avezov ve Sanatının Kaynağı", Bilig-5 / Bahar '97, s. 11-19

BİRİNCİ BÖLÜM

SULTAN MAHMUT TORAYĞIROV'UN HAYATI, ESERLERİ

1.1. Sultan Mahmut Torayğirov'un Hayatı

20. yüzyıl Kazakistan edebiyatının önemli yazar ve şairlerinden biri de Sultan Mahmut Torayğirov'dur. Sultan Mahmut şair ve yazar olmasının yanı sıra eğitimci kimliği ile de öne çıkar. Sultan Mahmut Torayğirov 28 Ekim 1893'te Kökşetav vilayeti, Kızıl Tuv ilçesinde doğmuştur. Babası Şoqpıt (gerçek adı Ebu Bekir) okuma yazma bilen fakir bir çiftçidir (Kenjebayev, 1966: 184). Annesi Züfnün, Sultan Mahmut üç yaşındayken vefat etmiş, Beşen isimli erkek kardeşi ile Sultan Mahmut öksüz kalmışlardır. Sultan Mahmut'un eğitimiyle ilgilenen babası onun zeki olduğunu fark edince köy mollalarına vererek ilimle meşgul olmasını istemiştir. Sultan Mahmut on üç yaşına gelince ilçe mollası Mukan Molla'dan eğitim almaya başlar. Mukan Molla Kazak sözlü edebiyatını çok iyi bilmekte ve aynı zamanda kendisi de şiir yazmaktadır. Sultan Mahmut hocasının bu yeteneklerine çok özenir ve arkadaşlarına ithafen şiirler yazmaya başlar. Fakat, şairin ilk şiirleri günümüze kadar ulaşmamıştır. İyi derecede okuma yazma öğrenen Sultan Mahmut için artık Mukan mollanın öğrettikleri az gelir ve şehir medresesine gitmeye karar verir. Şehir medresesi kurucusu Ebu Bekir Molla'nın evine gelir ve orada yatılı kalarak eğitimine devam eder. Fakat, Ebu Bekir molla şiir yazmanın günah olduğunu söyler ve yazdığı bütün şiirleri ateşe atar, Sultan Mahmut'u da sürekli su getirmek, hayvanlara bakmak, ateş yakmak gibi ev işleriyle meşgul eder. Sultan Mahmut rahat edemediği için buradan ayrılmak zorunda kalır. Sultan Mahmut 1911'de Troytsk şehrinde okuyan Nurğali Tavşibayev ile tanışır. 18 yaşında olmasına rağmen bilmediği tüm şeyleri Nurğali'den öğrenir ve ondan eğitim alır. Sultan Mahmut dini dersleri azaltır, fen, coğrafya, tarih dersleri almaya başlar ve bu derslerden vakit buldukça Tatar gazeteleri okur. Ve bu konularda şiir yazmaya da devam eder. Şair o dönemlerde ilmin merkezi sayılan Troytsk'ta bulunan Yavşev medresesini kazanır, fakat maddi zorluklar nedeniyle burada yaşaması imkansız hale gelir. Fakat Sultan Mahmut'un okumasını isteyen köydeki yakınları ve dostları - Doktor Şaybay Aymanov ve bütün Aymanovlar sülalesi, para toplayıp şaire destek olmuşlardır. Şair bu şekilde orada eğitimine devam eder. 1912-1913 yıllarının kış aylarında Troytsk şehrinde eğitimine devam eder. Burada bir yıl kadar eğitim gördükten sonra gözlerinden ve akciğerinden rahatsızlanır. Artık medresede okumayı bırakıp, Rusça öğrenmeye başlar. Sultan Mahmut yaz döneminde Troytsk şehrinin çevresindeki Kazak köylerine gidip öğretmenlik yapar, para kazanır, sonbaharda tekrar şehre döner. Bu yıllarda şair "*Oqip*

jürgen jastarğa / Okuyan gençlere”, “ *Talaptarğa / Talebelere*”, “*Oquvdağı Maqsat Ne?/ Okumaktaki amaç nedir?*” gibi şiirlerini ve “*Zarlandım / Zorlandım*”, “*Qazaq tiliñdegi öleñ kitaptarı jayınan / Kazak Dilindeki Şiir Kitapları Hakkında*” v.b makalelerini yazmıştır. 1913-1914 senelerinde ise yeni açılan *Aykap* dergisinde çalışmaya başlar. Dergide kendi eserlerini de yayımlar. Şair bu günlerin en verimli zamanları olduğunu kendi mektuplarında belirtmiştir. 1914’te *Aykap* dergisinden ayrılıp, köyüne döner. Köyünde “Şon” adlı bir dernek kurmaya çalışır. Derneği kurarken kimseden destek görmediği için derneği açamaz. Şairin bu dönemlerdeki çektiği zorluklar birçok eserine yansımıştır. Bu yıllarda şair “*Qamar Suluv / Güzel Kamer*” adlı romanını yazar.

Sultan Mahmut’un Troytsk şehrindeyken başlayan göz hastalığı gün geçtikçe ilerlemeye başlar ve bu durumdan ötürü köyünden ayrılamaz. Birkaç sene köyde öğretmenlik yapar ve kazandığı parayı biriktirerek 1915’te Semey’e gider fakat; bu şehirde çok kalamayıp çalışmak için Zaysan’a geçer. Zaysan’da Şamsuddinov isimli birisinin evinde kalıp hem çalışır hem de “*Kim jazıqtı?/ Kim suçlu?*” adlı ikinci romanını bitirir. 1916’da tekrar Semey’e okumak için döner, fakat kayıt zamanı geçtiği ve artık yaşı ilerlediğinden dolayı okula kabul edilmez ve Semey’den Tomsk şehrine gider. Bu sıralarda şair çalışmayı bırakır. Sultan Mahmut’un hastalığı kötüleşmeye başlar. Torayğırov, Tomsk’a geldiği dönemlerde Mirjakıp Duvlatov, Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursunulı gibi şahsiyetlerle tanışır ve 1917’de kurulan Alaş Orda teşkilatı faaliyetlerine dahil olur. Semey’de olan kurultaylara katılır ve bu dönemlerde yazdığı “*Tanıstıruv/ Tanıştırmak*” poemasında bütün Alaş Orda kurultaylarına gelen Kazak liderlerini tek tek tanıtır. Fakat 1918’de Semey’e gelen Sultan Mahmut doktorlara gittiğinde hastalığının iyileşmeyeceğini öğrenir ve köyü Bayanavul’a dönmek zorunda kalır. Köyüdeyken “*Adasqan Ömir/ Kaybolmuş Hayat*” ve “*Kedey / Fakir*” adlı poemalarını, şiirlerini, romanlarını, makale ve mektup şeklindeki vasiyetlerini de yazmıştır. Köyde komşusunun kızı Melike’yle sözlenir. Ama gün geçtikçe hastalığı ilerlediği için sözü bozar. 1920 yılı 21 Mayıs’ta Sultan Mahmut Torayğırov 27 yaşında vefat eder. Şairin eserlerini ilk derleyen Jüsipbek Aymavutov’tur. Şairin hayatı ve yaratıcılığına ithafen birçok bilimsel çalışma yapılmış, üniversite, okul ve sokaklara ismi verilmiş, ölüm yıldönümleri anılmış ve hakkında birçok televizyon programı hazırlanmıştır.

Günümüzde Sultan Mahmut Torayğırov’un memleketindeki üniversitenin adı şairin ismini taşımaktadır. Yine Pavlodar Büyükşehir Kütüphanesi ve bazı sokaklara

şairin adı verilmiştir. Sultan Mahmut Torayğırov Pavlodar Devlet Üniversitesi (PMU) SSBC'nin devlet ve Millet konseyinin kararıyla 1960 yılı 20 Eylül'de Pavlodar İndüstriyel Üniversitesi İrtiş bölgesindeki ilk üniversitesi olmuştur. Bu üniversite, günümüzde üniversiteler arasında beşinci sıradadır. Üniversiteyi 9 fakülte ve bir kolej oluşturmaktadır. 41 bölümde 128 lisans, 33 yüksek lisans, 4 PhD doktora seviyesinde eğitim yapılmaktadır. Üniversitede 11000 öğrenci eğitim görmektedir. Üniversitede 2002 yılında Sultan Mahmut Torayğırov adını taşıyan derslik açılmıştır. 2005 yılında ise üniversitede Sultan Mahmut Torayğırov tanıtım müzesi yapılmıştır (Torayğırov,2010: 384).

2005 yılı 10 Şubat'tan itibaren üniversite üçüncü ve dördüncü sınıflardaki ortalaması yüksek öğrencilerine “Sultan Mahmut Torayğırov” başarı bursu verilmektedir. 2007 yılından itibaren her sene “Sultan Mahmut Torayğırov okumaları” geleneksel bir şekilde gerçekleşir. Konferansta sunulan bütün tebliğ ve diğer araştırma yazıları kitap haline getirilip üniversite kütüphanesine teslim edilmektedir. 26 Ağustos 2010'da Üniversitenin kuruluşunun 50. yıldönümüne ithafen Sultan Mahmut Torayğırov madalyası Üniversiteye emeği geçenlere verilmiştir. (Torayğırov,2010:387)

Sultan Mahmut Torayğırov Pavlodar Eyaleti Kütüphanesi 1896'da Rus tüccar Artem Ivanoviç Derov ile diğer tüccarların parasıyla yapılmıştır. Bu dönemlerde kütüphanedeki kitap sayısı 5475 adettir. Senelerce sürekli yer değiştiren kütüphaneye 1996 yılında 100. Kuruluş yıldönümü sırasında yeniden bina yapılarak Sultan Mahmut Torayğırov adı verilmiştir. Günümüzde kitap sayısı 10 000 000'e ulaşmıştır. Kütüphane de 55 çalışan vardır (Torayğırov,2010: 382).

Sultan Mahmut Torayğırov adını taşıyan sokaklar Kazakistan'ın Pavlodar, Almatı, Astana, Şımkent, Aktöbe, Semey, Öskemen gibi büyükşehirlerinde bulunmaktadır. Pavlodar şehrinde 2000 yılında Kanış Satbayev ve Sultan Mahmut Torayğırov sokaklarının birleştiği yerde şairin heykeli yapılmıştır. Ayrıca şairin adını taşıyan Pavlodar Devlet Üniversitesinin giriş bahçesinde de bir heykeli daha bulunmaktadır. Sonrasında Bayanavul ilçesinde ve Torayğır köyünde de şairin heykelleri yapılmıştır.

Pavlodar eyaletinin güney batısındaki Bayanavul ilçesine bağlı olan bölgede Torayğır köyü, Torayğır gölü ve Torayğır dağı bulunmaktadır. Torayğır köyü Bayanavul ilçesinde Torayğır gölünün üzerinde yer alır. Bu köy eyalet merkezinden güney batıya doğru 222 km mesafede, Bayanavul ilçesinde kuzeye doğru 30 km mesafede bulunmaktadır. İlk başta kışlık olarak yapılan bu köye XVIII. yüzyılda şairin

dördüncü atası Torayğır Yedigeulı (1772-1825) adına verilmiş, sonradan 1966 yılında demokrat şair Sultan Mahmut Torayğırov adıyla değiştirilmiştir. Köyde 2009 sayımına göre 95 insan yaşamaktadır. Köyün merkezinde şairin müzesi bulunur. Müze malzemeleri ilk 1965 yılından itibaren toplanmaya başlanmıştır. İlk başlarda köy okulu binasında bulunan müze sonradan ilçe valiliği binasına taşınır. 1970-1992 yılları arasında ise ilçe medeniyet merkezinde yer almıştır. 1993 yılı şairin doğum yıldönümünün 100. yılı olması vesilesiyle köy merkezinde bir müze binası yapılmıştır. Günümüzde müzede şairin resimleri, kullandığı ev eşyaları, okuduğu kitapları gibi 340'ı aşan malzeme bulunmaktadır (Torayğırov,2010:415).

Torayğır gölü İrtiş ırmağının bir koludur. Akbet dağının yamacında büyüklüğü 0,88 km, uzunluğu 1,8 km eni ise 0,6 km. Ortalama derinliği 3,1 m, güneyi tarafı 800-1000 m, kuzeyi 15-50 m. Gölün adı Sultan Mahmut Torayğırov adına verilmiştir. Köyün yanında şairin mezarı bulunmaktadır (Torayğırov,2010:415).

1.2. Sultan Mahmut Torayğırov'un Edebî Kişiliği

Sultan Mahmut Torayğırov, birçok poema, roman, şiir ve makalenin yazarıdır. Şair, eserlerinde Kazak halkının cahil kalmaması, eğitim ve medeniyetin gelişmesi için doğrudan Kazak gençlerine seslenmiştir. Realist bir şair olan Sultan Mahmut, araştırmacılara göre Kazak yazılı edebiyatı kurucusu Abay Kunanbayev'in yolunu devam ettiren isimlerden bir tanesi olarak kabul edilir. Edebiyat yaşamı yaklaşık on beş senedir. Bu kadar kısa zamanda oldukça verimli bir sanatkar olan Torayğırov, o dönemde Kazak toplumunun hayatını ilgilendiren bütün konular üzerinde durmuştur. Cehalet, eğitimin önemi, zengin ve fakir ayrımı, sahtekar din adamları, sosyal adaletsizlik, kadın özgürlüğü ve bağımsızlık şairin üzerinde en çok durduğu konuların başında gelir.

Sultan Mahmut, 1917 yılında kurulan Kazak Alaş Orda devleti kurucularına ithafen bir poema yazmıştır. “*Qarañğı Qazaq köğine örmelep şığıp kün bolam / Karanlık Kazak göğüne tırmanır çıkar güneş olurum*” (Torayğırov,2007:5) diyen şair, Ahmet Baytursınlı, Mirjakıp Duvlatulı gibi o dönemin önderlerinin eserlerinden beslenmiştir. Şair aynı zamanda Tatar Türkçesini de iyi derecede öğrenmiştir. Şair Abdullah Tukay'ın “*Eki Tışqan/İki Sıçan*” şiirini Kazak Türkçesine aktarmıştır (Kenjebayev, 1966: 125). Kendi şiirlerinde genelde günümüzde kullanmadığımız Arap kökenli kelimeleri çokça kullanan şair, Rus diline de çok önem verir. Hatta Rus dilinin iyi öğrenilmesi gerektiğini “*Ömirimniñ vadesi / Hayatımın amacı*” adlı şiirinde şu

şekilde yansıtır: “*Ollahi! Ant etemin Alla atimen, Orıs tilin üyrenemin hām hatimen / Vallahi! Ant içerim Allah adıyla, Rus dilini öğrenirim yazısıyla*” (Torayğırov, 2007:43). Kendi döneminde destek bulamasa da, Sultan Mahmut Torayğırov günümüzde 20. yüzyıl Kazak Edebiyatının en parlak şahsiyetlerinden biridir.

Sultan Mahmut Torayğırov’un edebi şahsiyetine baktığımızda karşımıza birkaç temel unsur çıkar. Bunlar, onun öncelikle şairliği, sonra yoksul bir ailenin çocuğu olması ve öğretmenlik yapmasıdır. Şairin edebi kişiliğinin teşekkülünde bu unsurlar önemli rol oynar. Sultan Mahmut Torayğırov ilk şiirlerini daha on üç yaşındayken, edebiyatı çok seven ve bazen şiir yazan köy imamı Mukan’a özenerek yazmaya başlar. Mukan Molla Arap ve Fars edebiyatına ait okuduğu masalları Kazak dilinde şiir olarak yazarmış. Öğrencilerine Kazak sözlü edebiyatı ve Sovyetler Birliğindeki diğer milletlerin edebiyatından bahsedermiş. Sultan Mahmut ilk şiiri “*Sekildi ömir qısqa jartı tutam / Hayat kısa yarım demet gibi*” adlı şiirinde şairlik yolunda İmam Mukan’dan etkilendiği şöyle dile getirir:

<i>Sekildi ömir qısqa, jartı tutam,</i>	Hayat kısa, yarım demet gibi,
<i>Nadandar dep oylap jür ömirdi utam.</i>	Cahiller düşünür hayatı kazanırım diye.
<i>Az ömirdi aqındıq jolğa berdim,</i>	Az hayatı şairlik yoluna verdim,
<i>Lepes qıp tükirgen soñ molda Muqan.</i>	Niyetlenerek tükürünce imam Mukan.

(Torayğırov, 2007:9)

Bu şiir tür bakımından felsefi ilhamla dolu bir şiirdir. Bu şiirin, şairin ilk eseri olduğunu araştırmacılar Sultan Mahmut’un akrabası olan Şaymerden Kojahmetuli’nin hatıra defterinden öğrenmişlerdir. Şaymerden kendi elyazısında bu şiiri Sultan Mahmut’un 1907’de yazdığını anlatıyor. Şiir ilk defa 1950’de neşredilmiştir (Torayğırov,2010: 37) Şair bu eserinde, eğitime ne zaman, nasıl başladığından, hangi hocalardan neyi öğrendiğini ve şiir yazma sırasında kimleri örnek aldığını anlatır. Sultan Mahmut, ilk harfleri, namaz kılmayı ve dua etmeyi babasından öğrendiğini söyler. Tortay, Ali gibi hocaların kendisine nasıl emeği geçtiğini anlatarak Mukan Hoca üzerinde çok durur. Örnek olarak verdiğimiz şiir alıntısında şair ilmin kıymetini bilmeyip, başarılı olmak isteyenleri eleştirerek artık ilimle birlikte şiiri kendine dost edineceğinden de bahseder. Şiir aynı zamanda şairin ilim ve sanat yolundaki kararlılığını, cesaretini ve coşkusunu da yansıtmaktadır.

Görüldüğü gibi şair, küçük yaşından itibaren şiir söylemeye ve yazmaya başlar. Sultan Mahmut Torayğırov'un edebi şahsiyetini meydana getiren önemli unsurlardan biri de yoksul bir ailenin çocuğu olmasıdır. Şairin eserlerinde sıklıkla işlenen konulardan biri de fakirliktir. Şair halkın o dönemdeki maddi sıkıntılarından ziyade, kendi aile durumunun iyi olmadığı için eğitimini ilerletemediğinden, şehirlere gidip iyi bir medresede ya da Rus okullarında okuyamadığından bahseder. Hatta o, akrabası olan doktor Şaybay Aymanov'un Sultan Mahmut'a yaptığı maddi destek olmasaydı, bu seviyeye de gelemeyeceğini kendi mektuplarında yazmıştır. 1912 yılında arkadaşının desteğiyle eğitim almaya gittiği Troytsk şehrinde yazdığı mektupta şu satırları görebiliriz: “*Qurmetti basqaruvşı! ... Men özim Semey oblisına qarağan Bayanavıl mañındağı Aqbettav bolısındağı bir faqır adamnñ balası edim. Ğılım izdevge armanım bolsa da, därmenim bolmay jürgen jayım bar edi / Sayın Yönetmen! ...Ben kendim Semey vilayetine bakan Bayanavıl etrafındaki Akbettav ilçesinde bir fakir insanın çocuğuyum. İlim aramak hayalim ise de birtürlü buna bir yol bulamadım*” (Torayğırov, 1987:216) Bu mektup *Aykap* dergisinin 14. sayısında “*Basqarmağa kelgen hattardan / Yönetime gelen mektuplardan*” adıyla yayımlanmıştır. Aynı şekilde şairin 1916'da Tomsk şehrinde yazdığı “*Tarbağatayğa hat / Tarbağatay'a mektup*” adlı mektubunda şöyle der: “*Men özim jumasında eki ğana obet etem (et tatam), qur şay men nan. Kiyim alğanım joq. Kinoğa, veçerlerge bir mārtebe bolsın barğanım joq.../ Ben haftasına sadece iki kere öğlen yemeği yerim (et tadarım) kuru çay ile ekmek. Kendime giysi alamadım. Sinemaya, partiye bir kere olsun gittiğim yok...*” (Torayğırov,1987,218). Şair fakirliği yüzünden eğitim alamadığını, istediği yerlere gidemediğini, öne sürer ve bütün bunlar şairin eserlerine yansır. Fakirler, fakirlere yapılan haksızlıklar, gördükleri eziyetler şairin sadece mektuplarında değil, aynı zamanda şiir ve poemalarından da yer alır.

Torayğırov'un edebi şahsiyetine baktığımızda öne çıkan önemli unsurlardan biri de öğretmenlik konusudur. Sultan Mahmut kendisi birçok molladan eğitim gördükten sonra, Semey vilayeti uzaklarındaki köylere gidip yazın öğretmenlik yapar ve kazandığı parayla sonbaharda Rusça eğitim almak için şehre gider. Şairin bu dönemde kaleme aldığı şiirleri çoğunlukla eğitim hakkındadır. *Oqip Jürgen Jastarğa / Okuyan Gençlere, Talaptarğa / Talebelere , Oquvdağı Maqsat Ne? / Okumaktaki Amaç Nedir?, Mağinasız Meşit / Anlamsız Cami , Jazğı Qayğı / Yaz Kaygısı* gibi şiirlerinde, *Aytıs / Atışma* adlı poemasında eğitim, okumak konusunu ele almıştır. Şairin 1912 yılında yazdığı *Zarlandım / Ağladım* adlı hikayesi şu şekilde başlar: “*Bozkırda yaşayan Kazak*

çocukları üç ayrı grupta ele alınabilir. Birincisi, küçüklüğünden itibaren bir kelam okumamış, elifi çubuk olarak bilmeyen, hayvan gibi içmeyi yemeyi, hayvan güdüp, dedikodu seven, anlatmaya bile korktuğumuz çeşitli bozuk ahlaklarıyla karanlıkta hayatlarını geçirenler. İkincisi, eski molla, cahil hoca, şeyhlerin yolunu devam ettiren, vurursan kurşun, söylersen söz geçmeyen, beyinleri iyice karışık hayali kişilerdir. Üçüncüsü, bizler. Bizler bozkırda yaşayan Kazak gençleriyiz. Evvel eski ünlü molla, ervahlı hocaladan ders görüp, küçüklerimize “Elif, Be”, ile “Ebcad”, büyüklerimize “Kesilen Kafa”, “Muhteşem Taki” gibi faydasız kitapların bitiremeden, kafamız karışıp, altından değerli hayatımızı en kıymetli vakitlerimizi boşuna harcayıp, iyice şaşırmıştık” (Torayğırov,1987:185-186)

Şair gençlerin zamanı boş geçirmelerini eleştirir. Sürekli onları okumaya, yeni şeyler keşfetmeye, Rus dilini öğrenmeye, yenileşmeye, çalışmaya ve cahil kalmamaya çağıran şair, bu düşüncelerini şiirleriyle halka ulaştırır. Sultan Mahmut’un 1912’de yazdığı *Oquv / Okumak* şiiri buna örnek olabilir:

*Bügindegi jastarğa okuv mindet,
Tek qana okuvmenen öner bilmek.
Öner- bilim, adaldıq, ar- namıstı
Joyatın nadandıq qoy emsiz indet.
(Torayğırov,2007: 18)*

Günümüzdeki gençlere okumak minnettir,
Sadece okumakla sanat bilmektir.
Sanat bilim, adalet, ar namusu,
Yok eden cahillik, tedavisiz derttir.

Şair bu konular dışında sevgi, aşk, kadın özgürlüğü, millî kültür, sahtekar din adamları gibi konularda da şiirler kaleme almıştır. Abay Kunanbayev’in yolunu takip eden bir şair olarak, realist bir anlayışla bu konulardan şiirlerinde bahsetmiştir. Bunları çalışmamızın tema incelemesi bölümünde daha detaylı ele almayı uygun gördük.

Şair Alaş Orda mensubu biri olarak, Kazak halkının bağımsızlığı, refahı için mücadele vermiştir. Onun bu mücadelesini ve bu konudaki düşüncelerini “*Tanıstıruv / Tanıtmak*” adlı poemasında görebiliriz. Bu poemada şair Alaş Orda kurucuları üzerinde tek tek durur. Poema bir okumuş ile halkın konuşması şeklinde yani münazara üslubuyla ilerler. Sultan Mahmut Torayğırov, bir şair olarak kendine, kalemine ve edebi kişiliğine güvenen bir şahsiyettir. 27 yaşında ölen şair, Kazak edebiyatına çok güzel eserler ve aynı zamanda Kazak gençlerine milletine, toprağına karşı sevgi ve millî bir ruh bırakmıştır.

Eşkimniñ Ālihanğa bar ma sözi,

Hiç kimsenin Alihan’a olmaz sözü,

*Demeydi qanday qazaq onu oñ közi.
Semey tursın, jeti oblıs bar qazaqtan,
Talassız jeke- dara tur ğoy özi.*

Bütün Kazakların sağ gözü gibidir .
Semey değil, yedi vilayet ve tüm Kazakları
Tartışmasız tek başına yönetir kendisi.

*Eli üşin qurbandıqqa janın bergen,
Bit bürge, qandalağa qanın bergen.
Urıday sasıq ava, temirli üyde,
Zarıǵıp alaş üşin beynet körgeñ.
(Torayǵırov,2002:138)*

Halkı için kurban olup, canını vermiş,
Bit, pire, böceklere kanını vermiş.
Hırsız gibi pis hava, demir evde,
Dertlenip Alaş için zorluk çekmiş.

Sultan Mahmut Torayǵırov'un yaratıcılığı ve edebi kişiliği hakkında birçok tez, ilmi makaleler, poemalar yazılmış ve şairin şahsiyetinden hareketle o dönem Kazak halkının durumu anlatılmıştır. Ayrıca, hayatı ile edebi şahsiyetine ithaf edilmiş belgeseller, Kazakistan televizyonunda gösterime sunulmuştur. Her sene şairin ölüm yıldönümü anılmakta ve çeşitli etkinlikler yapılmaktadır.

1.3. Sultan Mahmut Torayǵırov'un Eserleri

Sultan Mahmut'un yaşamı kısa sürmüştür. Onun bu kısa ömrü içerisinde yaklaşık on-on iki sene yazarlık hayatı olmuştur. Fakat o:

*Jasamaymın eñbektiñ,
Jemisin közben köremin dep,-
Jasaymın bir qolqabıs,
Keyingige berem dep.-
(Torayǵırov,1987:5)*

Yapmıyorum emeğin,
Meyvesini gözümle görürüm diye,
Yaparım bir yardım
Arkamdan gelenlere veririm diye.

söyleyişle, kendinden sonraki nesle birçok değerli miras bırakmıştır. Sultan Mahmut'un eserlerinin asıl değeri, onların realistiği ile milliliğidir. Şair, Kazakların kendi dönemindeki hayatını bütün gerçekleriyle ele alır. Kazak halkının *Ekim* ihtilaline kadarki ve sonrasındaki hayatının problemlerini tüm gerçekliğiyle işler. Yaşananların hepsini halkın gözüyle beyan etmeye çalışır.

Sultan Mahmut Torayǵırov çeşitli ayaklanmaların olduğu, savaşların yaşandığı ve büyük devrimin gerçekleştiği bir dönemde yaşamıştır. Kendi döneminin kahramanı ve mütefekkir şairlerinden biri olmuştur. Kendi milletinin Ruslardan örnek alıp, gelişmesi, siyaset, çiftçilik, medeniyet bakımından ilerlemesi konusunda çabalamıştır. Ve bu yönüyle Abay Kunanbayev'in yolunu devam ettirmiştir. (Kenjebayev,1986: 254)

Şair yaşadığı dönemdeki Kazak halkının sosyal hayatındaki ters giden durumları, toplumsal problemleri en keskin ve kapsamlı şekilde kaleme almıştır. Çiftçi halkın derdini, duygularını eserlerinde çok güzel yansıtır. Abay döneminden itibaren Kazak edebiyatı Rus halkının klasik edebiyatıyla, onun humanizmiyle sosyal ihtilalci fikriyle kaynaşmaya başlar. İşte bu düşünceler Sultan Mahmut'un eserleri ile daha da güçlenir. Büyük *Ekim* sosyalist ihtilali öncesi Kazak edebiyatı Sultan Mahmut ile humanistik ve evrensel bir insan anlayışıyla gelişme kaydeder. Torayğırov, Kazak edebiyatına toplumu, halk yaşamını tekrar şekillendirme konusunda derin fikirler bırakır. İşte, bu özellikleriyle Sultan Mahmut'un eserleri sadece edebi gelişme faktörü değil, aynı şekilde Kazak halkının, Kazakistan'ın o dönemlerdeki toplumsal düşüncesinin de yüksek zirvesidir.

Sultan Mahmut Torayğırov derin düşünceli, nazik duygulu, keskin dilli, zevkli ve söz ustası bir şahsiyettir. O, bütün türlerde halkın anlayabileceği bir dilde ve onların kalplerine dokunacak şekilde yazmıştır. Şairin eserleri vasıtasıyla Kazak halkının şiir medeniyeti gelişmiştir.

Oldukça genç yaşta ölen şairin yaşamı sürekli zorluklarla, hastalıklarla geçmiştir. Fakat, bunca şeye rağmen şair yorulmamış, pes etmemiş ve dertlere kendini kaptırmamıştır. Ölene kadar hep cesaretini, gayretini muhafaza etmiştir. Torayğırov, verdiği eserlerden de anlaşıldığı üzere çok yönlü bir şair, yazar ve fikir adamıdır. Bundan dolayı Torayğırov'un eserlerini inceleyeceğimiz bu bölümü kendi arasında alt başlıklara ayırdık.

1.3.1. Manzumeleri

Sultan Mahmut Torayğırov'un şiir külliyatı tür bakımından çeşitli olup, içeriği derin ve tema konusunda zengindir. Sultan Mahmut'un şairlik sanatındaki en verimli dönemi 1913-1914 yıllarıdır. Bu az vaktin içerisinde şair yaklaşık elli şiir, birkaç makale, poema ve bir tane roman yazmıştır. Sultan Mahmut'un böyle bir başarıya ulaşmasının *Aykap* dergisinde çalışıp sadece edebi eserler okuyup araştırmasından, kendi eserlerinin de dergide yayımlanmasından kaynaklandığı tartışmasızdır (Yespenbetov 2008: 214).

Sultan Mahmut 1906-1907 yılları arasında Mukan molladan eğitim alır ve ilk şiirlerini de Mukan mollaya özenerek yazmaya başlar. Sultan Mahmut daha sonra 1991'de Troytsk şehrindeki Nurgali molladan eğitim almaya başlar. Bu sırada yaratıcılığında değişiklikler olur, özellikle Tatar edebiyatından, onun klasik şairi

Abdullah Tukay'dan etkilenir. Çünkü, çocuk Sultan Mahmut'un eğitim gördüğü mollaların çoğunluğu Tatar Türkçesini – birçoğu Kazan, Ufa, Troytsk medreselerinde okumuştur – ve Tatar edebiyatını çok iyi bilen kişilerdi. İkinci olarak, o dönemlerde basılan kitaplar, ayrıca dergi ve gazetelerin dilinde Tatar kültürü hissedilmektedir. Kazakça kitaplarının çoğu Kazan'da basıldığından dolayı bazen Tatar Türkçesi de eserlerle karıştırılmıştır. Tukay'ın şiirleri 1907'de Kazan şehrinde iki kere basılmıştır, ayrıca “*Jubanış / Avutma*” adlı çocuklara ithaf edilen külliyatı da 1908'de ayrı bir kitap olarak basılıp Kazak coğrafyasında yayılmıştır. (Kenjebayev, 1966:126).

Sultan Mahmut, Tukay'ın şiirlerinden onun büyük hayalini görür ve halkına olan sınırsız sevgisini idrak eder. Büyük Tatar şairin toplumsal konularda öne sürdüğü görüşlerinden etkilenir. Sultan Mahmut Torayğırov, Tukay'ın sadece iki tane şiirini aktarabilmiştir. Bunlar, “*Arıstan men Tışqan / Aslan ile Sıçan*” , “*Eki Tışqan / İki Sıçan*” (1912) adlı fabllardır. Abdullah Tukay bunları Rus şairi İ.A. Krılov'tan aktarmıştır” (Kenjebayev,1966:126).

Daladan eki tışqan may tavıptı,

Şığınsız ekevi de jay tavıptı.

Janjaldasıp, bu maydı bölise almay,

Maymılğa bildiruvge köñili avıptı.

(Torayğırov, 2007: 126)

Dışarıda iki sıçan yağı bulmuşlar,

Harcamadan ikisi de sakinleşmişler.

Tartışıp, bu yağı paylaşamayıp,

Maymuna danışmayı düşünmüşler.

Sultan Mahmut ile Abdullah Tukay'ın eserlerindeki mücadele düşüncesi, toplumdaki kadınlara yapılan haksızlığın ve eşitsizliğin eleştirilmesi, ana dili hakkındaki korkuları aynıdır. Burada dikkate almamız gereken, Tukay'ın şiirleri ile Sultan Mahmut'un eserlerindeki bazı ortak örnekler ile motiflerdir ki bu da onların yaşadığı sosyal ortamın benzerliğindedir.

“*Tüsimde / Rüyamda*” Torayğırov'un 1913 yılı ilk *Aykap* dergisinin 1. sayısında basılmış olan şiiridir (Yespenbetov, 1992: 52) “*Adasqan Ömir/ KaybolmuşHayat*” adıyla iki tane poeması 1922'de Kazan şehrinde kitap haline getirilir ve 1933'te ilk defa Kızılorda şehrinde şiirleri külliyat halinde yayımlanır. Bu külliyatın önemli yönü, şairin halk elinde gezen eserlerinin araştırılıp bulunması, ayrıca gazete ve dergilerde yayımlanan şiir ve makalelerin toplanarak bir araya getirilmesidir. Böylece şairin eserleri toplu bir halde neşredilebilmiştir. Daha sonra 1950'de Malik Ğabdullin'in editörlüğüyle “*Sultanmahmut Torayğırov Tañdamalı Şığarmaları / Sultan Mahmut Torayğırov Seçilmiş Eserleri*” adıyla 1922 ve 1933'te neşredilen kitaplar ile *Aykap*, *Abay* dergilerinde, *Kazak*, *Sariarka* gazetelerinde yayımlanan eserleri bir araya

getirilerek Kazak SSBC İlimler Akademisi tarafından basılır. Eseri hazırlayanlar B. Kenjebayev, B.Yahiyeva olup, eserlerdeki Arapça ve Farsça kelimelere açıklama getiren de Niğmet Sabitov'dur. 1957'de Kazak Devlet Yayınevinden basılıp çıkan 10.000 adet, 397 sayfalı "*Sultanmahmut Torayğırov Tañdamalı Şığarmaları / Sultan Mahmut Torayğırov Seçilmiş Eserleri* " adlı kitabı ise 1950'de yayımlanan külliyat temelinde basılmıştır. Kitapta şairin 107 tane şiiri ve "*Adasqan Ömir/ KaybolmuşHayat*" , "*Kedey/ Fakir*", "*Qayğı/ Dert*" poemaları, "*Qamar Suluv/ Güzel Kamer*" romanı, hikaye ve makaleleri yer almıştır (Torayğırov,2010:103-115)

Şairin eserleri aynı zamanda anlattığımız yayınlardan başka orta okul ve pedogojik enstitülerin filoloji fakültesi öğrencileri için yazılan okul ve ders kitaplarında yer bulmuştur.

"*Tanıstıruv / Tanıştırmak*" poeması 1917 yılı sonbaharı ile 1918 yılı kışında Sultan Mahmut'un Semey'deyken yazdığı eseridir. Bu eser şairin poemadaki ilk adımudur. *Şubat* ihtilalinden sonra Orenburg'da (1917, Temmuz) Sovyetlerin bütün Kazakistan I. Kurultayı sonrasında Aralık ayında II. Kurultay gerçekleşmiştir. Kazakistan vilayetinde Kazak, Kırgız halklarının idari seçimleri için hazırlıklar yapılmaktadır. Kazakların kurultayının Semey vilayetinde 1918 yılı 14 Mart'ında yapılmasına karar verilmiştir. Ekim devriminden sonra halka bu yeni dönemde kim liderlik edecek sorusunun cevabını, Torayğırov'un bu poeması vermiş gibidir. Bu poemayı yazma sırasında şairin seçtiği form çok değişiktir. Poema sıradan halk ve okumuş birinin konuşması şeklinde münazara uslubuyla ilerler. Poemada isimleri geçen Kazak önderlerinin görünüşleri, hareketleri, yüz ifadeleri, ahlakları okurun gözünde canlanır. Şair, "*Biri Kün, Biri Şolpan, Biri Ay / Biri Güneş, Biri Seher, Biri Ay*" diyerek Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursınlı, Mirjakıp Duvlatulı'nı halkın zorlandığı zaman onlara yol gösterecek önderler olduğunu çok güzel bir şekilde tasvir eder. "*Tanıstıruv / Tanıştırmak*" poeması realistik bakımdan yazılan, sosyal problemleri kapsayan bir eserdir" (Torayğırov, 2010: 404).

" Şair 1918'de "*Adasqan Ömir / KaybolmuşHayat*" adlı poemasını kaleme alır. Bu lirik ve felsefi bir poemadır. Poemada tamamıyla insan hayatı, insanın toplumdaki yeri, sosyal yaşamı işlenmiştir (Yespenbetov,2008:252). Lirik karakter "Ben'in" doğduğundan itibaren ölene kadarki hayatı, yaşamı algılayışı, düşünce dünyası bir monolog ile verilir. Poema beş ayrı bölümden oluşur. Bu bölümlerde lirik kahraman, toplumdaki eksikliği, yoksulluğu eleştirmekle kalmayıp, halkın hayatını iyileştirmenin

asıl önemli kısmının adaletli olmaktan geldiğini ve bununla birlikte mutluluğun, huzurun artacağını önemle vurgulamıştır.

Torayğırov, kendisiyle aynı dönemde yaşayan yazarlardan, sosyal konularda ortaya koyduğu düşünceleri ile farklılık gösteren ve dönemine göre daha ileri görüşlü olan bir tefekür adamıdır. Ayrıca, 20. yüzyıl başlangıcındaki Kazak şiirlerinde ortaya çıkan geniş düşüncenin de aydın parçasıdır. *Men- Bala / Ben Çocuk*, *Men-Jigit / Ben Yiğit*, *Men- Toqtadım / Ben Durdum*, *Men-Käri / Ben İhtiyar*, *Men-Ölik / Ben Ceset* gibi bölümlerden oluşan bu poemada Sultan Mahmut, Kazak toplumunun sosyal yaşamını sanatsal bir şekilde yansıtmayı başarabilmiştir. (Torayğırov,2010:33)

“Sultan Mahmut Torayğırov’un 1919 yılı içerisinde kaleme aldığı diğer kapsamlı eseri *Kedey / Fakir* adlı poemasıdır. Aslında *Adasqan Ömir / Kaybolmuş Hayat* ile *Kedey / Fakir* bu iki eserin kendi arasında bağlılığı, fikir içeriğinin benzerliği, hatta yapısının da aynı olması aynı dönem içerisinde yazılmasından kaynaklanır. Bazen bu iki eseri bir poemanın farklı iki bölümü diye düşünmek de mümkündür” (Yespenbetov, 2008:256).

Bu poema da lirik bir eserdir. Birçok bölümden oluşur. *Qızmeti Häm Ayanış Hali / Hizmeti ve Acımış Hali*, *Qaladağı Jebirler / Şehirdeki Açgözlü*, *Özin Mirzalarman Salıstıruv / Kendisini Beylerle Kıyaslamak* v.b başlıklara ayrılmıştır (Torayğırov,2010: 193-194). Şair, bu poemada bir kişiyi prototip olarak almış ve onun şahsında o dönemdeki fakirlerin gördüğü eziyetler ile karşılaştığı zor durumlardan bahsetmiştir. Başkahraman fakir bir Kazak’tır. O, bir sonbahar gecesinde soğukta üşüyüp, koyunlara bekçilik yaparken tamamen kendi hayatını düşünür. Hayatı boyunca anne babası ile birlikte hep zenginin emrinde hizmet ettiklerini, yıllarca gördüklerinin sadece azap olduğunu, hiçbir zaman doya doya yemek yemediğini, güzel kıyafet giymediğini düşünür. Fakirliği yüzünden evlenemediğini, hep adaletsizliklere maruz kaldığını, hiçbir zaman emeğinin karşılığını alamadığını hatırlar. “*Kedey / Fakir*” poeması Sultan Mahmut Torayğırov’un demokrasi görüşünü güçlendiren, şairin her zaman halkının yanında olduğunu gösteren eserlerinin başında gelir. Bu yüzden “*Adasqan Ömir / Kaybolmuş Hayat*” ile “*Kedey / Fakir*” poemalarını 20. yüzyılın başlangıcındaki Kazak edebiyatı için büyük bir kazançtır.

1919- 1920 yılları arasında şairin kaleminden çıkan eserlerden biri de “*Aytıs / Atışma*”adını taşır fakat şair bu eseri bitirememiştir. (Torayğırov,2010:39). Her zaman yeniliğe açık olan şair bu eserini de değişik şekilde yazmıştır. Şair bu poemasında Kazak sözlü edebiyatının en güzel türlerinden biri olan atışmayı ele almıştır. Poema

karakterleri *Bozkır* şairi ile *Şehir* şairini kendi aralarında atıştırarak, toplumdaki, çevredeki çeşitli sosyal, insancılık ve etikle ilgili meselelerden bahseder.

1.3.2. Mensur Eserleri

Sultan Mahmut edebiyat dünyasına girdiği zaman Kazak nesri daha gelişmemiş bir şekildedir. Öncelikle eski zamandan bize ulaşan masallar, onların arasında özellikle Jiyrenşe Şeşen, Aldar Köse ya da Ayaz Bey'in isimleriyle ilgili kısa hikayeler ile İbray Altınсарın'ın temelini oluşturduğu küçük hikayeleri saymazsak, edebiyatımızın ağır basan tarafının manzum eserler olduğu açıkça ortadadır. (Yespenbetov,2008:256). Ancak 20. yüzyılın başlangıcında Kazakça gazetelerin çoğalması ve *Aykap* dergisinin kurulması sayesinde kısa hikaye, tefrika, deneme ve mektup türü yazılar ile Kazak halkının ekonomisini, etnografisini, medeniyet alanlarını anlatan makaleler belli bir seviyeye ulaşmış ve okuyucuların dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu sırada Rus edebiyatının seçkin eserlerini Kazakça'ya aktarma çalışmaları da iyi bir seviyeye gelmiştir. Kazakların kendi arasından çıkan bazı yazarlar bu dönemdeki köy hayatına, özellikle kadın özgürlüğü problemlerine ithafen düzyazı türünde eserler yazmaya başlar. Bu yazarlar ara sıra birbirlerini konu bakımından tekrarlamış olabilirler, fakat onlar Kazak nesrini geliştirmek için çalışmışlardır.

Elbette bu eserler Kazak yazılı edebiyatının daha da ilerlemesine, özellikle tür bakımından şekillenmesine az çok etki etmiştir. Bu dönemki yazarların en birincil istekleri matbuat faaliyetlerinin düzenli ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesidir. İkinci dilekleri dönemin toplumsal sorunlarını anlatmak ve halkı bilinçlendirmek için gazeteci kadrosunun hızlıca oluşturulması, buna ilaveten Kazak Türklerinden genç gazetecilerin yetiştirilmesidir. Bunun, Kazak Türklerinin varlığını ve birliğini devam ettirmek ve millî bilinç duygusunu uyandırmak için büyük bir adım olacağına inanılmaktaydı. Üçüncü olarak yeni dönemin öne sürdüğü şartlara uygun Kazak edebiyatını tür bakımından zenginleştirerek; hikaye, deneme, roman gibi kapsamlı şekilleri öğrenmek gerektiği konusu gündeme gelmiştir. İşte bu sözü edilenler iyi bir şekilde yapılamazsa edebiyatımızın yeni zirvelere yükselmesi imkansız olarak görülmekteydi. (Yespenbetov,2008:257).

İşte böyle önemli bir dönemde edebiyat dünyasında parlayan Sultan Mahmut Torayğırov, oldukça çeşitli türlerde nesir yazıları kaleme almıştır. Kendisinin çalıştığı *Aykap* dergisinde haber yazıları, teorik özellikteki makaleler, köy yaşamını betimleyen denemeler ve kısa hikayeler yazmıştır. Sultan Mahmut'un mensur eserlerinin farkı,

normal bizim bildiğimiz seviyede oluşan türlere tam uygun değildir. Nedeni de şu, Sultan Mahmut öncelikle dinamik bir şairdir. Deneme, kısa hikaye, roman yazsa da, kendi tabiatı şair olduğundan dolayı eserin en önemli, anlamlı yerlerini düzyazı şeklinde değil şiirle yazar, şiirle iletir. Genelde karakterleri şiirle betimler. Bu da onun nesir yazılarına farklı bir üslup özelliği kazandırmıştır. Sultan Mahmut Torayğırov'un mensur eserleri çok değildir. Şairin kısa süren yaşamı, maalesef onun bu yeteneğini geliştirmesine fırsat vermemiştir.

“Şairin düzyazı olarak kaleme aldığı ilk eseri “*Zarlandım / Ağladım*” hikayesidir” (Torayğırov,2010: 185). 1912’de yazdığı bu eserde Sultan Mahmut o dönemdeki Kazak gençleri ve eğitim konularından söz eder. Kazak bozkırlarına yeni metotla ders veren hocaların gelmeye başladığını sevinerek anlatır. Yeni eğitim sisteminin medeniyete hızlı ulaşmanın en iyi yolu olduğundan, fakat onu toplumun anlamadığından bahseder. Bu eserin diğer bölümlerinde yazar çocuklarını okutmaya getiren babaların görünüşlerini tasvir eder. Okulda kitap, defter, kalem ve başka eğitim için gerekli malzemelerin yetersiz olduğunu vurgular. Dönemin eksikliklerinden, olması gerekenden ve Kazak halkının kendi milleti için yapması gerekenlerden sık sık bahsetmiştir.

Torayğırov’un 1913’de yazdığı diğer bir eseri ise “*Avırmay Esimmen Jañılğanım! Yanılmadan Aklımı Kaybetmişim*” adlı denemesidir” (Torayğırov,2010: 72). Bu kısa eserinde Sultan Mahmut adalet konusunu ele alır ve kendisinin rastladığı adaletsizlikleri anlatır. Eserde dul bir kadın dertli halinden bahseder, o kocasını gençken kaybeder, altı sene boyunca çocuklarına bakar, onları bırakıp gitmeye kıyamaz. Ve bu sırada çocuğu kızamıkl olur ve ölür. Akrabaları dul kadını kayınbabasının kardeşi Jakıp ile evlenmesine karar verir. Kadın özgürlüğü ve kadına yapılan haksızlıkları şair sadece bu eserinde değil birçok şiirinde de yazmıştır. Sultan Mahmut eserlerinde kadına yapılan haksızlığı sanatkârane ve öğüt verici bir şekilde ironiyle karışık ortaya koymuştur.

Sultan Mahmut birkaç sene öğretmenlik de yapar. Eğitim verdiği sırada karşılaştığı çeşitli durumları makale şeklinde *Aykap* dergisinde yayımlamıştır. Derginin 1913 yılı 12. sayısında yayımlanan *Qazaq İşinde Oquv Oqutuv Qalay? / Kazak Arasında Eğitim Vermek Nasıl?* adlı makalesinde eğitimde hem öğretmenin, hem öğrencilerin karşılaştığı önemli problemler üzerinde durur. Sultan Mahmut 1913’te yayımlanan Kazak edebiyatı hakkında *Qazaq Tilindegi Öleñ Kitaptarı Jayınan / Kazak Dilindeki Şiir Kitapları Hakkında* (1911) adlı makalesinde, kendi döneminde basılan

kitapları eleştirir. Ayrıca sadece Kazak gazetelerini okumadığından, Buhara, Kazan'dan basılan gazeteleri de okuduğunu, fakat bunların düzen ve içerik bakımından *Aykap* ve *Kazak* gazeteleri kadar güzel olmadığından bahseder (Torayğırov, 1987:194-202).

Şairin *Öleñ Häm Aytuvşılar/ Şiir Hem Seslendirenler* (1913), *Jazıqsız Tamğan Qan/ Suçsuz Damlayan Kan* (1915), *Saqıp Pen Jantursın/ Sakıp ile Jantursın* (1915), *Sotsyalizm/ Sosyalizm* (1918) gibi makaleleri ve *Qurmetti Şäybay Tuvsıqanım! / Sayın Şaybay Akrabam!* (1912), *Qurmetti Basqaruvşı! / Sayın Yönetmen!* (1912), *Basqaruvşı Mirza!/ Yönetmen Bey!* (1913), *Ötiniş / Rica* (1913), *Aykap Basqarmasına Hat/ Aykap Yönetimine Mektup* (1913), *Tarbağatayğa Hat/ Tarbagatay'a Mektup* (1916) *Elden/ Halktan*, *Eski Söz/ Eski Söz* gibi mektupları günümüze kadar ulaşmıştır (Torayğırov,1987: 206-209-216-217-218-220)

“20.yüzyılın başlangıcındaki Kazak nesrine baktığımızda fikrî içeriği ve edebi özellikleri yönünden farklı olan eserlerden birtanesi Sultan Mahmut Torayğırov'un *Qamar Suluv / Güzel Kamer* adlı romanıdır. Bu romanı, şair, Troytsk şehrindeyken yazmıştır. Eser ilk defa yazarın 1933'te basılan külliyyatında yayımlanmıştır. Romanı okuduğumuz zaman özellikle dikkat çeken husus, konunun güncelliği ve o dönemdeki yaşamın acı gerçeklerinin ortaya konulmasıdır. Sultan Mahmut *Qamar Suluv / Güzel Kamer* adlı romanıyla Kazak toprağındaki derde dönüşen halk kaygısını üstün bir şekilde anlatmıştır. *Qamar Suluv / Güzel Kamer* sadece Sultan Mahmut Torayğırov'un yaratıcılığının değil, 20 yüzyılın başlangıcındaki Kazak edebiyatının da büyük bir başarısıdır. Roman konusunun aktüelliği, fikrinin keskinliği ile Torayğırov, edebiyat dünyasında büyük ün kazanır. Eserde lirika, destan, dram gibi edebiyat türlerinin karışması Kazak edebiyatında daha düzyazı sisteminin tam oturmadığından dolayı çok normaldir. Halk bilimi ağıt, atışma, baksılık geleneklerinin kullanılması, etnografik ve geleneksel adetlerin yansıması o dönemi gözümüzde en iyi şekilde canlandırır (Yespenbetov,2008:263).

Kim Jazıqtı?/ Kim Suçlu? 1914'te yazılan geniş planlı bu çalışma, roman yarışmasına hazırlanan eserdir. Araştırmacıların anlattığına göre iki ay içerisinde yazılmıştır. Romanın önemli temalarından birtanesi 20. yüzyılın başlangıcındaki Rusya'nın sömürge siyasetinin etkisinden dolayı Kazak köylerinde ortaya çıkan sosyal çelişkiler ve toplumun olumsuz durumu işlenmiştir. Sultan Mahmut Torayğırov'un *Kim Jazıqtı?/ Kim Suçlu?* adlı eseri çok yönlü, realistik, sosyal roman yükünü üstlenen eserdir (Torayğırov,2010:217).

1.4. Hakkında Yapılan Çalışmalar

Sultan Mahmut Torayğırov'dan kalan zengin mirası araştırma çalışmaları en üst seviyede *Kazan/ Ekim* ihtilalinden sonra yapılmaya başlamıştır. O zaman bile şairin eserlerini belli bir düzene getirerek, toplayıp basına verme konusunda şairin hayatını yazmaya ya da yaratıcılığına Marksizm, Leninizm ilmi yönünden derin ve çok taraflı tartışma hakkında son yıllara kadar eksiklikler hatta yanlışlıklar da bulunuyordu. Bu durumun birkaç sebebi vardır.

Bunlardan birincisi, hayatı boyunca yazdığı eserlerinin hepsini basına vermek bir yana, onları şairin hayattayken düzenleyip toplamaya bile fırsatı olmamıştır. O yaşıyorken sadece yirmiye yakın şiiri ve birkaç makalesi yayımlanmıştır. Sovyet dönemi kurulduktan sonra da yazarın eserleri çok tanınmamıştır. *Adasqan Ömir / Kaybolmuş Hayat* adlı iki tane poeması 1922 yılı Kazan'da (Tataristan) basıldı ve bütün külliyatı ilk defa 1933 yılında Kızılorda'da (Kazakistan) yayımlanmıştır. Ama bu basımlarda hatalar vardır.

İkinci olarak yazarın eserlerinin halk arasında nasıl yaygınlaştığının üzerinde duralım. Bu konu hakkında kaynaklar azdır. Yukarıda gösterilen birkaç şiir ile makalenin gazete ve dergilerde yayımlanması hakkındaki kaynaklar dışında başka bir kanıt yoktur. Şimdi bizim yazara ait öne çıkarabileceğimiz, yazar hayattayken yayımlanan belli başlı eserleri şunlardır: Kazan şehrinde yayımlanan külliyatı (1922), Kızılorda'da yayımlanan eserleri (1933). Bununla birlikte M.Avezov arşivinden bulunan birçok eserleri *Qamar Suluv / Güzel Kamer* poeması ve *Kim jazıqtı? / Kim suçlu?* adlı büyük eserlerinin elyazısıyla çoğaltılmış şekli (tahminen 1925-1927 yıllarında yapılmıştır).

Üçüncü olarak, Sultan Mahmut Torayğırov'un dünya görüşü, hayata olan anlayışı, estetik tarzı eserlerinin düşünce ve süslülük farklılıkları hakkında o dönemde bir fikir oluşturulmamasıdır. Fakat eleştirmenler ve edebiyatçıların çoğunluğu onun şairlik yeteneğini kabul etselerde, "Sultan Mahmut'un hangi ideolojiyi desteklediği, kimlerin taraftarı olduğu ve hangi hedefi edindiği " hakkındaki soruları cevaplarken çok haksızca davranılmış, yeterince anlatılmamış ve onu çok yanlış tanıtmışlardır.

Sultan Mahmut hakkında birçok araştırma yapılmıştır, bilimsel makale, tez, monografi çalışmaları hazırlanmıştır. Şaire ithafen şiir, poemalar yazılmış belgeseller çekilmiştir. Şair hakkında araştırmayı ilk olarak Sultan Mahmut'un hemşehrisi, yazar Jüsipbek Aymavitov başlatmıştır.

Kazakistan'daki araştırmacılar Sultan Mahmut'u çoğu zaman Kazak yazılı edebiyatının kurucusu olan Abay Kunanbayev'le kıyaslar. Çünkü Sultan Mahmut, Abay gibi Kazak milletinin câhil olmasını, okuma yazma bilmemesini çok açık bir şekilde eleştirerek şiirlerinde yansıtmıştır. Sultan Mahmut Torayğırov hakkında yapılan belli başlı çalışmalarını kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

1918 :“Abay” dergisinde “ *Ekev / İki*” gizli isimle *Abaydan sońğı aqındar / Abay'dan sonraki şairler* adlı makale yayımlamıştır. Bu gizli ismi taşıyan ikili Muhtar Avezov ile Jüsipbek Aymavıtov'tur. Bu makale hakkında Tursınbay Jurtbay çok güzel bir açıklamayı M. Avezov'un elli ciltlik kitabının birinci cildine eklemiştir. Makale yazarları, Kazak edebiyatındaki řiir sanatını Abay'ın oluşturduğu řiir geleneğiyle ölçer. Kazak edebiyatında Abay'a her yönden en yakın olan, geleneğini devam ettiren M. Jumabayulı, M. Duvlatulı, S.Torayğırov, A. Mametov, A. Baytursınulı, S. Dönentayev, şakerim, B. Ötetilevov gibi isimlerin eserlerinin üzerinde durur, teorik yönden tartışarak Kazak řiir geleneğinde daha önce olmayan eleştiri örneklerini sunar.

1945: şalabayev Belgibay *Sotsyalistik Kazakistan* gazetesine *Sultanmahmut Torayğırov* adlı makale yazar, ardından *Sultanmahmut şığarmalarındağı roman janrı* Sultan Mahmut Torayğırov eserlerindeki roman türü adlı doktora tezini savunur.

1949: *Sultanmahmuttıń Aqındığı / Sultan Mahmut'un şairliği* Kazak SSCB İlim Akademisi yayınevinde basılan Profesör Beysenbay Kenjebayev'in inceleme kitabıdır. 750 adet basılmıştır, 80 sayfadır.

1955: Boztay Jaqıpbayulı'nın *Sultanmahmuttıń jariyalanbağan bir öleńi/ Sultan Mahmut'un Yayınlanmayan Bir Tane şiiri* adlı makalesidir. Bu makale *Muqışqa / Mukış'a* adlı şiirden bahseder. Tahminen bu řiir 1915 senelerinde yazılmış ve diğer şiirleriyle birlikte Nazipa Kuljanova'ya řair tarafından teslim edilmiştir. Fakat Nazipa bu şiiri kimseye göstermeden korumuş ve sonradan kendisi Kızılorda şehrine taşınınca, eseri çoğaltmıştır. Sonrasında *Sultan Mahmut'un Mukış'a yazdığı řiir* diye yazarak gazetede bu şiiri yayımlar.

1955: İlim adamı T. Abdırahmanov'un *Kazak Edebiyatı* gazetesinde *Aqınnıń ädebiyet tuvralı oyları / şairin Edebiyat Hakkındaki Düşünceleri* adlı makale yayımlanmıştır.

1955: Profesör Nurtazin Temirgali *S. Torayğırov Tvorçestvasının älevmettik mäni / S. Torayğırov eserveciliğinin sosyal anlamı* adlı makalesini yayımlar. Ve o makalede Sultan Mahmut'un Abay gibi gerçekçi bir şair olduğundan, şiir yazma usulünün de benzediğinden bahseder.

1959: Şamenov Karibay *Sultanmahmut Torayğırovтің lirikalıq şığarmaşıılığındaғы estetikalıq ideal men şındıq* / Sultan Mahmut Torayğırov'un Lirik Eserlerindeki Estetik İdol ile Gerçeklik adlı doktora tezi savunmuştur.

1962: Profesör Beysenbay Kenjebayev ile Doçent Karibay Şamenov'un editörlüğünde Sultan Mahmut'un bütün eserlerini içine alan iki ciltlik kitabı basılır. Bu kitap şairin 70. yıldönümü dolayısıyla yayımlanmıştır. Fakat Sultan Mahmut demokrasi düşünceli şair olduğundan ötürü birçok kütüphaneye kabul edilmemiş ve okutulmamıştır.

1962: *Dävir Tuvğızğan Aqın* / Devir Doğuran Şair adlı makaleyi Profesör Ömiraliyev Kulmat yazmıştır.

1965: M. Belbayeva *Kazak Edebiyatı* gazetesinde ""*Poetikalıq mänerli til hakkında/ Poetik yapılı dil hakkında*" adlı makale yayımlamıştır. Makalede şairin dil üslübü incelenmiştir.

Bundan sonra *Abay jäne Sultan Mahmut/* Abay ve Sultan Mahmut bir kitap 1969 yılında yayımlanmıştır. Yazarı T. Kojakeyev'dir. Yazar burada 20. yüzyıl başındaki Kazak edebiyatının büyük şahıslarından biri olan S. Torayğırov eserlerinin Abay yaratıcılığıyla düşünce, konu, fikir, içeriği, kullandıkları metotların benzerliği ve toplumsal, siyasi, estetik, etik görüşleri yönünden birlikteliğini karşılaştırır. İki şairin bakış açılarının aynı olduğunu, yetenek kudretini, gelenek devamlılığını, dönem akımındaki değişimlerin uygunluğunu araştırır.

1973: *Leninşil Jas* gazetesinde *Altın Bağanal* Altın Sütün adlı makale yayımlamıştır. Kendi makalesinde yazar: "Duygusal, zeki mütevazi Sultan Mahmut halkın boynundaki yükü ile yoksulluğunu küçüklüğünden görerek büyümüştür. Sultan Mahmut Torayğırov'un şiirlerindeki aydınlatıcılık konusuna değinerek, arkadaşlarını ilim öğrenmeye davet etmiştir, onun bu şiirleri o dönemin ortak konusu olmasına rağmen çok iyi bir ün kazanmıştır. Çünkü şairin yazdığı şiirler dinamik, manevi ruhu yüksek şekilde yazılmıştır."

1974: *Juldız* dergisinde *Aqın Tuvralı Trilogya/* Şair Hakkındaki Üçleme adlı Jaňgara Dadebayev'in makalesi yayımlanmıştır. Makalede şair Dihan Abilov'un Sultan Mahmut'a ithafen yazdığı *Aqın Armanı/* Şair Hayali (1965), *Arman Jolında/* Hayal Yolunda (1969) , *Bayanavul Bavrayında/* Bayanavul Yamacında (1975) üç kitaptan oluşan üçlemenin incelemesini yapar.

1983: Sultan Mahmut Torayğırov'un 90. yıldönümü dolayısıyla *Kazak Edebiyatı* gazetesinde Marat Abdeşov'un *Aqınnıñ qoltañbası/* Şairin İmzası adlı basılmıştır.

Araştırmacı, makalede şairin imzası olan bir fotoğraf bulunduğu konusunda müjde verir. ”

1993: Pavlodar vilayeti gazetesi *Sariarka Samalı* gazetesinin 10 Kasım baskısında *Aqındardıñ Sultanı / Şairlerin Sultanı* adlı makaleyi şair Muzafar Alimbayev yayımlamıştır. Makale Sultan Mahmut’a olan büyük özlemi içerir. Küçüklüğünden itibaren şairin şiirlerini okuyarak ilham aldığını anlatarak, “ Sadece 27 yıl yaşasan da yüzlerce yaşayan ozanların halka iletmediği ruhu iletin, biz sana borçluyuz. ” cümleleriyle bitirir.

Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanması ile birlikte Torayğırov gibi pek çok Kazak aydını üzerinde yapılan çalışma sayısı da giderek artar.

1993: *Ğılım* yayınevinden şairin 1962 yılında basılan iki ciltlik eserler külliyati Profesör Serik Kıyrabayev’in *Aqın Tağdıru/ Şairin Kaderi* adlı makaleyle birlikte önsöz de yazılarak, sonradan bulunan eserleri, yayımlanması yasak olan “Alaş Orda” hakkında yazdığı şiir ve makale, mektupları ve fotoğrafları eklenerek yayımlanmıştır. Editör Ş. Satbayev olmuş, hazırlayanlar, B.Mamrayev, A. Yespenbetov, K. Ergöbekov’tir.

1992: *Akikat* dergisinde *Sultan Mahmut Sotsiyalizimi Qalay Tüsinedi?! Sultan Mahmut Sosyalizmi Nasıl Anlıyor?* adlı makalesi yayımlanmıştır.

2007: Raritet yayınevinde basılan S.Torayğırov’un şiirler külliyatı *Sariarqanıñ Jañbırı/ Sariarka’nın Yağmuru*. 2000 tane. 208 sayfa olarak yayımlanmıştır.

Günümüz Kazak edebiyatında Sultan Mahmut Torayğırov üzerine yapılan çalışmalarda en yetkin kişilerin başında kabul edilen isimlerden biri de Prof. Dr. Yespenbetov Arap Silamulı’dur (1945- ...). Silamulı’nın çalışma alanı 1960 yılından itibaren şair Sultan Mahmut Torayğırov olmuştur. 1973 yılında Beysembay Kenjebayev ile birlikte *Bilim* yayınevinden *S.Torayğırov* adlı küçük bir kitap basılmıştır. O, 1974’te Kazakça ve Rusça olarak S. Torayğırov’un ilk ilmi biyografik kılavuzunu hazırlamıştır. 1975 yılında yüksek lisans tezini *Sultan Mahmut Torayğırov’un Lirikası* (Danışmanı: Beysenbay Kenjebayev) adlı çalışmasıyla tamamlamıştır. Şairi her yönünden araştırmış ve yetmiş aşacak makaleler yazmış ve bu yaptığı çalışmaları 1992 yılında *Ğılım* yayınevinden *Sultan Mahmut Torayğırov* adlı monografi eseri içerisinde yayımlamıştır. Sultan Mahmut Torayğırov’un edebî mirasını sürekli araştıran Arap Silamulı 1993 yılında Kazakistan Devlet İlim Akademisinin Edebiyat ve Sanat Enstitüsünde *Sultan Mahmut Torayğırov’un Eser Vericilik Biyografisi* (Danışmanı: Zeynolla Qabdolov) adlı doktora tezini savunur. 2008 yılında “Raritet” yayınevinden “*Şekerim ve Sultan Mahmut*” adlı monografik eseri yayımlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. Şiir ve Poemaların Tema Bakımından İncelemesi

Çalışmamızın bu bölümünü, Sultan Mahmut Toraygırov'un şiir ve poemalarından hareketle belirlediğimiz temalar oluşturur. Sultan Mahmut eserlerinde kendi döneminin toplumsal problemleri ve milletin geleceği gibi birçok konuya yer verir. Eserlerinde işlediği başlıca konular, dini değerler ve din adamı, hastalık, ölüm, kadın hakları ve kadının toplumdaki yeri, mollalar ve toplum üzerindeki yanlış yönlendirmeleri, eğitim, eğitimin gerekliliği, ceditçilik, toplumsal refahıdır. Toraygırov, millî değerlere sahip çıkarak, halkını yalnız bırakmamak gerektiğinden hareketle eserlerinde birlik ve beraberliği işleyerek yirmi yedi yıllık kısa ama bir o kadar verimli hayatında bizlere bir çok eserini miras olarak bırakmıştır.

2.1.1. Toplumsal Değerler

Kadın Özgürlüğü: Türklerde kadın toplumda her zaman çok önemli bir yere sahip olmuştur. Sosyal hayatta erkek ile eşit haklara sahip olan Türk kadını, Hunlar döneminde bir eş olarak Hâkân ile birlikte devleti temsil etmiştir. Yine Türk edebiyatının ilk yazılı örnekleri olan Göktürk Yazıtlarında geçen “Tanrı, Türk Milleti yok olmasın diye babam İl-teriş kağan ile anam İl-bilge hatunu yükseltti.” ifadesi kadının sosyal ve siyasi konumunu göstermesi bakımından önemlidir. Yine Türk dünyası edebiyatının şaheserlerinden Dede Korkut Kitabında da Türk kadını her bakımdan yüceltilmiştir. Ancak zaman içerisinde diğer Müslüman Türk toplumlarında olduğu gibi Kazaklar arasında da kadının sosyal statüsünde olumsuzluklar yaşanmıştır. Bu durum Toraygırov'un yaşadığı dönemde de maalesef böyledir. Toraygırov ve diğer Kazak aydınları bilhassa Alaş mensupları, kadının hak ve hürriyet bakımından bulunduğu durumdan rahatsız olmuş ve bu durumu şiddetle eleştirmişlerdir.

Şair, Kazak kadınlarının ne kanunlar önünde ne de toplum nazarında erkeklerle eşit haklara sahip olmadığından şikâyet eder. Özellikle rızası olmadan evlendirilmesine karşı çıkar. Bunun, kadının özgürlüğünü hiçe saymak olduğunu vurgular. Kendinden yaşça büyük erkeklerle babasının zorlamasıyla evlendirilen kadınların hayat boyu mutsuz olduklarını dile getirir. Maalesef doğum ile başlayan bu eşitsizlik evlenmeyle birlikte ölüme kadar devam etmektedir.

*Qazir de qulağında aşşı zarıñ,
Jäne de köz aldında sañırav şalıñ,
Sañıravğa sasıq saqal kelemej bop,
Qapada jürgeñniñ bilem bärin.*

...

*Ön boyıñ üzilgendej sozılıp kep,
İşinen päveskenin asılğaniñ.*

...

*Aldım dep tört-bes qara mäs bolıp jür,
Sönbes ört sala salıp qırşın jasqa.
(Torayğırov, 2007:60)*

Şimdi de kulağında acılı sesin,
Ve göz önümde sağır ihtiyarın,
Sakalı kokmuş sağıra alay olup
Öfkelenerek gezdiğini biliyorum.

Tüm vücudun kopacak kadar uzanarak,
İçinden faytonun asıldığın.

Aldım diye dört, beş hayvan seviniyor,
Sönmez yangın bırakıp gencecik kıza.

*Muñayıp, solıp qızdar tur,
Arqalarında ızğar tur,
Qızıl közdi qaqqas şal
Üsti- üstine berip mal,*

*Jüzi sarı soğılğan,
Sorlı qızğa ızbar tur.
(Torayğırov,2007:26)*

...

*Tağı da Qazaq baydıñ şaldarına,
Alpısta qız alatın saldarına.
Tapqızbay oquv, öner, urpağıñdı
Baqtaşı ögiz qıldıñ maldarıña...
(Torayğırov,2007:30)*

*..Küyevi Küläymeniñ teñi emes,
Teñi tügil, tüzüv qarar adam da emes
..(Torayğırov,2007:88)*

Üzülüp, solup kızlar durur,
Sırtlarında rüzgar durur,
Kırmızı gözlü ihtiyar
Üstesine de verip para,

Yüzü sarı vurulmuş,
Kadersiz kızı ızdırıp bekler.

...

Yine de zengin Kazak ihtiyarlarına,
Altmışında kız alan hastalara
Vermeden ilim, sanat, neslini
Bakıcı çoban ettin hayvanlarına
...

Eşi Küläymen'in dengi değil,
Dengini geç, düzgün bakacak insan da
değil

Evlilik: Şairin şiirlerinde işlediği diğer önemli konulardan biri evlilik konusudur. Sultan Mahmut kadın eşitsizliğine ve kızların erken yaşta ihtiyarlarla zorla evlendirilmesine karşı çıkmıştır. Kızların uğruna bir bayrak kaldıralım ve o bayrak üzerinde “ kızın sevdiği insanla evlenmesi gerektiğini” yazalım diye seslenir. Aynı zamanda Sultan Mahmut iki kadın ile evliliğe karşı olduğunu da belirtir.

*Teñdik tuvın köterip äyelder de,
Tur, äne, jelkildetip biyik jerde.
Ol tuvda jazuvlı tur mınanday söz:
Äyelder tiyüvge ulıqsat süygen erge.*

Denklik bayrağın yükseltip kadınlar da,
Duruyor işte, dalgalanıp yüksek yerde.
O bayrakta yazılı bu cümle:
Kadınların evlenmesi lazım sevdiğiyle.

*Zorlıqqa küñ esebi jürip ediñ,
Küniñ tuvıp qatarğa kirşi sen de.
Äyeldi şalğa beriiv, malğa satuv,
Bolmasın munan bılay eşbir jerde.*

Zorlanarak köle hesabında gezerdin,
Güneşin doğup sıraya girsene sen de.
Kızı ihtiyara verip, parayla satmak,
Gerçekleşmesin bundan sonra hiçbir yerde.

*Suluvar öziñ tañdap teñine bar,
Şal menen mal qolında bolma pende.
Jaratsın, äyel tiysin erkek qılıp,
Saylansın komitetter ärbir elde.*

Güzeller siz sevip, denginizle evlenin,
Yaşlı ile para için olma bende.
Yaratsın, kadın evlensin erkek edinip,
Seçilsin kurumlar herbir yerde.

*Jürmesin eşbir molda neke qıyıp,
Qız on altı, ul on segiz jastan kemge.
Oqıtsın ul men qızdı jeti jastan,
Bolmasın eki qatın eşbir erde.*

Gezmesin hiçbir imam nikah kesip,
Kız on altı, oğul on sekiz yaştan küçükse
Okutsun oğulla kızını yedi yaşından,
Olmasın iki karısı hiçbir erkeğin.

(torayğırov,2002:136)

Eğitim: Torayğırov’un şiirlerinin neredeyse yarısı bu temaya adanmıştır. O dönemlerde Tatar ve Noğay Türkleri, Kazakistan coğrafyasına dinî ilimleri öğretmek için sık sık gelmişlerdir. Torayğırov *Sekildi ömir qısqa, jartı tutam / Hayat kısa yarım demet* adlı şiirinde eğitim aldığı hocalarından bahseder. Şiirden anlaşılacağı üzere şair ilk harfleri babasından öğrenmiş ve babası eğitim konusunda oğlunu hep desteklemiştir. Torayğırov, ilk şiirlerini Mukan adlı mollaya özenerek yazmaya başladığını anlatır. Şiir ve eğitim şairin hayatında önemli yer tutar, şair bunu: “*O yüzden bir amacım şiir yazmak, Okumakla birlikte kazımak.*” ifadeleriyle şiirine yansıtmıştır. Bu eser Sultan

Mahmut'un ilk şiiri olarak bilinir ve şiirden; şairin hedeflerini, hayata, geleceğe olan güvenini ve cesaretli olduğunu da görmek mümkündür. Torayğırov bu şiirinde hayattaki en büyük amacının eğitim almak, bilim öğrenmek olduğunu vurgular ve asla bu yoldan vazgeçmeyeceğini söyler:

*Qalamdı, şın berilip, aldım berik,
Äldeqanday bir küşke könil senip.
Burın jalğız oquv edi izdegenim,
Endi oğan öleñ jazuv bolsın serik.*

Kalemi, bütün kalbimle, aldım sağlam,
Herhangi bir güce gönül güvenip.
Önce tek eğitim idi aradığım,
Şimdi ona şiir yazmak etsin eşlik.

*Äkemnen “Älip- biydi” üyde oqudım,
Üyrenip namaz, sabaq jad toqudım.
Äli molda aldında дәl eki jil
Är türlü eski kitaptı bir şoqudım.*

Babamdan “Elif Be’yi” evde öğrendim
Öğrenip namaz ders hafızama kaydettim.
İmam Ali'nin yanında tam iki sene
Çeşitli eski kitaplara tek tek baktım.

*Muqannan ekinşi jil sabaq alam,
Uyıqtasam da könilim oquvğa alañ.
Lepes qıp özi bastap, “aqın bol” dep,
Duğasın ıqılaspen berdi mağan.*

Mukan'dan ikinci sene ders alacağım,
Uyusam da gönlüm okumaya istekli.
Niyetlenerek kendisi başlayıp, “şair ol”
diye,
Duasını istekle verdi bana.

*Sondıqtan bir maqsatım öleñ jazuv,
Oquvmenen birge izdep, qosa qazuv.*

O yüzden bir amacım şiir yazmak,
Okumakla birlikte arayıp kazımak.

*Oısı oyımda ötken tün sert berildi,
Mende bolmas bul oydan ömirde azuv.
(Torayğırov,2007:9)*

Bu düşünceme geçen gece söz verildi,
Bende olmaz bu düşünceden hayatta
vazgeçmek.

Eğitim konusunu içeren diğer şiirlerinden birtanesi “*Oquv/ Okumak*” tır. Bu şiirinde Sultan Mahmut, öncelikle okumaya hevesli olmayan Kazak toplumundaki gençleri eleştirir. Okumanın, öğrenmenin güzel bir şey olduğunu, cahilliği sadece ilmin yenebileceğini öne sürer ve muasır medeniyetler seviyesine ancak okuyarak, çalışarak gelebiliriz diye seslenir.

Bügindegi jastarğa oquv mindet,

Günümüzdeki gençlere okumak minnettir,

*Tek qana okuvmenen öner bilmek.
Öner- bilim, adaldıq, ar- namıstı
Joyatın nadandıq qoy emsiz indet.*

*Bar qiyındı tek qana ğılım jenbek,
Oqısa, basqa elderdey qatarğa enbek.
Bilimge el bop ańsap qumarlansa
Jetilmek az-aq jılda joğarı örlep.*

...

*El boluvğa aldımen bilim tirek,
Bir sözdi, bir avızdı namıs kerek.
Jalğız ğana oquvmen teñelmeysiñ,
Altı avız azğın bolsañ qoyan jürek.*

...

*Nadandı ärkim jeydi nanday ilep,
Jırtqış ilgen üyrektey tiri jündep.*

*Ögey bala sekildi tesik ökpe,
Jalğanda teñdik körmey, janı küymek.
(Torayğırov, 2007: 18)*

Sadece okumakla sanat bilmektir.
Sanat bilim, adaletlik, ar namusudur
Yok eden cahillik tedavisiz derttir.

Bütün zorluğu sadece ilim kazanmak,
Okursa, başka insanlar gibi sıraya girerek.
İlime halk olup özleyip heves ettiyse,
Yetinmek az sürede yukarı yükselip.

...

Halk olmaya öncelikle bilim direnç,
Bir sözü, birlikte olan namus gerek.
Sadece okumakla denkleşemezsin,
Bir olmazsan azmış olsan cesaretsiz.

...

Cahilli herkes yer ekmek gibi,
Kartal tutmuş ördek gibi diri diri tüyünü
yolar.

Üvey evlat gibi delik ciğer,
Dünyada denklik görmeden, canı yanacak.

Torayğırov'un eğitim konusunu işlediği manzumelerden biri *Okumuş Gençlere* (1912) adlı şiiridir. Bu manzume, Troytsk şehrinde okurken, kendisiyle birlikte köyde okuyan arkadaşlarına ithâfen mektup şeklinde yazdığı bir şiirdir. Sultan Mahmut, bozkırdaki talebelerin hayallerini yansıtan öğüt şeklindeki bu şiirinde, gençlere okumanın önemini, bu uğurda canla başla gayret etmek gerektiğini anlatır. (Torayğırov, 2010. 293)

*Ümitpenen joq quvğan,
Talabı alda balamız.
Basqalar joğın tapqanda,
Bizder qaytip qalamız.
Tävekel bel buvsak,
Kördegini alamız.
Jetkizbey keter jüyrik joq,*

Ümitle olmayanı arayan,
Talebi ileri çocuklarız.
Başkası imkansız elde edince,
Biz nasıl geri kalırız.
Tevekküle niyetlenirsek,
Mezardakini de alırız.
Tutturmayıp uzayan yürük yoktur,

*Quvsaq, bärin şalamız.
İs isteyik bir bolıp,
Aşılmasın salamız.
Sumdar salğan jürekte
Az ba bizdiñ jaramız?!
Tepkisinde basqanıñ
Qor bop jüdep baramız.
Körine közge azapta
Mäñgi qaytip qalalıq?!
Oyıñdı endi azat qıl,
Qalsın bilay balalıq!
(Torayğırov,2007:20)*

*Kovarsak, hepsini kazanırız.
İş yapalım, birleşip,
Açılmasın aramız.
Acımasızlar kıran kalpte
Az mı bizim yaramız?!
Eziyetinde başkasının
Ezilerek yok olup gidiyoruz.
Göze çarpan azapta
Nasıl ebedi kalalım?!
Düşünceni artık özgür bırak,
Kalsın kenarda çocukluk!*

Türk dünyasındaki cedit hareketinin merkezin matbuat faaliyetleri ve eğitim konusu öne çıkar. Çünkü ceditçi Türk aydınları halkı aydınlatmak ve biliçlendirmek için bu iki unsurun önemini çok iyi kavramışlardır. Bu bakımdan çağın gerisinde kalan ve yeni nesli dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak donanımda yetiştiremeyen medrese eğitim sistemi, ceditçi Türk aydınlarının ele almaları gereken en önemli mesele olmuştur. Gaspıralı İsmail Bey'in başlattığı usul-i cedit adı verilen yöntemle eğitim veren okullar giderek tüm Türkistan'a yayılmış ve böylece Türk dünyasında eğitim konusunda büyük aydınlanma gerçekleşmiştir. Sultan Mahmut da bu düşüncelere sahip bir aydın olup, eserlerinde kadim eğitim anlayışının yetersizliğinden bahsetmiştir. Şair, "Okumakta amaç nedir?" adlı şiirinde ise, eski usulde verilen eğitimin yetersizliğini vurgular. Şiirde okumak ile kişinin hem kendini hem de toplumunu geliştirmek ve böylece daha iyi bir birey olmasının amaçlandığı işlenir.

*Oquvda maqsat ne: medresede jatuv ma,
Eski nusqa baqastardı tatuvğa:
Qanşa jul "Haşiya" men "Mantiq"
şaynap,
Kerildesip şatuvğa
Köp jatıp, "hatımkar" atın alıp,
Elge aparıp satuvğa?!*

*Okumakta amaç nedir, medresede yatmak
mı,
Eski nüsha eskileri tatmaya:
Kaç sene "Haşiye" ile "Mantık" çiğneyip,
Tartışarak yatmaya.
Çok yatıp, "hafız" namı alıp,
Halka götürüp satmaya?!*

*Yaki maqsat, tilmaş olup, jem tabuv ma,
Jiltiratıp sarı tüyme şen tağuvğa,
Kemire- kemire jirtılğan jırıq dobra,
Basqalardan qalğanın sen qatuvğa?*

Ya da amaç, çevrimen olur, yemek bulmak mı,
Parlatıp sarı düğme, ünvan almak mı
Kemirerek yırtılmış delik torba,
Başkalarından kalanı sen katmaya?

*Yaki maqsat: öner, bilim aluvğa,
Alğa qaray baruvğa,
Namıstanıp, qorlanıp
Huqıqtan mahrum qaluvğa*

Ya da amaç, sanat, bilim öğrenmeye,
Öne doğru ilerlemeye,
Namusla, eziyet çekip
Haktan mahrum kalmaya

*Jaqsı tuqım şaşuvğa,
Darya Nildey tasuvğa,
Mikrob bolğan nadanniñ
Pitinelerin basuvğa*

İyi tohum saçmaya,
Nil ırmağı gibi taşmaya,
Mikrop olan câhilin
Fitnelerini basmaya

*Demeyimiz oqımadı bizdiñ halıq,
Bolsa da oquv anıq, maqsat tanıq,
Bolsa eğer oylarında soñğı maqsat,
Eş munday bolmas edi artta halıq.
(Torayğırov,2007: 22)*

Demeyiz, okumadı bizim halk,
Olsa dahi eğitim açık, amaç kesin,
Olsa eğer düşüncelerinde son amaç,
Hiç böyle olmazdı arkada halk.

Sultan Mahmut'un "*Hayatımın amacı*" adlı şiirinden eğitime karşı olan isteğini, geleceğe dair ümidini ve cesaretini görebiliriz. Şair, câhillikten kurtulmanın yolunun ilim öğrenmekten, Rus dilini öğrenmekten geçtiğini vurgular. Şiirde, ilmin sadece bir ders olarak değil bir yaşam amacı olarak görülmesi gerektiğine dikkat çekilir. Torayğırov, eğer bunları yapacak yüreklilikte insanlar varsa, kendi halkına ancak bu şekilde fayda sağlayacaklarını söyler.

Ollahi! Ant etemin Alla atımen,
Orıs tilin üyrenemin hām hatımen,
İstoriya, geografiya pāndi bilmey,
Ollahi, tiri bolıp jürmespin men.

Kelgenşe osıladı otız jasqa,
İnşaAlla bārin tügel uğam basqa.
Otız jasqa kelgenşe uğa almazsam,
Jer jutsın,māz bolmaymın işer asqa.

Senemin eñbek qılsam, baqıt jaqın,
Keler jaz ataqtı alamin degen “aqın”.
Jürektiñ qazınası tazartılsa,
Paydasın körer āli-aq erteñ halqım.
(Torayğırov,2002:235)

Torayğırov “*Bir Çocuğun Duası*” adlı şiirinde, bir çocuğun ağızından dua şeklinde ifadeler kullanarak eğitim ile kişinin daha iyi bir yaşama sahip olacağı gerçeğini ele alır.

*Oqıt bizdi, āketay,
Qam könilim bolsın jay.
Nadandıqtan qutqarıp,
Quvanta kör, Quday-ay!
Könil menen közdi aşıp,
Vanta kör, Quday-ay!
Ayarlardıñ pitnesin
Suvalta kör, Quday-ay!
Nadandıqta qor qılma,
Milletke bizdi zor qılma,
Raqım oylap, Quday-ay!
(Torayğırov,2007:31)*

Vallahi! Ant içerim Allah adıyla,
Rus dilini öğrenirim yazısıyla,
Tarih, coğrafya, fen dersini bilmeden,
Vallahi, yaşayamam ben.

Bunlar girene kadar otuz yaşına,
İnşallah hepsini oturtururum kafaya
Otuz yaşa girene kadar anlayamazsam
Yer yutsun beni, razı olmam yediğim aştan.

Güveniyorum emek versem, baht yakın,
Önümüzdeki yaz, kazanırım “şair” adını
Kalbin hazinesi temizlenirse
Faydasını görür gelecekte halkım.

Okut bizi, babacığım,
Gam gönlüm sakinleşsin.
Cahillikten kurtarıp,
Sevindir bizi, Tanrım ah!
Gönül ile gözü açıp,
Avut bizi, Tanrım ah!
Ayakların fitnesini
Yok et lütfen, Tanrım ah!
Cahilliğe ezdirme,
Millete bizi zor yapma,
Merhamet edip, Tanrım ah!

Sultan Mahmut, “*Şäkirt oyi*” adlı şiirinde eğitim ve bilgi ile karanlığa ışık tutmak isteğini dile getirir. Bu karanlık cehalettir ve onu aydınlatacak olan şey de eğitimidir.

Bilim ile insanların kalbini ısıtmak istediğini vurgular. Nasıl ki güneş ışıkları değdiği yere canlılık getirirse eğitim de Kazak toplumuna canlılık getirecek ve onları daha iyi bir yaşama götürecektir.

*Qarañğı qazaq kögine,
Örmelep şığıp, kün bolam!
Qarañğılıqtıñ keğine
Kün bolmağanda kim bolam?*

Karanlık Kazak göğüne,
Tırmanarak çıkar, Güneş olurum!
Karanlığın kinine
Güneş olmayıp, kim olurum?

*Muzdağan eldiñ jüregin
Jıltuvğa men kirermin.*

Buz donan halkın kalbini
Isıtmaya ben girerim.

*Eñbek, beynet taravı
Rahatqa sarqılar.*

Emek, meşakkat yolları,
Rahata ulaşır.

*Qızdırıp künniñ qaravı
Nadandıq teñizi tartılar.*

Isınıp güneşin bakması
Cahillik denizi yok olur.

*Ornı otayıp kögerer,
Qızığın jaylap el körer.
(Torayğırov, 2002: 234)*

Yeri tekrardan yeşerir,
Rahatımı da yavaş yavaş halk görür.

Şair *Anav- Mınav* adlı şiirinde de genel olarak eğitim konusunu işler. Ceditçilik ve aydınlanma hareketinin başlangıç noktasında yer alan Tatar Türklerini örnek gösteren şair, usul-i cedit okullarında eğitim gören Tatarların kendilerinden ileri seviyede oluşlarına dikkat çeker ve eğitim ile toplumdaki cehaletin yok edileceğini vurgular.

*Anav qırda tatar tur,
Başqalarmen qatar tur.
Mınav oyda Qazaq tur,
Qastarıñda azap tur.
Uyqısı köp, oyavı az,
Bul ne degen gajap tur?
Bul uyqısın aşpasa,
Nadandıqtan qaşpasa,*

Şu tepede Tatar duruyor.
Başkalarlıyla eşit duruyor.
Bu vadide Kazak duruyor,
Yanlarında azap duruyor.
Uykusu çok, uyanığı az,
Bu ne kadar harika duruş?
Bu uykusundan vazgeçmezse,
Cahillikten kaçmazsa,

Haholdarğa mazaq tur.

*Mınav jerde hadim tur,
Qarqarada janı tur.
İlinip- salınıp äli tur,
Birer kündik hali tur.*

*Anav jerde jadittar,
Odan bizde ümit bar.
Olardan tälim almasañ,
Körgeñ küniñ bolar tar.*

*Mınav törde işandar,
Avzı -bası qıysañdar.
At- tonıñmen jutadı,
Avzına eger sıysañdar.
Millet qayda, din qayda?
Selkildeseñ tim payda,
Toqtı torım jıysañdar.*

...
*Anav qırda jastar tur,
Alğa qaray bastap tur.
“Oyan dağı, tez jür”, - dep,
Damıl tappay qaqsap tur.*

*Aya, talip, şäkirtter,
Därmensiz dertti käriptter,
Mine, qalay milletiñ,
Tırısıp, öner alıp qal.
Uyqısın aş, gönlünü aş,
Alğa qaray barıp qal!
(Torayğırov,2007:24)*

Ukraynalılara rezil olur.

Burada hizmetçi duruyor
Karkara 'da canı duruyor.
Yerinde zorla ancak duruyor,
Birkaç günlük hâli var.

Şu yerde Ceditler,
Ondan bizde ümit var.
Onlardan örnek almazsan,
Göreceğın gün dar olur.

Baş köşede imamlar,
Ağzı, başı kimıldar.
Atı yüküyle yutar,
Ağzına eğer sığarsanız.
Millet nerede, din nerede?
Zıplarsan daha da fayda,
Koyun toklu toplarsanız.

...
Şu tepede gençler durur,
Öne doğru yönetir durur.
“Uyan ve hızlı yürü” diye
Nefes almadan söyler durur.

Hey talebe, çıraklar,
Dermansız dertli garipler,
İşte nasıl milletin,
Çabalada sanat öğren, çalış.
Uykuyu bırak, gönlünü aç,
Öne doğru gitmeye çalış!

*Asıl sözdi izdeseň,
Abaydı oqı, erinbe.
Adamdıqtı közdeseň,
Jad toqıp al köñilge.*

Güzel sözü ararsan,
Abay'ı oku, üşenme.
İnsanlığı amaçlıyorsan,
Hafızanda da tut, gönlünde de.

*Söz mänisin bilmeseň,
Öleň oqıp ne kerek?
Ne aytqanın sezbeşeň,
Jarapazan ne bered?
(Torayğırov,2007:59)*

Söz anlamını bilmezsen,
Şiir okumak niye yarar?
Ne söylediğini hissetmezsen,
Ramazan şiiri ne verir?

Şair, eğitim konusuna *Tanıstıruv / Tanıştırmak* poemasında da yer vermiştir. Okumuş birinin ve sıradan halkın konuşması üzerine ilerleyen bu eserde Torayğırov, Nazipa adlı kadını halka tanıtmıştır. “ Kuljanova Nazipa Sağızbaykızı (1987- 1934) eğitimci, tercüman ve aynı zamanda Kazakların ilk gazeteci kadınıdır. Alaş mensuplarından biri olarak Nazipa Orenburg ve Semey şehirlerinde düzenlenen bütün kurultaylara katılmıştır.” (Puşkin Kütüphanesi,2016).

Poemada anlatıldığı gibi Nazipa'ya şair, dilci Ahmet Baytursınu da şiir yazmıştır. Sultan Mahmut, Nazipa ismi ile o dönemdeki ideal kadın tipini ortaya koymaya çalışır. Nazipa'nın okumuş, cesaretli kadın olduğundan, eğitim almak isteyen gençleri annesi gibi destekleyeceğinden aynı zamanda adaletli birisi olduğundan bahseder.

*Näzıpa hanım Quljanova
Ardaqtı bar Näzıpa degen hanım,
Gazet, jurnal jüzinde jurtqa mälim.
...
Jäne bar äyelge has näzik, sezim,
Tanıytın bir körgende- aq istiñ narqın.
Ataqtı Baytursınov “Mısalında”,
“N-ğa” dep öleñ jazıp, jayğan dañqın.
...
Qaytqenmenen on oblıs bar qazaqta,
Äzir şıqqan äyel joq sonan mändi.*

Nazipa Hanım Kuljanova
Değerlidir Nazipa isimli hanım,
Gazete, dergi sayfasında halka tanınmış.
...
Ve bütün kadınlara has nazik duygu,
Tanıyan ilk görüşte işin durumunu.
Ünlü Baytursınov “Mısal'ında”,
“N-ge” diye şiir yazıp, yaymış adını.
...
Nasılsa on vilayeti olan Kazak'ta,
Şimdilik çıkmış kadın yok daha iyi.

*Oqıp jürgen jastardıñ anasınday,
Körer bärin ne bavır, balasınday.
(Torayğırov,2002:135)*

Okuyan gençlerin annesi gibi,
Bakar herkese ne kardeş, ne çocuğu gibi.

Abay: Sultan Mahmut, şiirlerinde Kazak yazılı edebiyatının kurucusu Abay Kunanbayev üzerinde de durur. Şair, Abay'ın doğrudan şiir dünyasındaki mirasçısı olarak bilinir. Torayğırov da Abay gibi halkını realist bir şekilde eleştirmiş ve aynı zamanda cahil halkı okumaya, eğitim almaya davet etmiştir.

*“Er Targın, Qoblandını” oqıp bayqa,
Abaydı oqı tañırkan, basiñ şayqa.
Aqındıqtıñ quvatı esiñdi alıp,
Bas almastan oqırsıñ qayta-qayta.
(Torayğırov,2007:188)*

Er Targın, Kobılandı⁸'yı okumaya çalış,
Abay'ı oku, özenerek başını salla.
Şairliğin kuvveti aklını alır
Kafanı kaldırmadan okursun tekrar tekrar

*Asıl sözdi izdeseñ,
Abaydı oqı, erinbe.
Adamdıqtı közdeseñ,
Jad toqıp al köñilge.
(Torayğırov,2007:59)*

Güzel sözü ararsan,
Abay'ı oku, üşenme.
İnsanlığı amaçlıyorsan,
Hafızanda da tut, gönlünde de.

2.1.2. Millî Değerler

Alaş Orda: “1916 isyanının yarattığı siyasal kargaşada bir Kazak ulusçu partisi ön plana çıkar. 1905'te bir avuç Kazak aydınının Alaş Orda adıyla kurduğu bu gayr-ı resmi parti, Orta Asya'da özgür bir Türkistan kurulmasını talep eden ilk ulusçu partidir. Partinin kurucuları Kazak milliyetçiliğinin ilk tohumlarını atanlardır ve yazdıkları, bugün Kazak kimliğinin yeniden doğuşunda önemli bir rol oynamıştır. 1905 yılında ilk toplantıların yapıldığı Orenburg ve Almatı'da partinin kurucuları olarak ön plana çıkan Alihan Bökeyhan ve Ahmet Baytursun, 19. yüzyılın büyük Kazak reformcularından Çokan Velihanov ve Abay Kunanbayev'un yolunda yetişmişlerdir. Kazak Argın aşiretinden şair, dilci, eğitimci ve siyasetçi olan Ahmet Baytursun (1873-1937), Kazak ulusal hareketinin vazgeçilmez şefleri ve Alaş Orda Partisinin kurucuları arasındadır. Alaş Orda'nın Bolşeviklerle anlaşmasının ardından o da komünist partisinde yer almış,

⁸ Er Targın, Kobılandı – Kazak bahadırlarıdır

ancak aşırı ulusçu karakterini bozmadan uzun yıllar sağ fraksiyonu oluşturmuştur. Maalesef o, kızıl kırgın olarak da bilinen Stalin'in büyük temizlik hareketlerinde ortadan kaldırılır. (Ölçekçi, 1998:173).

Torayğırov, aynı zamanda Alaş Orda adıyla kurulan gayriresmi partinin önemli savunucularındandır. Orenburg ve Almatı'da gerçekleşen kurultaylarda etkin bir rol oynayarak Kazak reformcularını desteklemiştir. O dönemdeki Alaş Orda mensuplarının görüş ve düşüncelerini benimseyerek onların savunuculuğunu yapar. 1918 yılında yazmış olduğu *Tanıştıruv / Tanıtmak* adlı poemasında da bunu görmekteyiz. Şair bu poemasında Kazak reformunun öncülerini iyi ve kötü yönleriyle reel bir şekilde tanıtmıştır. Diyaloglar halinde devam eden bu poemada konuşmalara karşılık kendi eleştiri ve görüşlerini ortaya koymuştur.

Torayğırov'un Alaş Orda için yazdığı manzumelerden biri de *Alaş Uvranı/ Alaş Sloganı (Tekbiri)* adlı şiiridir. Bu şiirde şair sembol olarak bayrak temasını konu alır. Ve tek bir bayrak altında birlik ve beraberlik içinde yaşamayı vurgular. Yine şiirden anlaşılıyor ki Kazak reformcularının görüş ve düşüncelerini desteklemektedir. Milliyetçi duyguların ön plana çıktığı bu şiirde, “*Artık kimsenin Alaş'ı Alay geçmesine izin vermeyiz*” ifadesiyle Kazak halkının savunuculuğunu yapmaktadır.

<i>Alaş tuvı astında,</i>	Alaş bayrağı altında,
<i>Biz- Alaştıñ balası.</i>	Biz, Alaş'ın çocuğu.
<i>Künimiz tuvıp, kögerdi</i>	Günümüz doğup, yeşerdi
<i>Sarıarqanıñ dalası</i>	Sarıarka'nın bozkırı
...	...
<i>Alaş tuvı astında</i>	Alaş bayrağı altında
<i>Ölsek, birge öldik biz.</i>	Ölürsek, birlikte öldük biz.
<i>Ne jaqsılıq, ne qayğı</i>	Ve iyilik, ne de kaygı
<i>Körsek, birge kördik biz!</i>	Gördüysek, birlikte gördük biz!
...	...
<i>Alaş tuvı astında</i>	Alaş bayrağı altında
<i>Kün söngenşe sönbeymiz.</i>	Güneş sönene kadar sönmeyiz.
<i>Endi eşkimniñ Alaştı</i>	Artık kimsenin Alaş'ı
<i>Qorlığına bermeymiz</i>	Horlamasına izin vermeyiz
<i>Adamdıqtıñ jolına</i>	İnsanlığın yoluna
<i>Bastağan erler soñunda,</i>	Başlayan yiğitler arkasından
<i>Basqağa köñil bermeymiz.</i>	Başkalarına dikkat etmeyiz.

...
Jasasın Alaş, jasasın!
 (Torayğırov,2007:64-66)

...
 Yaşasın Alaş, yaşasın!

*“Alaştap” uran şıqsa, qanı qaynap,
 Namıstan tura almaytın, qoysañ baylap.*
 (Torayğırov,2007:181)

“Alaş” sloganı çıkarsa, kanı kızıp,
 Namusundan dayanamazdı, bağlarsan bile

Kazak Dili: Anadili konusu Türk soylu halkların edebiyatında her zaman önem taşıyan bir temadır. Özellikle Rusya'nın egemenliği altında uzun yıllar kalan Türk halkları bu konuya büyük bir önem verir. Düşünce ve zihniyet bakımından büyük bir Kazak milliyetçisi olan Torayğırov da, anadiline olan sevgisini aşağıdaki mısralarda dile getirir:

*Süyemin tuvğan tildi- anam tilin,
 Besikte jatqanımda-aq bergen bilim
 Şır etip jerge tüsken minutimnen
 Qulağıma siñirgen tanııs ünim.*

Seviyorum öz dilimi, ana dilimi,
 Beşikte yattığımda vermiş ilim
 Ağlayarak yere düştüğüm saniyesinde
 Kulağıma soktuğum tanıdık sesim.

*Sol tilmen şeşem meni äldiylegen,
 Erkeletken, “quvlinım”, “janım” degen
 Sol tilmenen birinşi bilgizilgen:
 “Ana” degen süygendik söz häm menen*

Bu dille annem bana ninni dedi,
 Şımarttı, “evladım”, “canım” dedi
 Bu dille ilk öğretilen bana:
 “Anne” dene en sevdiğim kelimem

*Qılıqtap, alıp qaşıp qurbı börkin
 Sol tilmenen oynadım dalada erkin
 Sol tilmenen birinşi sırtqa şığıp
 Ömirde en dalada uqqan körkim.
 (Torayğırov, 2007: 187)*

Şımarıp, alır kaçardık dost börkünü,
 Bu dille oynamıştım bozkırda özgür
 Bu dille ilk dışarı çıkıp
 Hayatta büyük bozkırda anladığım
 güzellik

Vatan Sevgisi: Şairin şiirlerinde millî kimliğini koruduğu görülür. Kazak olduğunu ve Kazak uğrunda ölmeye hazır olduğunu şiirleriyle sürekli vurgular. Her fırsatta vatana, toprağa olan sevgisini dile getiren şair, kendini milletin asıl evladı olarak tanımlar ve kaderin buna şahit olduğunu söyler:

Sözimen bağa bermes bul halıqqa,

Sözüyle değer vermeyen bu halka,

*İlindim on ekimde buğalıqqa.
Elimniñ men şın ulı ekenime
Tağdırdıñ özi berer kuvälikti
(Torayğırov, 2007:128)*

Alındım on iki yaşında prangaya.
Milletimin ben asıl oğlu olduğumu
Kaderin kendisi verir şahitliği

Torayğırov, manzumeleriyle Kazak kimliğini de oluşturmaya çalışır. Kazak olduğu için övünür ve “Alaş” sözünün kendisi için tekbir niteliğinde olduğunu söyler:

*Men qazaq, qazaqpın dep maqtanamın,
Uranğa “alaş” degen attı alamin.
Süygenim- qazaq ömiri,özim qazaq,
Men nege qazaqtıqtan saqtanamın?!*

Ben Kazak, Kazak’ım diye övünürüm,
Tekbire “Alaş” dinen adı alırım.
Sevdiğim, Kazak ömrü, kendim Kazak,
Ben neden Kazaklıktan utanayım?!

*Erikti en dalanıñ qusınşa uşıp,
Er jettim keñsiliktin sütin işip.
...Altay, Ertis Sırdaryia, Esil, Jayıq,
Arasını qonis qıldım irge jayıp.
Elim, jerim, qorğaytın erim bolıp,
Er jettim en dalada lıqa bayıp.*

Hürlüğün bozkırında kuş gibi uçup,
Büyüdüm bolluğun sütünü içip.
...Altay, İrtiş, Sırderya ,Esil, Jayıq,
Arasını mekan ettim genişletip.
Vatanımı, yerimi koruyacak yiğit olup,
Büyüdüm geniş bozkırların tadını çıkarıp.

*Er Türük urpağımın dañqı ketken,
Bir kezde Evropanı titiretken.
Kirgeni esik, şıqqanı tesik bolıp,
Künbatus, Künşiğısqa ämiri jetken.*

Er Türk boylarıyla namı çıkmış,
Bir zamanlar Avrupa’yı titretmiş.
Girdiği kapı, çıktığı delik olmuş,
Bati’dan Doğu’ya kadar hükmetmiş.

*Men qazaq,qazaqpın dep maqtanamın,
Uranğa “alaş” degen attı alamin.
Süyvgenim- qazaq ömiri, özim qazaq,
Men nege qazaqtıqtan saqtanamın?!
(Torayğırov,2007: 176)*

Ben Kazak, Kazak’ım diye övünürüm,
Tekbire “Alaş” denen adı alırım.
Sevdiğim, Kazak ömrü, kendim Kazak
Ben neden Kazaklıktan utanayım?!

2.1.3. Dinî Unsurlar

Gerek Torayğırov’un yaşadığı devir gerek ondan önceki devirlerde olsun Kazak aydınları genel olarak görevini layıkıyla yapmayan din adamlarından her zaman şikayetçi olmuştur. Halkın dinî duygularını sömürerek, onları kandıran sahte din adamları Kazak şairlerinin keskin kaleminden kurtulamamıştır. Sadece Kazakistan değil

Türkistan'ın tamamında 18. ve 19. asırlar diğer bir adlandırmayla “*Mollalar devri*” olarak bilinir. Bu dönemde mollalar hem eğitimci hem de din adamı görevini yerine getirir. Fakat onların verdiği eğitim dünyanın gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygun değildir. İşte 19. asırdan itibaren yetişmeye başlayan Türkistan'daki aydınların hepsi mollaların verdiği kadim eğitim anlayışının bırakılarak yeni usul eğitim anlayışının benimsenmesi gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda Sultan Mahmut'un görüşleri de Gaspıralı İsmail Bey ve diğer ceditçi Türk aydınlarıyla aynı doğrultudadır. Sultan Mahmut da din adamlarının ilim/bilgi bakımından yetersizliğinden şikayetçidir. Onların kendi menfaatleri için dinî alet etmelerini de şiddetle eleştirir.

Din adamlarının kendi menfaatları uğruna halkı kandırması, yanlış bilgilendirmesi gibi durumları bizzat yaşayıp gören Torayğırov, üyesi olduğu topluma karşı taşıdığı sorumluluğun gereği olarak bu tür din görevlilerini sert bir şekilde eleştirmiştir. Şairin bu konuyu ele aldığı şiirlerinden biri de *Şubar Qoja / Şubar Hoca*'dır. Torayğırov, cahil halkı, dinî duygularını sömürerek kandıran Şubar Hoca tipi ile aslında o dönemki bütün sahtekâr din adamlarını eleştirir:

*Suraytını at, ayğır, qoşqar, buqa,
Tük bilmey-aq kübirlep, oqır duğa.
“Emdeymin” dep, öltirgen avruvlardı,
Eldeği ülken kesir Şubar Qoja.*

İsteddiği at, aygır, koç, boğa,
Cahilce fısıldayarak, dua okur.
“İyileştiririm” diye, öldürür hastaları,
Halk arasındaki büyük zarar Şubar Hoca.

*Balasızğa duğamen bala bermek,
Qarañğı eldi aldap qılğan ermek.
“Ujmaq- dozaq” degeni ras bolsa,
Dozaqqa eñ aldımın qoja kirmek.*

Çocuğu olmayana dua ile çocuk verecek,
Cahil halkı kandırıp meşgale edecek.
“Cennet, Cehennem” dediği gerçekse eğer
Cehenneme ilk önce hoca girecek.

*Qara qoydın ökpesi kimdi jazar,
Qojanıñ aylası ğoy tamaq tabar.
Aldavşı, el büldirgiş qurısa sumdar,
Qarañğı el aramzadan tınım tabar.*

Kara koyunun ciğeri kimi iyileştirir,
Hocanın hilesi sadece karnını doyuracak.
Yalancı, halkı bozan zâlimler kaybolursa,
Cahil halk kurnazlardan kurtulacak.

(Torayğırov, 2007: 125)

Şair *Şoqır Ağaç / Kör Ağaç* manzumesinde de bu konuyu “*meyve vermeyen ağaç ve ham elma*” metaforu ile anlatır. Torayğırov cahillik ve tembelliği “*kör ağaca*”, yenilikçi düşünenleri de “*ham elmaya*” benzeterek cehaleti yok etmezsek göreceğimizin

cehennem olduğunu vurgular. Diğer yandan şair, Kazak toplumundaki eskiliğe iyice tutunan insanlar ile yeniliğe doğru yönelen gençler arasındaki tartışmanın gerçek noktalarını da ortaya koymuştur.

*Men kördim soqır ağaş basın iygen,
Jahannamğa ketedi oğan tiygen.
Zähär dep jas almanı duspan tutup,
Miysızdar ol ujmaq dep barıp süygen.*

Ben gördüm kör ağacı başını eğen,
Cehenneme gider ona dokunan.
Zehir diye ham elmayı düşman tutup,
Beyinsizler o cennet diye giderek öper.

*Üstine malı menen janın üygen,
Hor qızın alamın dep altındı üyden.
Quv soqır jemisi joq ağaşqa erip,
Dünye men aqıretke birdey küygen.
(Torayğırov,2007: 123)*

Üzerine hayvanı ile canını veren,
Hûri kızlarını alırım diye altını yığan.
Kör meyvesi olmayan ağaca özenip,
Dünya ile ahirete aynı zamanda yanan.

Şair, din adamlarının dedikleri ile yaptıklarının uyuşmadığını söyler. İnsanlara şeriata göre böyle davranmalısınız diyen mollalar, kendileri hiçbir şekilde buna riâyet etmez. Ayrıca en önemli dinî vazifelerden olan cenaze merâsiminde bile zengin, fakir ayrımı yaparak, bu görevlerini layıkıyla yerine getiremezler:

*Bul künde molda atavlı sorğa bolar,
Kedey, momın tüsetin tor da bolar.
Naşar bolsañ, şığarmay janazañdı,
Maliñ bolsa, bürkittey qolda bolar.*

Günümüzde tüm mollalar şanssızlıktır,
Fakir, mümin kandırılan ve kafestedir.
Kötü olursan, okumaz cenaze duanı
Paran varsa, kartal gibi elinde tutar.

*Aynuvdı, azğındıqtı molda bastar,
Sözi oñdı, isi javız, aram nastar.
Basqağa “pälen et” dep buyırğanın
Öz bası ömirinde qılmay tastar.*

Caymayı, azmayı molla başlatır,
Sözü düzgün, işi acımasız, haram pisler.
Başkasına “filanca yap” diye emrettiğini
Kendileri hayatta yapmazlar.

*Moldanı ol sekildi kördi közim,
Buzatın özi aytqan bata sözün,
Basqağa şariğatti suvşa ağızıp,
Özi onı istemeytin soqır sezim.
(Torayğırov,2007:12)*

Mollayı onun gibi gördü gözüm,
Bozacak söylediği o duayı,
Başkasına şeriata su gibi söyleyip,
O da bir şey yapmaz kör duygu.

Torayğırov, din adamlarının özellikle riyakâr olduklarını belirtir. Onlar şeklen, dış görünüş olarak dine bağlı gibi gözükseler de aslında âmellerinin din ile hiç alakası yoktur.

*Köp dâret borbay jağın aqjem etken,
Namazdñ bir şartı joq tügel bitken.*

...

*Mülâyim, Quday degen sopı jan bop,
Momındardı aldavmen jemtik şoquv*

...

*Parızdñ ne ekenin özi bilmes,
Özi aytqan jolımenen özi jürmes.*

(Torayğırov,2007:122,123)

*Attañan qoja- molda tiyin quvıp,
Säldemen on bes qulaş beldi buvıp.*

*Murt basqan, sürme tartqan, tırnaq kesken,
Dâretpen jip-jiltır qıp betti juvıp.*

(Torayğırov:2007, 110)

*Säldeni oqşırayta kiygen qanday,
Süzilip bastı tömen iygen qanday?
Alatın toqtı- torım kemiy me dep,
“Batıl” den aqiqatqa tiygen qanday?*

*Pitneni üsti-üstüne üyvgen qanday,
Milletten on tiyındı süyvgen qanday?
Qan qaynap bul halderdiñ barşasına,
Därmensiz dertti bolıp küyvgen qanday?!*
(Torayğırov,2007: 27)

Çok abdest butunu sömüren,
Namazın bir şartı yok tamamen biten.

...

Mülâyim, Tanrı diyen sûfi birisi olup,
Müminleri kandırmakla leşi gagalamak.

...

Farzın ne olduğunu kendisi bilmez,
Gösterdiği yolda kendisi yürümez.

Yola çıkan hoca, para peşinde koşup,
Sarıkla on beş kulaç beli sarıp.
Bıyık basan, sürme süren, tırnak kesen,
Abdestle parlatarak yüzü yıkayıp.

Sarığı sivri sivri giymek nasıl,
Süzerek başı aşağıya eğmek nasıl?
Alacağı toklu, koyun azalır mı diye,
“Bâtıl” diye hakîkate dokunmak nasıl?

Fitneyi üstü üstüne yığmak nasıl,
Milletten on kuruş istemek nasıl?
Kan kaynayıp bu hallerin hepsine
Dermansız dertli olup yanmak nasıl?!

Şairin yaşadığı dönemde gördüğü olumsuzluklardan biri de kadınlara zorla nikâh kuyulmasıdır. Diğer Alaş mensupları gibi kadın haklarına ve özgürlüğüne önem veren Torayğırov, din adamlarının kadınların rızasını almadan nikâh kıymalarını eleştirir.

Burada kadınların pazarda satılan bir hayvan gibi görülmelerini tenkit eder. Şair aşağıdaki mısralarda ” Sevmeyenin özgürlüğünü ipsiz bağlar” diyerek bunu oldukça etkili bir ifadeyle ortaya koyar. Yalancı şahitler huzurunda nikâhın kıyıldığını yine şeklen dine uydurulduğunu söyleyen Torayğırov, o dönemin en önemli kadın sorunlarından bir tanesini ele alır:

*Zorluq is äyel üşin neke qiyar,
Neke qiyğan moldalar teñge jiyar.
Satılğan mal ornına sorlı qızdar,
Köz jasın, teñin tavıp, qaşan tıyar?*

Eziyetli iş kadın için nikâh kıymak,
Nikâh kıyan mollalar para toplar.
Satılır hayvan yerine talihsiz kızlar,
Dengin bulup göz yaşın ne zaman
durdurur?

*Süymese de süydirip, küvä saylar,
Süymegenniñ erkin ol jipsiz baylar.
Sıyırday ğıp moldanıñ telgenin
Körgende öştik ösip, qanıñ qaynar.*

Sevmese de sevdirep, şahit seçer,
Sevmeyenin özgürlüğünü ipsiz bağlar,
İnek gibi molların verdiği
Görünce kini artar, kanın kaynar.

*Kuväğa eki jigit jumsap jayav,
Köz jumğan sopı molda uyqılı oyav,
“Razı” dep ötirik küvä boluv-
Zaň da emes, din de emes, közdi boyav.*

Şahitliğe iki yiğit gönderir yaya,
Göz yuman sûfi molla uyuklarken,
“Razı” diye yalancı şahit olmak,
Yasa değil, din değil, göz boyamak.

*“Süymeymin ” söz şıqsa da şımıldıqtan,
Boladı ötirik- aq teris uqqan.
Aşınğan aşşı sözdi aytısadı,
Molda estimes, qulaqqa maqta tıqqan.*

“Sevmiyorum” kelimesi çıkarsa da perde
ardından,
Sanki yanlış anlamış gibi olurlar.
Sinirlenen acı sözleri söyler
Kulağına pamuk tıkayan molla duymaz.

*Zarlatar jas äyeldi zorlap bayğa,
Ämeñger, qatın üsti, kâri bayğa.
Zorluqşıldı dozaqqa salar bolsa,
Moldeke-av, Täñiri aldında bul oñay ma?*

Ağlatır genç kadını zorlar kocaya,
Ämenger⁹, ikinci evlilik, ihtiyar kocaya.
Zorlayanı cehenneme bırakırsa eğer,
Molla ah, Tanrı yanında bu kolay mı?

⁹ Ämeñger – eşi öldüğü durumda kadını erkeğin akrabalarından birine evlendirmek

*Zorlıqpen neke oqısañ, julamay ma,
Küyvgen jan nege bolsa şıdamay ma?
Quday dağı kedeydi qağıstırıp,
Barğanda anav jayğa suramay ma?!
(Torayğırov, 2007:124)*

Zorla nikah kesersen, ağlamaz mı,
Yanan ruh ne olursun dayanmaz mı?
Tanrı dahi fakiri de koruyarak
Gittiğinde bu durumu sormaz mı?!

2.1.4. Bireysel Unsurlar

Hastalık: Sultan Mahmut şiiirlerinde okumaya çok istekli bir genç olduğunu fakat gerek bulunduğu köy hayatı gerek hastalığı gerekse sosyal etkenlerden dolayı bu isteğini bir türlü gerçekleştirememiş ve bunu her şiiirinde yakınarak dile getirmiştir. Özellikle ‘Çok olursa, iki haftalık ömrüm var...’ dizesinde artık iyileşemeyeceğini sona doğru yaklaştığını fakat, buna rağmen boş durmayıp elinden geldiğince son anına kadar halkıyla ilgili yakındığı durumları işlemeye devam etmiştir. Ve bu onun kısacık ömründe halkının bilinçlenmesi için çok çabalayan ve onlara kendisinden sonra yaşadığı dönemi aktaracak, önemli eserleri ortaya çıkaran önemli bir şair olduğunun en belirgin kanıtıdır.

*Qojeke, keldiñiz be könilim suray,
Meniñ de adam boluvım ekitalay.
Köp bolsa, bir jumalıq ömirim bar,
Bayqaşı, mına meniñ şamam qalay?*

Hocacığım, geldiniz mi hâl sormaya,
Benim de adam olmam imkansız.
En fazlası, iki haftalık ömrüm var,
Bakar mısın, benim şu halim nasıl?

*Dert küşti, tamağımnan jürmeydi asım,
Jastıqqa, jötel qısıp, tiymey basım.
Tağdırdıñ kezdestim ğoy kermesine,
Talaptı jıyırma segiz denen yaşım
(Torayğırov,2007: 1920)*

Dert güçlü, boğazımdan geçmiyor aşım,
Öksürükten yastığa değmez başım.
Kaderin karşılaştım ya halatıyla
İstek dolu yirmi sekize girdi yaşım

Şair bu şiiirinde ömrünün kısalığını oluşunu bir sineğin uçup konması kadar hızlı ve kısa geçtiğini benzetmesiyle anlatmıştır.

*Balalıq jasım ötesiñ,
Jigittikke jetesiñ.
Orta jastan asa almay,
Bir şukurğa tıgılıp,*

Çocukluk yaşım geçersin,
Yiğitliğe ulaşırsın.
Orta yaş geçmeden,
Bir çukura gömülüp,

*Şıbn, uçup ketesiñ
(Torayğırov,2007:78)*

Sinek gibi uçar gidersin

*Bulardıñ bäre oynışq,
Tek auvrudan tas qılşı!
Söndir ay men küniñdi,
Tek denimdi sauv qılşı!*

Bunların hepsi oyuncak,
Sadece hastalığımı yok eder misin?
Söndür ay ile güneşini,
Sadece tenimi sağ eder misin!

*Deni sauv bolsa, tağdırdıñ
Kökke uşıram külderin,
Türlentemin gülderin!
(Torayğırov,2007:36)*

Teni sağ olursa, kaderin
Gökyüzüne uçurayım küllerini,
Çeşitlendiririm çiçeklerini!

Sultan Mahmut'un bu dizelerinde daha yirmi yedi yaşında bir genç olmasına rağmen halkının yaşamış olduğu tüm eziyetlere şahit olduğu ve kendisinin de bunları artık görmek istemediği ve hastalığının ona yaşattığı zorluktan kurtulmak istediği için ölümü câzip gördüğünü söylemek mümkündür:

*Dünyedegi qızıqtıñ
Bäre de aram men üşin.
Davası joq buzıqpın,
Talpınbaymın yem üşin.*

Hayattaki eğlenenin
Hepsi haram benim için.
Tedavisi olmayan delikanlıyım,
Çabalamıyorum iyileşmek için.

*Tosqanıñ – qabir quşağı,
Qaşan ol kelip quşadı?
(Torayğırov,2007: 47)*

Beklediğim kabir kucağı,
Ne zaman o gelip sarılır?

Ölüm: Ölüm, insan yaşamındaki en önemli geçiş evrelerinden biridir. Bu bakımdan temelde insanı ve insanın yaşayışını anlatan şairler, ölüm konusuna az ya da çok değinir. Torayğırov'un incelediğimiz manzumelerinde ölüm teması çok fazla yer almamıştır. Ancak şairin “Ya Ecel” adlı uzun bir şiiri bulunmaktadır. Bu manzume onun ölüm karşısında aldığı tavrı ortaya koyması bakımından önemlidir.

Şair, ölümün insan üzerinde bıraktığı tesiri aşağıdaki mısralarında şöyle dile getirir:

Köñilge qayğı uw salıp,

Gönle kaygı zehir salıp,

*Közden jastı parlatqan,
Jürekke jara, daq salıp,
Jandı aşıtıp zarlatqan-*

Gözdeki yaşı parlatır,
Kalbe yara, leke bırakıp,
Ruhu acıtıp, ağlatır-

Uvıtıñ küşti ajal- ay!

Tesirin güçlü ya, ecel!

*Könilin jastıñ muqatıp,
Qayğığa oyun toltırğan,
Tamırına oq atıp,
Qızıl güldi soldırğan-
Tüsiñ suvıq, ajal-ay!*

Moralini gencin bozarak,
Kaygıya düşünceyi doldurmuş,
Damarına ok vurup,
Kırmızı gülü soldurmuş,
Görünüşün soğuk, ya ecel!

(Torayğırov,2007: 1915)

Şairin hastalık döneminde kaleme aldığı aşağıdaki mısralarda, insanın yaşama isteğini ele aldığını görürüz. Buna göre insan bin yaşına kadar gelse bile daha da fazla yaşamak isteyecektir. Çünkü yaşama arzusu insan için hiç bitmeyecek bir şeydir:

*Ömirdi üzip aluvı-
Qarañğı körge saluvı
Miñ jasasañ da könilde
Sözsiz arman qaluvı!*

Hayatı koparıp alması-
Karanlık mezara salması
Bin yaşarsan da gönülde
Tartışmasız hayalin kalması!

(Torayğırov,2007:78)

Fakirlik: Şairin yaşadığı dönemdeki büyük problemlerden biri sosyal yaşamdaki gelir dengesizliğidir. Torayğırov, *Kedey /Fakir* adlı poemasında fakirlik konusuna geniş bir yer vermiştir. Bu poemada anlatılan fikirlere bakarak şairin demokratik ve reformist bir şahsiyet olduğunu anlarız. Fakirliğin acıklı durumunu eserinde gayet güzel tasvir etmiştir. Şair başarılı psikolojik tahlillerle fakiri ve sonbaharın soğuk ve sevimsiz hava durumunu ele almıştır. (Torayğırov, 2010: 193-194). Aynı temada neşrettiği diğer bir eseri ise *Kedeylik / Fakirlik* şiiridir.

*Kedeylik, sen jeksurın, tüsiñ suvıq,
İzdemes seni adam kerek qılıp.
Amal joq, iqtıyarsız qul qılasıñ,
Mağan salsa, qasıma kelme juvıq.*

Fakirlik sen menfursun, görünüşün soğuk,
Aramaz seni insan, ihtiyaç duyup.
Çare yok, isteksiz köle edersin,
Bana sorsalar, yanıma gelme yakın.

Jarıtpay kiyer kiyim, işer asqa,

Sahip etmedin giyeceğe, yiyecek aşa,

*Söktirip malı barlav nadan nasqa,
Jas köñildi qayğımen uwlandırıp,
Sensin ğoy toltıratın közdi jasqa.*

*Qınaytın janalğıştay jandı sensiñ,
Tüsi suwıq julanmen birdey, tensiñ.
Mağan salsa, kedeylik atı oşkirdi
Der edim turmastay ğıp jerge kömsin.*

*Biraq sen ölmeysiñ ğoy, janiñ berik,
Qutqarsañ bar älemdi, şını ölip.
Ölmesen de öltirem öse kele,
Jürmespin joldas bolıp sağan erip.
(Torayğırov,2007:16)*

*Jalğız- aq dorba asınğan kedey kârip,
Aştıqtan öni ketken beti de arıp.
Ärkimder tiyin- teben berip jatır,
Degenge: “Quttı bolsın, ayt şärip”
(Torayğırov, 2007:110)*

Eziyet edipdünyası olan cahillere,
Genç gönlü kaygıyla zehirleyip
Sensin ya dolduran gözü yaşla.

Zorlayan ruhu Azrail gibi sensin,
Görünüşü soğuk yılanla aynı, denksin.
Bana bıraksalar, fakirlik adı silinesiyi
Derdim yerle yeksan edip toprağa
gömseler.

Ama sen ölmeyeceksin ki, canın sağlam,
Kurtarsan bütün dünyayı, sahiden ölüp.
Ölmesen de öldürürüm büyüdükçe,
Gezemem yoldaş olup, arkandan gidip.

Sadece torba taşıyan fakir garip,
Açlıktan yüzü süzölmüş, zayıflayıp.
Herkes kuruş, metelik veriyor,
Deyince: “Hayırlı olsun, bayramı şerif”

2.2. Şiir ve Poemaların Yapı Bakımından İncelenmesi

Sultan Mahmut Torayğırov’un şiir ve poemalarının yapı bakımından incelendiği bu bölümde dört unsur üzerine durulmaktadır. İncelediğimiz unsurlar: nazım şekilleri, nazım birimleri, ahenk unsurları, dil ve anlatımdır. Bu bölümde, Torayğırov’un şiir ve poemalarında genel anlamda hangi nazım şekillerini, nazım birimlerini, ahenk unsurlarını kullandığı ve manzumelerindeki dil ve anlatımın nasıl olduğu incelenmiş ve bunlar hakkında bilgi verilmiştir.

2.2.1. Nazım Şekilleri

Sultan Mahmut Torayğırov’un eserlerine baktığımızda daha çok halk edebiyatı nazım şekilleriyle karşılaşırız. Şairin şiirlerinde özellikle halk edebiyatına uygun olarak

dörtlük, hece ölçüsü, kafiyeye, redif gibi ahenk unsurları tespit edilir. Sultan Mahmut, Abay Kunanbayev'in şairlik geleneğinin doğrudan temsilcilerindendir. İşlediği konular bakımından benzerliklerini nazım türü tespit edilirken ortaya koymuştuk. Şekil bakımından incelendiğinde de Torayğırov'un tesiri açıkça görülmektedir. Genellikle koşma nazım şeklini kullanmış, ayrıca Kazak yazılı edebiyatının kurucusu şair Abay Kunanbayev'in şiire getirdiği yeniliklerden olan "qara söz uyqası" (aaba şeklinde yazılan uyak türüdür) tarzının başarılı bir uygulayıcısı olmuştur. Halk edebiyatı nazım şekillerinin birebir uygulayıcısı olduğu kadar serbest şiir geleneğiyle de şiirler yazmıştır.

Dörtlük:

Sözimen bağa bermes bul halıqqa,

İlindim on ekimde buğalıqqa.

Elimniñ men şın ulı ekenime

Tağdırdıñ özi berer kuwvâlikti

(Torayğırov,2007:128)

Moldanı ol sekildi kördi közim,

Buzatın özi aytqan bata sözün.

Basqağa şariyğattı suvşa ağızıp,

Özi onu istemeytin soqır sezim.

(Torayğırov,2007:12)

Serbest:

Alaş tuvı astında

Kün söngenşe sönbeymiz.

Endi eşkimniñ Alaştı

Qorlığına bermeymiz

Adamdıqtıñ jolına

Bastağan erler soñında,

Basqağa köñil bermeymiz.

(Torayğırov,2007:64)

Balalıq jasım ötesiñ,

Jigittikke jetesiñ.

*Orta jastan asa almay,
Bir şukurğa tıǵılıp,
Şıbın, uçup ketesiñ
(Torayǵırov,2007:78)*

Sultan Mahmut Torayǵırov poemalarıyla da bilinir. “Poema destan türünün bir şeklidir, bir olayı, insan kaderini, devir gerçeğini şiirle dile getiren poetik eserdir” (Askarbekulı, 2015:3) Sultan Mahmut Torayǵırov’un günümüze kadar ulaşan dört tane poeması vardır. Şairin yazdığı poemalar çok uzundur ve alt başlıklara ayrılmıştır.

Adasqan Ömir / Kaybolmuş Hayat poeması 736 satırdır ve 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Poema bazen dörtlük, bazen de serbest şekilde ilerler. Ve şu alt başlıklardan oluşur: “*Men Bala / Ben Çocuk*” 86 satır, “*Men Jigit / Ben Yiğit*” 442 satır, “*Men Toqtadım / Ben Durakladım*” 72 satır , “*Men Kari/Ben İhtiyar*” 89 satır ve “*Men Ölik / Ben Ceset*” 47 satır. Bu alt başlıklarda şairin hayatını konu edindiğini görebiliriz.

Diğer destanlarından biri olan “*Aytıs /Atışma*” ta ise şehir şairiyle köy şairinin atışması üzerinde ilerler. Bu poema 926 satırdır. 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. On üç bölümden oluşur. Bölümlere başlık vermemiştir. I. bölüm, 50 satır, II. bölüm, 56 satır, III. bölüm 15 satır, IV. bölüm 44 satır, V. Bölüm 38 satır, VI. bölüm 54 satır, VII. bölüm 12 satır, VIII. bölüm, 70 satır, IX. bölüm 32 satır. X. Bölüm 119 satır, XII. Bölüm 93 satır, XIII. bölüm 214 satır.

Tanıstıruv/Tanıtmak destanı ise okumuş biriyle sıradan halkın konuşması şeklinde münazara üslubuyla yazılmıştır ve toplam 556 satırdır. Poemalarında halkın sosyo-kültürel hayatına ışık tutmuş toplumsal bir eleştiri yapmıştır. Sultan Mahmut’un poemaları anlaşılır, sade bir dile sahiptir.

2.2.2. Ahenk unsurları

Torayǵırov’un manzumelerini incelediğimizde ahenk unsurlardan başarıyla yararlandığını görürüz. Onun manzumelerinde kafiye çeşidi olarak çoklukla yarım ve tam kafiye örnekleri görülür. Mısra sonlarındaki ses benzerliğinin az ya da çok oluşuna göre kafiye, bazı çeşitlere ayrılır.

Yarım kafiye, mısra sonunda yalnız tek bir sessiz harf benzeşmesine dayanır (Çetin,2015:249).

Ollahi! Ant etemin Alla atimen,
Orıs tilin üyrenemin hām hatimen,
İstoriya, geografiya pāndi bilmey,
Ollahi, tiri bolıp jürmespin men. (Torayǵırov,2007:43)

Mınav törde işandar.
Avzı - bası qıysańdar.
At- tonıńmen jutadı,
Avzına eger sıysańdar. (Torayǵırov,2007:24)

Tam kafiye, mısra sonunda bir sessiz bir sesli harf benzerliğine dayanır (Çetin,2015:250)

Boyımnan irilik otı sonda sönip.
Planet häm jasağan eldi körüp.
Tozańday basqa älem qatarında,
Aytar edim, elevsiz jerdi körüp.
 (Torayǵırov,2007:63)

Jarıtpay kiyer kiyim, işer asqa,
Söktirip malı barlav nadan nasqa,
Jas köñildi qayǵımen uwlandırıp,
Sensin ğoy toltratın közdi jasqa. (Torayǵırov,2007:16)

Demeymiz oqımadı bizdiń halıq.
Bolsa da oquv anıq, maqsat tanıq.
Bolsa eğer oylarıńda sońǵı maqsat,
Eş munday bolmas edi artta halıq. (Torayǵırov,2007: 22)

Zengin kafiye, ikiden çok ya da tam kafiyeden daha fazla harf, ses benzerliğine dayanır (Çetin,2015:250).

Äkemnen “Älip- biydi” üyde oqudım,
Üyrenip namaz, sabaq jad toqudım.
Äli molda aldında däl eki jil
Är türlü eski kitaptı bir şoqudım. (Torayǵırov,2007:9)

Redif: Döner ayak. Mısra sonu ses tekrarıdır. Kafiyelerden sonra gelen hem ses hem de anlam benzerliği olan ek ve kelimeler. Bunlar bir çeşit yardımcı kafiyedir (Çetin,2015:259).

*Mınav jerde hadim tur,
 Qarqarada janı tur.
 İlinip- salınıp äli tur,
 Birer kündik hali tur. (Torayğırov,2007:24)*

*Danalıq aqılına halıq toyğan,
 “Halıq uyğarsa, o dağı tüye soyğan”.
 Qoy asıǵı demegen, qolayına
 Jaǵıp ketse, el dağı saqa qoyğan.
 (Torayğırov,2007:179)*

*Qağazsız, politsiyasız qıymıl qılğan.
 Sonda da istiñ bärin bitip tınğan.
 Erdiñ qunı eki avız sözben bitip,
 Kim oniñ jarlıǵınan moyın burğan.
 (Torayğırov,2007:180)*

Şair ses tekrarlarından da yararlanır. Aliterasyon ve asonanslar ile şiirin ahengine katkı sağlar. Aliterasyon, şiirde art arda gelen mısralarda ünsüz seslerin tekrarlanmasına denir (Kocakaplan,2011:20).

*ǰandı ǰep, sen ğoy meni arıtatın,
 Küniñ ǰoq at pen asqa ǰarıtatın
 ǰırtıqtan ǰıltıladağan ǰas denemdi
 Küнге qaqtap, ayazǵa qarıtatın. (Torayğırov,2007:16)*

*Qızıq qanday adamdı qızdıratın,
 Qayǵı qanday qanıñdı buzdıratın?
 Qandı kek, namıstı öştik neden tuvmaq,
 Jıbitpey, jüregiñdi muz qılatın? (Torayğırov,2007:57)*

*Sen kelseñ, bar qiyinım şeşiletin,
 Sen joqta ayaq- qolım keşiletin.
 Seniñ doşuñ baylardan bolıp, mende
 Kün bar ma köñil ösip, eşiretin?! (Torayğırov,2007:15)*

Asonans, şiirde ünlü seslerin tekrarına denilir. Kelimeler de vurguyu taşıyan aynı ünlünün tekrarından doğacak ahengi yakalamak için şair ve yazarlar bu sanata başvururlar (Kocakaplan,2011:22).

Erikti en dalanıñ qusanşa uşıp,

Er jettim keñşiliktin sütin işip.

... Altay, Ertis Sırdariya, Esil, Jayıq,

Arasını qonıs qıldım irgee jayıp.

Elim, jerim, qorğaytın erim bolıp,

Er jettim en dalada hıq bayıp. (Torayğırov,2007:176)

Aq orda, aq baybişe, qara saba.

Aldında qımız tolıp turğan şara.

Erteden keşke deyin meyman kütken,

Almaştan bir tyn da tamaşama. (Torayğırov,2007:177)

Kirsiz tis, juqa erin, sözge epti.

Aqılmen bilip söyler ärbir tekti.

Jası menen denesi talasa ösip,

Hurmaday kämil pişken, közim jetti. (Torayğırov,2007:10)

2.2.3. Söz Sanatları

Telmih: Sanatkâr heyecanlandırıcı olayın bir yönü, başka bir olayın veya kişinin, yahut bir fıkranın hatırlanmasına sebep olur. Sanatkâr da hatırladığı olayı ön plana çıkarır. Okuyucuya da kendi hatırladığı olayı bildirmek ister. İşte bunun sonucunda telmih sanatı meydana gelir. Bu sanat edebiyat kitaplarında “Söz arasında meşhur bir olaya işaret etmek” şeklinde tanımlanır (Kocakaplan, 2011:149). Şair aşağıdaki mısralarda tarihte kahramanlıklarıyla nam salmış iki şahsiyetin ismini anarak telmih yapar:

Qaharman Rüstem, Äli de

Buram dep jolda tura almas (Torayğırov,2002:234)

Şair, Kazak destan geleneğinde önemli bir yere sahip olan Koblandı Batır Jırı'nın kahramanı olan Qoblandı'nın ismini anarak telmihte bulunur.

“Qoblandıda” qazaqtıñ keñ zamanı,

Jat qorqatın javinger er zamanı.

En dalanıñ erkesi en baylıqta,

Bereke, birliği bar teñ zamanı. (Torayğırov,2007:188)

İstiâre: Teşbihle yakınlık gösteren bir sanattır. Bilindiği gibi teşbih en az iki öge ile yapılır: Benzeyen ve kendisine benzetilen. İşte benzetme bu iki ögeden sadece biri ile yapılırsa istiâre meydana gelir.

Duvlatov, Baytursınov, Bökeyhanov,

Bilemin bul üş erdiñ aytpay jayın.

Keşegi qara künde bolmap pa edi,

Biri kün, biri şolpan, biri ayım. (Torayğırov:2002:132)

Duvlatov benzeyen; kendisine benzetilen Güneş. Sadece kendisine benzetilen söylenmiş ve açık istiâre sanatı yapılmıştır. Seher ve Ay kelimeleri ile de aynı sanat yapılmıştır.

Teşbih: Aralarında çeşitli yönlerden benzerlik bulunan iki varlıktan zayıfını kuvvetlisine benzetmek sanatına denir. Teşbih sanatında en az iki, en fazla dört öge bulunur. Teşbih de bu ögelerin bulunup bulunmamasına göre birtakım isimler alır. Benzeyen (Müşebbeh), kendisine benzetilen (Müşebbehün-bih), benzetme yönü (Vech-i şebeh), benzetme edatı (Edat-ı teşbih). Teşbih ayrıca mana sanatları arasında sayılır. Çünkü bu sanatta kelimelerin manaları önemlidir (Kocakaplan,2011:162). Torayğırov'un şiirlerinde de teşbihlere rastlamaktayız.

Sultan Mahmut Torayğırov genç yaşlarda yaşama veda etse bile şiir yönü oldukça güçlü şiirler yazmıştır. Ve şiirlerinde şiirin sanat yönünü kuvvetlendirecek söz sanatlarına çokça yer vermiştir.

Erikti **en dalanıñ qusınşa usıp.**

Er jettim keñsiliktin sütün işip. (Torayğırov,2002:234)

“Erikti en dalanıñ qusınşa usıp” mısrasında özgürlüğü bozkırın kuşuna benzeterek özgürlük kavramını somutlaştırmıştır.

Eşkimniñ Ālihanğa bar ma sözi,

Demeydi qanday qazaq onu **oñ közi.** (Torayğırov,2002:160)

*Meniňşe, Ermekov degen bala,
Uqsaydı uşqır qıran qarşığağa (Torayğırov,2002:138)*

Tezat: Ortak yanları bulunan iki zıt kavramı, biri gerçek, diğeri mecazi manada olmak üzere aynı konu etrafında toplamak sanatıdır (Kocakaplan,2011:187)

*Bir mini tanımaydı bay iňgayın,
Bar intası- jaqsartuv naşar jayın.*

*Qarğay da, jarılqay da qolımda dep,
Körsetip halıqqa özin ülken jan ğıp.*

*Izani umıta almas öşin almay,
Ondayğa işi zürli, sırtı balday*

İrsal-ı Mesel: Yazılı ve sözlü anlatımlarda atasözü ve vecize kullanma sanatıdır. Başarılı bir şekilde yapılan İrsal-ı mesel, sözün kuvvetini artırarak muhatabı ikna eder. Fikre bağlı bir sanattır. Kelimelerin manaları ön planda olduğundan mana sanatıdır (Kocakaplan,2011:65).

*Qısqası “aşarsılıqta bergen quyqa,
Köp artıq” jayşılıqtağı qımız, etten.
(Torayğırov,2002:139)*

*Deneden-aq körinip turğan joq pa
Savsagtñ alalığı bitken qolğa?
(Torayğırov,2007:9)*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

3.1. Kazak Türkçesi ile Metinler

3.1.1. (...)

*Jasamaymın eñbektiñ,
Jemisin közben köremin dep,-
Jasaymın bir qolqabıs,
Keyingige berem dep.-
(Torayğırov,1987:5)*

3.1.2. Şäkirt Oyı

*Qarañğı qazaq kögine,
Örmelep şığıp, kün bolam!
Qarañğılıqtıñ kegine
Kün bolmağanda kim bolam?*

*Muzdağan eldiñ jüregin
Jiltuvğa men kirermin.
Eñbek, beynet taravı
Rahatqa sarqılar.*

*Qızdırıp künniñ qaravı
Nadandıq teñizi tartılar.
Ornı otayıp kögerer,
Qızığın jaylap el körer.*

*Turmus, tağdır biri de
Bul maqsuttan bura almas.
Qaharman Rüstem, Ąli de
Boram dep jolda tura almas.
Sılanğan jardıñ külisi,
Aldandırmaz birisi.
(Torayğırov,2002:234)*

3.1.3. Tanıstıruv

Kara kazak:

*Tuvğanda quday iyip munday zaman,
Suraytın bir sözim bar senen, balam.
Tap bizdiñ osı Semey oblısınıñ,
Köşbaşşı adamdarın ayıtşı mağan.
Biz-dağı josparlayıq özimizşe,
Dese de tük bilmeytin qazaq nadan.*

Oqığan:

*Eşkimniñ Ālihanğa bar ma sözi,
Demeydi qanday qazaq onu oñ közi.
Semey tursın, jeti oblıs bar qazaqtan,
Talassız jeke- dara tur ğoy özi.*

*Eli üşin qurbandıqqa janın bergen,
Bit büрге, qandalağa qanın bergen.
Urıday sasıq ava, temirli üyde,
Zarıǵıp alaş üşin beynet körgen.*

*Tüvmege jarqıladağan aldanbağan,
Basqaday bir bas üşin jaldanbağan.
Körkeyer qaytkende alaş degen oydan,
Basqa oydı ömirinde maldanbağan.*

*Zamanda basqan ayaq keyin ketken,
Jasımay alaşına qızmet etken.
Bolsa da qalıñ tuman, qarañǵı tün,
Tuvatın baq juldızına közi jetken.*

Kara kazak:

*Basında ol qarağım ğoy dayın,
Tez uzaq ömir bersin bir qudayım.
Duvlatov, Baytursınov, Bökeyhanov,
Bilemin bul üş erdiñ aytpay jayın.*

*Keşegi qara künde bolmap pa edi,
Biri kün, biri şolpan, biri ayım.
Solardıñ basqa keşe kim bar edi,
Qazaq üşin şam qılğan qılğan jürek mayın.*

*Qazaqqa keşe zaman qanday edi,
Aşılmas sorğa tolğan mañday edi.
Kerek küni soyıp jep, öz bası üşin,
Şöp berip asırağan malday edi.*

*Jastan da, kâriden de ümit sönip,
Astında judırıqtıñ jürdik könip.
Amaldap ärkim jasap öz bası üşin,
Kinge- kim qarap edi köñil bölip.*

*“Kün ne?” dese “pristav”, “vezd” dedik,
“Jer ne?”- dese “bolıstıq” demep pe edik?
“Sayasat ilim öner ne?” degende,
“Solarğa üyir bol” dep javap berdik.*

*Kimde edi biyik maqsut munan basqa,
Jaqsı osı dedik işer asta?
Jurtı üşin körine buzğan jan rahatın,
Kim edi, sol zamanda kâri, jasta?..*

*Altı miliyon qazaqta bolıp pa edi,
Solardıñ türine ergen älevmetten.*

*Qısqası “aşarşılıqta bergen quyqa,
Köp artıq” jayşılıqtağı qımız, etten.*

Oqığan:

Älimhan Ermekulı jas jigitten,

*Keledi ekinşi bop bul retpen.
Qazaqta munday jigit körmedim dep,
Ardaqtı qart Potanin lepes etken.*

*Aq jürek, alğır oylı, adal jan dep,
Tuvmay jatıp jastarğa dañqı ketken.
Tomdağı injenerlik sabağında,
Jetedi bir jıldan soñ tamamına.*

*Jetkizeyin qolımdı ilim üstine,
Bir türli biyiktik bar talabında.
Qaydağı kem- ketikti naşarmen dos,
Ulıq pen baylardı körmeydi qoş.
Sorlımen soñğı nanın bölisedi,
Bilgenin üyretüvge aldı äm bos.*

*Bir mini tanımaydı bay iñğayın,
Bar intası- jaqsartuv naşar jayın.
Sorlımen söylesüvge arlanğandar,
Köp emes ne körsetip ne qılayın.
Jettim dep kökirek kerip ävresinip,
Baylarmenen şanağa birge minip.
Qarapayım halıqtar sözün aytsa,
Uvaqıtım joq dep qoldarın sermep jürüp.*

*Ketetinın kördik qoy talaylardıñ,
Tiyedi kimge qayır onday jannan?!
Ermekov bul minezge duşpan kisi,
Toqtayın endi barmay onan arman.
Söylep ketse qozğalar boyda janiñ,
Tas bolsa da eriter jürek qanın.
Şındığı, tereñdigi, ädildigi,
Tuvsañda tuv osılay degizer janniñ bärin.*

*Aq jüregi, aqtığı, adaldığına,
 Bir avız qarsı ayta almay qurıydı äliñ.
 Hälel ile Älimhan'ın alda ekeni,
 Biyıl Semey siyezinde-aq boldı mälim.*

Kara kazak:

*Qup, balam, aytqanımnıñ bäre de ras,
 Bizdi de usındırğan sol eki jas.
 Semeydiñ siyezinde bayqadıq qoy,
 Ol ekevi jaraydı boluvğa bas.*

*Turğanı ras ekevinıñ sözge de ağıp,
 Şın sözine bosamas jüyke neğıp.
 Semeydiñ siyezinde ekevi ğoy,
 Kisi tuñdar söz aytqan qulaq salıp.*

*Meniñşe, Ermekov degen bala,
 Uqsaydı uşqır qıran qarşığağa,
 Söz bilimin sınavtın jer ilgeri,
 Äzirgisi adal ğoy jeke-dara.
 Ermekov adaldıqtan sengiş adam,
 Jurttı da adal ğoy dep ergiş adam.
 Bile me er qadirin, at jüyrigin,
 Bezdirer me dep qorqam halıq nadan.
 Özi senip basqadan köp aldansa,
 Adam qanı buzılar osı aradan.*

*Ol äli jap-jas bala kirlenbegen,
 Şındı aytuvda tanbaytın eş pendeden.
 Tübinde könilim tüzüv äzirge dep,
 Aldap, arbap jüvretin türge enbegen.*

Oqığan: Ğabbasuli.

Onan soñ Ğabbasuli Hälel mirza,

*Türi emes, körgen adam sözine ırza.
Tap basar, ädisi köp arttı oylaytın,
Ne ańkav, ne bolmasa emes qızba.*

*Jas jigit universitetten oqıp şıqqan,
Halılqa qızmet parız dep miyına uqqan.
Aldanbas, alıs boljar, aldan körer,
Bolsa da oğan mälim jerge tuqqan.*

*Aylağa qaray bilip ayla qurğış,
Tabadı qaydan bolsa, sodan ilgiş,
Bir iske tura plan quruvunda
Devge bolar Semeyde osı bilgiş.*

*Sonıñ oyı tereñge boylaytuğın,
Tüstemey üstep qarap qoymaytuğın.
Köringen minutinde şeşip salar,
Şertiktiñ tap jiyırma kün oylaytın.*

*Izani umıta almas öşin almay,
Ondayğa işi zärli, sırtı balday.
Özi aytpasa, tüsinen uqtırmaydı,
Ekenin jürektegi oyı qanday*

*Şın dep uqqan maqsutqa jetüv üşin,
Bir isti öz isindey etüv üşin.*

*Sol jolda kabıldavdan bas tartpaydı,
Bolsa da oğan kerek qanday pişin.
Sözden de köbinese iske qumar,
Tez bolmaytın isterden tayqıp şığar.
Mıñ sözden quyqılıtqan onıñ közine,
İstegen bir azğantay isiñ unar.*

Priziv esebinen bildi halıq,
 Tolqıǵanda toqtatqan aqıl salıp.
 Iǵın-şıǵın qırǵınnan öz vezin,
 Qaldı ğoy aqılmen aman alıp.

Kara kazak:

Şıraǵım, äriyne, ras munińdaǵı
 El baǵı onday jigit tabılǵanı.
 Siyezde jer jayınan söylegende,
 Körindi tereńdigi bizde-daǵı.

Seksiyaǵa bölengen är türlı is,
 Halelsiz baylandı ma, bir tınış.
 Halel ile Älimhannıń közinen ötpey,
 Sıqıldı ornıqpaytın eşbir jumıs.

Otız-qırıq seksiyaǵa kirgen kisi,
 Eki-üş kün aqldasıp ülken-kışi.
 Tüzüv dep jasap sıqqan jobalardıń,
 Qaldı ğoy iske asa almay eşbirisi.

Birinen soń birevi tavıp minin,
 Eki-üş kün aqldasıp ülken-kışi.
 Däleli sonday küşti, äm orındı,
 Qozǵaltuvǵa bolmaydı eşkim tilin.
 Ol ekevi minbege sıqqan kezde,
 Halıqtıń jumısı bolmas basqa sözde.
 Qulaq qoymay betimen duvuldasar,
 Egerde minbe üstine sıqsa özge.

Menińşe, Halel degen sınsız jüyrik,
 Ne türlı uzaq salsań şabar şüvgip.
 Arbayıp qol- ayaǵı aldan keler,
 Alaştı qaqpaysıń ba, sonda süysinip.

Oqıǵan: Poştayulı.

Onan soñ Poştayulı Muqış keler,
 Bilmeymin halıq avzı buǵan ne der.
 Özi yurist, jas jigit jaña talap,
 Şıqpaydı devge bola ma munan öner.

Jastardıñ qatarında jür ğoy birge,
 Tap onday bolmasa da sözge şeber.
 Aşıq дәlel, ayqın söz körmesek te,
 Key-keyde sıbırımın jürip jeñer.

Bası üşin oyǵa alǵanın orındavǵa,
 Jiyirkenbesten әr түrli түрге de ener.
 Mırzaniñ iltiypatın köbirek tartar,
 Qolında küş, дәvlet bar, baq pen bedel.
 Jastardıñ bayqaǵanı әzir osı,
 Küninde soñıraǵısın halıq körer.

Kara kazak:

Ärkimniñ özine layıq bar ğoy orın,
 Öner şıǵar onıñda bar ma porım.
 Qur beker oqıǵan dep ataq qılıp,
 Poştaydıñ aytpa bizge araqqorın.

Elden ketip, birevdiñ ölimin añdıp,
 Qaynuniñda üyirimın jür ğoy qañǵıp.
 Qazaqta is biletin kisi azdıqtan,
 Jürsiñder süymelep joqtı bar ğıp.

Qayının komitetke saylaymın dep,
 Jaz boyı qoyǵan joq pa jurttı dal ğıp.
 Könbeyniz biz muniña degenderge,
 Qoqañdap, miltıq atıp, bastı dañ ğıp.

*Qarğav da, jarılqav da qolımda dep,
Körsetip halıqqa özin ülken jan ğıp.
Soñıra şar biyligi juvanda dep,
Juvanniñ köñilin tavıp, özi tән ğıp.*

*Uçreditel'ny sobraniye de ötpek jiye,
Solayşa eptep-eptep bir amal ğıp.
Onıñniñ jayı bar ma biz körmegen,
Jaz ötti, jalğız is joq, ol jöndegen.*

*Kayınında qımız işip jatar bolsa,
Bul elge komissar bop nege kelgen.
Ädil bolsa ağasın tıymas pa edi,
Arqa tutıp naşardı kögendegen.*

*İyesin köşirip, qorasın salar ma edi?
Şilikti men Sariadır degen jerinen.
Bilemiz universitetke bir kirgenin,
Jöndep tiñdav bere almay bos jirgenin.*

*Onda da bostandıqtıñ arqasimen,
Tört jıldı segiz jıldı bitirgenin.
Bıtırğı jul bitirüvden ümit üzip,
Bolam dep elge bolıs kütingenin.
Unaspas bul zaman da Poştay, Şorman,
Ävelde qılığı joq halıqqa oñğan,
Jeti atadan kün körgen jurt üstinen,
Qaytkenmen qutılar ma jemit joldan.*

*Bilmeymin Muqışıñda oquv qanşa,
Milliyon oquv bitirsin mağan salsa.
İñiranıp, köp jutınıp, bapıtaymın dep,
Bir tüye botalaydı söz aytqanşa.*

*Qur beker oqidim dep qoqiğanmen,
Tuvıs, talant bolmasa, bomaydı em.
Tuvıssız qur oquvğa süyengender,
Vinti joq qur may quyğan maşınamen teñ.*

*Ne bolmasa jüyrik dep jabını asırıp,
Kilem javıp bergendey Toyğız äjem.
Bäygiden onday jabı kele almaydı,
Bolsa da dorbañ jibek merüvertten jem
Atlas kilem jansañda bäyge äperer,
Dep aytpassıñ basıñda miy bolsa sen.*

Oqığan: Jaqıp Aqbayuli.

*Belgili Jaqıp murza Aqbayuli,
Qızmet qılar kisiniñ bu da biri.
Azdı-köpti atağın bilay qoyıp,
Teksergende mınav ğoy onıñ sını.*

*Tap berme, qur davrıqpa, jeñil aqıl,
Körmegensip jüretin jurttı maqul.
Bolmasa aqköñilsip julaytını,
Tipti ğılım, talanttan boyı taqır.*

*Jaqıpşa ataq alam degen bolsañ,
Bir orıstı boqta da iske şatıl.
Jabılsañ da sotqarlıq mineziñnen,
Jurt üşin dep şıǵadı qazir atıñ.*

*Sebebi ol uvaqıtta qazaq jurttı,
Ulıqqa qoşametşil bāri qatın.
Aqmola oblısında Navan haziret,
Qosşıǵulov üşevinin pişini jaqın.*

*Boqtavdiň ne jumıstıñ tuvrasında,
Ekenin teksermey-aq qoyar batır.
Üş avız sözdiñ basın qosa almasañ,
Ne jula, ne taqtay tep, al kep aqır?..*

*Sabazdı erlik qısıp söyletpeydi dep,
Orinsız qutırğanday arvaq şaqır.
Bolmasa avırdım dep söz kezinde,
Janğalidikine bar da otır, qımız sapır.*

*Ätten, dünya-ay, köp söz bar, tamağım dep,
Sıbırlap qoy minbege barıp jaqın.
Mine, halıq tamağım aytqızbaydı dep,
Sonan keyin şeginip jötel, qaqır.*

*Jaylıqta meniñ atım pälenip dep,
Köşedeki halıqqa aytıp lapır.
Däl gelir Krılovtıñ basniyasında,
“Suvsız böşke jol aşar” degen naqıl.*

*Key-keyde qutırğanday söyler qızıp,
İyıqtı qısqa bolıp, tüsti buzıp.
Söz änimen ketkensip qoldı sermep,
Erin tistep, buğıp qap, qılşı qızıq.*

*Tarsıldat mañayında stol bolsa,
Jurt desin esil erde qayrat sonşa.
Titreyip orındıqtan uşa jazda,
Durısın teris, terisin soğıp oñşa.*

Kara Kazak :

*Ras, osı Jaqıptıñ anıq tüsi,
Keşegi siyezden-aq şıqtı mısı.
Alistan ävliyedey aq körinse de,*

Üş künnen soñ jolamas äli kisi.

*Jaqıptan biyik maqsut ümitti edik,
Tükte joq, partiya ğoy bar jumısı.
Rayımjanmen ekevi birge jürip,
Siyezde salğan joq pa jurtqa bülük.*

*Aqsaqal, bizdi sayla olar jas dep,
Jürdi ğoy päter sayın qañğıp kirip.
Ekeviniñ tolqıtqan äleginen,
Eki kün siyezd turdı qañtarılıp.
Buringi bolistardıñ ayrıqsızın,
Könilimiz suvıdı ğoy sonda bilip.*

*Qosıldı ekevine Muqış tağı,
Qayda barsa bayağı bastıñ qamı.
Sayla dep bir kisimen söylesti me,
Älimhan, Halel, Näzipa- jastar jağı.
Saylañdar, kim layıq bolsa sonı,
Dep turdı bilinbey me nanınbağı.
Biyik maqsat, ideya, şın süygiştik,
Äm jäne minsiz taza köñil ağı.*

*Jaqañ, Märsek ol uvaqıt elge şaptı,
Tün boyı är päterde qaqpı qaqtı.
Körsetip partiyağa usta ekenin,
Jurtqa aytuvğa mınanday amal taptı.
“Meni sayla, äytpese qor bolğanıñ”,
Dep Rayımjan köterdi Nayman jaqtı.
Qasenniñ Jaqıp jıǵılıp ayağına,
Umut dedi buringi ötken şaqtı.
Sonimen Qarqaralı tügendelip,
Eki üyez, el Naymanmen qılar şarttı
Öskemen, Zaysan jağı ayıttı sonda,*

Üş üyezdiñ kisisi tur ğoy qolda.
 Ötkizeyik Jaqıptp birinşi ğıp,
 Ekinşiğe Mārsekti sender qolda.

Eñbek qıp birge jür ğoy üşinşiğe,
 Muqıstıñ tilegin de styğız jolğa.
 Eşkimge jalınbaytın mirzalar ğoy,
 Hallel men Ālimhanıñ tursın sonda.

Qazaqsılıq paydadın qalamız ba?
 Tüspey jatur bilgişter, özderi oñğa.
 Teginde delegatlar elden barğan,
 Bāri de el biylegen qasqırlardan.
 Elge barıp komitet saylay qalsa,
 Degen oydı köbinese esine alğan.

Soñıra olar-dağı qoldasadı dep,
 Aytpasa da işinde köñili bardan.
 Şınında ol oyları ketpey teris,
 Vaqıtşa paydasına berdi jemis.
 Qara küşpen saylanğan komissardıñ,
 Nege köp elderinde janjal, keris?

Eldegi komitette çlendikte,
 Bir kedey joq, ne sebep baylar tegis.
 Oylay ma qazaq sorı qaynaydı dep?
 Soñına da jönsiz kisiler saylaydı dep.
 Juvandardan jasalğan komitetter,
 Bilayşa halıq közin baylaydı dep.
 Saylavdıñ zapıskası kelgeninde,
 Taratıp onı jurıtqa bergeninde.
 Pälense adam saylandı tek qoya qoy dep,
 Aldap şar salğızadı sengenine.

*Aqpayev otırǵanda jeldey esip,
Kedey bir qoyadı ğoy sırn şeşip.
Komitetke jurtqızsa zapiskeni,
Kim alar deydi qulaǵın tübinen kesip.*

*Oylamavǵa bolmaydı bul qazaqtı,
Podletke istemeydi dep suvday keşip.
Boladı dep ayta almaydı Jaqıptı bas,
Elinde de istegen isteri ras.*

*Sonan basqa jan joq dep aytpaǵannıń,
Üstinen javdıruvǵa päle ayamas.
Jiyirkenbey üstinen äkep jabar jala,
Telegramdı javdırar bara sala.*

*Aqşa istedi dep birevdi donos qılıp,
Jürgeni anıq дәlel osı araǵa.
Nadan adam süytti dep bul üyter me.
Eger de aqılı asqan bolsa dana.*

Oqıǵan:Särsenov Biyahmet

*Birevi Biyahmet Särsenuli,
İñǵaylı, qırǵıyǵa uqsar körseñ türi.
Türinen de, sözinen, jürisinen,
Ekenin bile almaysıñ qanday qırı.*

*Aqıldı da onıń köp, aylası da,
Köñiliniń jıldam sezgiş aynası da.
Bar deydi burınıraq umtilatın,
Tülkidey jalt etetin tayması da.*

*İsi de, talantı da qalıspaydı,
Jumsasa tegis halıq paydasına.
Jastardıń birevinen keyin emes,*

*Qazaq dep jüreginiñ qaynası da.
Hälel men Älimhandı ay dep aytsaq,
Şolpandıqqa jaraydı ay qasında.*

*Äveldeñ qatarınan tuvısı artıq,
Sondıqtan kün-kün sayın baradı artıp.
İlimniñ aymağında joqtı dağı,
Eriksiz tvısımen alar tartıp.*

Kara kazak:

*Bolsa da sır, sıypaptı bilinbegen,
Oylap ek jigit- av dep epti kelgen.
Eti tiri, qağilez, ötkir, pısıq,
Jäne de talabı bar är nemededen.*

*Oylaymız estüvmenen burın biraq,
Bolıs bop, tüsti eken älde neden?*

Oqığan: Näzipa hanım men Nurğali Quljanulı.

*Ardaqtı bar Näzipa degen hanım,
Gazet, jurnal jüzinde jurtqa mälim.
Oqısa sonday äyel şığar ed dep,
Oqığandar bağalar sözdiñ dämin.*

*Neşe kün qadırsañ da taba almassıñ,
Semeydiñ odan öter adal janın.
Aq köñil, minezi oñdı, jüzi jarqın,
Intası jetkizbekke äyel halkın.*

*Jäne bar äyelge has näzik, sezim,
Taniytın bir körgende- aq istiñ narqın.
Ataqtı Baytursınov “Mısalında”,
“N-ğa” dep öleñ jazıp, jayğan dañqın.*

*Ayanış jumsaq jürek meyirbandı,
Renjtkisi kelmeytin tiri jandı.
Qaytqenmenen on oblıs bar qazaqta,
Äzir şıqqan äyel joq sonan mändi.*

*Oqıp jürgen jastardıñ anasınday,
Körer bärin ne bavır, balasınday.
Tarıqqan sorlıhardıñ özi şaqırıp,
Kütedi ne äkesi, aғasınday.*

*Söz tabar är mäjiliste jarasımdı,
Bilmeydi asa söylep adasuvdı.
Oqığan erkekterdiñ köbinen de,
Är iske iñğayı bar janasımdı.*

*Teñdik tuvın köterip äyelder de,
Tur, äne, jelkildetip biyik jerde.
Ol tuvda jazuvlı tur mınanday söz:
Äyelder tiyüvge ulıqsat süygen erge.*

*Zorlıqqa küñ esebi jürip ediñ,
Küniñ tuvıp qatarğa kirşi sen de.
Äyeldi şalğa berüv, malğa satuv,
Bolmasın munan bılay eşbir jerde.*

*Suluvlar öziñ tañdap teñine bar,
Şal menen mal qolında bolma pende.
Jaratsın, äyel tiysin erkek qılıp,
Saylansın komitetter ärbir elde.*

*Jürmesin eşbir molda neke qıyıp,
Qız on altı, ul on segiz jastan kemge.
Oqıtsın ul men qızdı jeti jastan,
Bolmasın eki qatın eşbir erde.*

*Ädilşildik körmeseñ basiñ bosat,
 Semeydiñ komitetine arız ber de.
 Birge aytatın Nurğali Quljanulın,
 Jañılmasaq bulayşa muniñ sının.
 Qayrattı, keñ oylaytın sabırlı adam,
 Jasımaytın, bermeytin jañğa sırın.*

*Tuvraşıl jan betine qaramaytın,
 Onan keler ziyandı sanamaytın.
 Qazaqtıñ eski, juvan tuqımınan,
 Jöpşendini eske alıp balamaytın.*

*Bir aytsa, sol sözinde turdı dep bil,
 Bolmaydı qate eken dep qayta qaytım.
 Bir ustağan jerinde qalar qatıp,
 Kim bolsa da söyleydi sözün batıp.
 Öz köñilinde tüzüv dep uqqan oynı,
 İsteydi jiberseñ de qazır atıp.*

*Dünyege qızıqpaytın taza kisi,
 Ondaı kirli närsemen joq jumısı.
 Salaqtıq ne bolmasa añkavlıq joq,
 Tağı da, äm retti qılğan isi.
 İynedey kemdik sözdi kötere almas,
 Jäne adam joq sıylassa odan kişi.
 Jazuvğa köp adamnan talantı zor,
 Artıqtığın körseter jazğan da ol.
 Türlı sebep astında qur buvlığıp,
 Boladı talay talant şığa almay qor.*

*Ne basında önbeske jumsaladı,
 Sondıqtan köpşilikke uqsamadı.*

*Ne adamniň özine qas minezden,
Talay talant bögelip tusaladı.*

*Ne ğılım azdığinan kün köre almay,
Jüredi üytip- büytip isi oňalmay.
Köp talant babın tapsaň jüyrikke uqsas,
Babın tapsaň jurt qalar şaňına ere almay.*

*“Qobilandı”, “Targın” jazğan kâri aqındar,
Sözinde, şındığında ne maqul bar?
Jaratqış şeberlikke kelgeninde,
Olardıň talantına kim jaqındar?*

*Sözderine aqiyqat ala almaymız,
Sondıqtan báyge aldına sala almaymız.
Olar nadan, oylavda köp adasqan.
Biraq biz aqındığın tana almaymız.*

*Olardı qoya almaymız Abaymen teň,
Sebebi oqımağan ilim kem.
Tuvis talant Abaydan jıyırma ese,
Olardıň artığı bar dey alam men.*

*Abayda deşik bişik bultqa jetti,
Az ilimi jetüvüne jârdem etti.
Altı alaşqa atağı ayqındalıp,
Süyikti, tağzım mindi, suretti.*

*Tolstoy onan bişik künge jetti,
Kün astındağı elderge daňqı ketti.
Alsa eger Tolstoydın târbiyesin,
Abay da körseter edi sonday kepti.*

Kirlik turmıs, baqıtsız tarihımız,

*Tım alısqa jibermes, tüzer betti.
Talantqa ava qayda er jetüvge,
Jürektiñ qanın jılıtıp terbetüvge.*

*Suluv jar, kirsiz turmıs, körinis bar ma?
Janıña jalğan salıp sendeltüvge.*

*Älpeştegen sekildi jas balanı,
Talanttı kim asırıp, kim aladı.
Älihan aytqandayın qır işinde,
Domalap neşe merüvert joğaladı.*

*Baqıtsız tuvğan talant bul kündeği,
Kedey hali jaman bop sürgendegi.
Üyitilip qara küşke amalsızdan,
Jüred keybiriniñ qur sülderi.*

*Keybiri balalıqpen adasadı,
Adasuvmen baspaytın jer basadı.
Qatesin uqqannan soñ, arı kemirip,
Jazağa özin- özi darğa asadı.
Sondıqtan jer qorqaq bop jürgeniñde,
Oydağı joğaladı, kir basadı.
Tuvğanına qayğırar armandınıñ...*

Şäkärim.

*Qudayberdi balası Şäkärim,
Köp oquvı bolmasa da tuvısı kämil.
Jazğan şejire, jayğan ülgı arqasında,
Erteden bul alaşqa atı mälim.*

*Erte oyanğan kisiniñ birevi osı,
Bul jurttiñ tüzeymin dep anturğanın.
Bir jolmen Baytursınov, Bökeyhanğa,*

Aqsaqal bala alğanday osı käreñ.

*Bayıptı, filosoftıñ tabıǵatı bar,
Körseñ de ol tuqımnıñ eñ jamanın.
Bul qazaqtan maqsutı biyik alıs,
Tappasa da sözine qulaq salıs.
Qazaq dep jekeleme adamsat de,
Ol kisiniñ pikirimen bolsañ tanıs.*

*Taǵı jürgen köşpeli el işinde,
Tärbıyesiz, ülgisiz jer işinde.
Bökeyhanov aytqanday qıyın jumıs,
Adamnıñ şıǵa qoyuvı sol pişinde.*

*Demeñiz tumaq kiygen jäy bir qazaq,
Kiygen kiyim, jürisi, türine qarap,*

*Nadandar onı ölşeytin ölşevıñ joq,
Avlaq jür, bile almaysıñ jay şamalap!*

*Jastardıñ ümiti köp äli de bolsa,
Tim qartayıp turǵan joq äli de oñsa.
Teñdik küni tuvdi ğoy, böget ketip,
Degenderge jüredi zaman oñsa.*

*Qur batanşı bas jeytin käreñ emes,
Äli de odan tabıladı talay keñes.
Adamnıñ, adamdıqtıñ bergen jemisin,
Jeytin adam bar basqa, itter jemes.*

Kara kazak:

*Semeydiñ siyezinde bayqadıq qoy,
Ekenin qart kemeñger äm tereñ oy.*

*Oqıǵandar bolmasa jay qazaqtan,
Onan basqa kim sıqtı körsetip boy.*

*Körindi başsılıqqa jaraytuǵın,
Uyalmastan bir dep aq sanaytuǵın.
Adamdıq, tüzüvlikten basqa jönge,
Aqı berseñ emes qoy qaraytuǵın.*

*Burıñǵı ılas, sasıq, kir zamanda,
Az tabılar adamdıǵın saqtaytuǵın.
Bas jumıstıñ qulı köp el işinde,
Bolsaq eger saqaldını maqtaytuǵın.*

Oqıǵan: Marsekov.

*Aytpaqşı Marsekeñnin balası bar,
Advokat, qırma saqal Rayımjan şal.
Umitqan oquvların bılay qoysaq,
Sayaz jürek, usaq oy, tınısı tar.
Söz qospay qur davıstap tıǵılıp qap,
Boladı top aldında ayanış jan.*

*Sonda da bastı bulǵap, avısın sozıp,
Keltirem dep oylaydı sözine däm.
Planı joq toqtavdan jäne uyalıp,
Talay jerde qızartıp uyat qılǵan.
Söylegende “zatem” dep turıp alıp
“Zatemge” bir söz qospay mısı qurıǵan.*

*“İshodyaşıy” jazatın nömierge usta,
Odan äri ömirge onı qısqa.
Rekeñşe maqurımsıñ adamdıqtan,
Bir nömır qoymay qoysañ qapılısta.*

“İshodyaşıy”, “Vhodyaşıy” ädemi jazuvǵa,

*Kämildikten sanalar ol bayğusqa.
Onan soñğı bir jaqsı köretini,
Mırza- eke, şığıp ket dep şaqır tısqa.
Nemese sıra aşıtıp üyge äkelip,
Birigip işte otur bir burişta.*

*Oybay men umıttıppın sınşı eken ğoy,
Sın degende talantı äm böten ğoy.
“Quvanişti”, “şattıq” dep tüzey alar,
Rekeñniñ talantı iri eken ğoy.*

*Bir jolğa jazıp qoysañ “a” dıbısın,
Qalğan joldıñ “a” sız jaz ärbir isin.
Äytpese “povtoreniye” jaramaydı,
Rekeñ sızıp tastar qayrap tisin.*

*Jastar onu tanıydı “ne kak yurist”,
Tanıydı “kak meloçniy kantselarist”,
Oblomovtıñ biriniñ “tipi” jaqın.
Sondadağı jüre me irisinbey?
Söz ayta ma kögerip bir isinbey?
Demeñiz Oblomovtıñ jamağayını,
Naq tipi: ne ağa, ne inisindey.*

Sabatayev.

*Tanıstırdıq bilgenşe er adamdı,
Tağı aytayın demeñiz minav qaldı.
Aytpaqşı eki oqvdi tamam tken,
Aytpap pa em Sabatayev Satılğandı.
Satekendey jandardıñ bul dünyege,
Tuvuvınıñ mänisin bilemisiñ?
“Talantsız qur oquvmen tük bolmaydı”,
Degen sözge jaralğan дәlel üşin.*

Äniyar men İmanbek.

Keleyik Äniyar men İmanbekke,
 Qart adam ğoy olardı qajav tekke.
 Paydası da önimdi bolmağanmen,
 Olardan ziyan da joq köpşilikke.

Mısalı, kärei tuğır sulılap ap,
 Kerek küni jüre ber arba jek te.
 Ult isine jegüvge nege arlansın,
 Jekti ğoy avızı tükti çinovnik te.

Dürmanov.

Dürmanov aytuvğa da turmaydı dep,
 Oylap turmın aytpavdı inğaylı dep.
 Alpamsaday, döy qarın qozğap ketsem,
 Qorqıp turmın üstimdi bilğaydı dep.
 Körmeseñ közge tolıq doyman tüirin,
 Qor bolar oğan neğip aqıl, bilim.
 Mınav zaman tuvğan soñ bir molda ustap,
 Üyrenip jatır deydi qazaq tilin.

Söylesüvden qutılıvğa tilmaş salıp,
 Bir molda ustağanı deydi-aq anıq.
 Mensinbey burın onı umıtsa da,
 jolatpasın bilgen soñ onsız halıq.

Alpısta qazaq tilinen tiñdav berip,
 Saylavğa kirmek oyi “diplom” alıp.
 Dumadan bir orındıq julitpaqşı,
 Saylanıp bir deputat bolıp barıp.

Esil dävren bayansız qayda ketti,
 Şen alıp, lıq bayığan arqalanıp.

*Ākesi qayır tilep jürrip öldi,
Baylıqpen jârdem eter kimdi tanıp.
(Torayğırov, 2002: 138-157)*

3.1.4. “Sekildi ömir qısqa, jartı tutam”

*Sekildi ömir qısqa, jartı tutam,
Nadandar dep oylap jür ömirdi utam.
Az ömirdi aqındıq jolğa berdim,
Lepes qıp tükirgen soñ molda Mukan.*

*Qalamdı, şın berilip, aldım berik,
Āldeqanday bir küşke köñil senip.
Burın jalğız oquv edi izdegenim,
Endi oğan öleñ jazuv bolsın serik.*

*Birdey me sabaq bergen barlıq molda,
Ant berem, alvan türlü deymin, olla.
Deneden-aq körinip turğan joq pa
Savsqaññ alalığı bitken qolğa?
Ākemnen “Ālip- biydi” üyde oqıdım,
Üyrenip namaz, sabaq jad toqıdım.
Āli molda aldında däl eki jil
Ār türlü eski kitaptı bir şoqıdım.*

*Tortaydan eki jılday sabaq aldım,
Ol bayğus ayağan joq oyda barın.
Ğılımññ ornı bas pen kökirekte,
Büyir şığıp, qampiya toymas qarın.*

*Mukannan ekinşi jil sabaq alam,
Uyıqtasam da köñilim oquvğa alañ.
Lepes qıp özi bastap, “aqın bol” dep,
Duğasın ıqlaspen berdi mağan.*

*Sonđıqtan bir maqsatım öleñ jazuv,
Oqumenen birge izdep, qosa qazuv.
Osı oyımda ötken tün sert berildi,
Mende bolmas bul oydan ömirde azuv.
(Torayğırov,2007:9)*

3.1.5. Jan Qayda Ädiletti İzdeytuğın

*Bul künde molda atavlı sorğa bolar,
Kedey, momın tüsetin tor da bolar.
Naşar bolsañ, şığarmay janazañdı,
Malıñ bolsa, bürrkittey qolda bolar.*

*Aynuvdı, azğındıqtı molda bastar,
Sözi oñdı, isi javız, aram nastar.
Basqağa “pälen et” dep buyırğanın
Öz bası ömirinde qılmay tastar.*

*Moldanı ol sekildi kördi közim,
Buzatın özi aytqan bata sözün,
Basqağa şariyğattı suvşa ağızıp,
Özi oni istemeytin soqır sezim.
(Torayğırov,2007:12)*

3.1.6. Kedeylik

*Kedeylik, sen jeksurın, tüsiñ suıq,
İzdemes seni adam kerek qılıp.
Amal joq, iqtıyarsız qul qılasıñ,
Mağan salsa, qasıma kelme juvıq.*

*Jandı jep, sen ğoy meni arıtattın,
Küniñ joq at pen asqa jarıtattın
Jırtıqtan jiltıladağan jas denemdi
Künge qaqtap, ayazğa qarıtattın.*

*Jarıtpay kiyer kiyim, işer asqa,
Söktirip malı barlav nadan nasqa,
Jas köñildi qayğımen ulandırıp,
Sensin ğoy toltıratın közdi jasqa.*

*Qınaytın janalğıştay jandı sensiñ,
Tüsi suuq julanmen birdey, tensiñ.
Mağan salsa, kedeylik atı öşkirdi
Der edim turmastay ğıp jerge kömsin.*

*Biraq sen ölmeysiñ ğoy, janiñ berik,
Qutqarsañ bar älemdi, şını ölip.
Ölmeseñ de öltirem öse kele,
Jürmespin joldas bolıp sağan erip.*

*Talaydı os küni- aq jürmin körüp,
Jalqavdı qaqqalaysıñ attay minip.
Talaptınıñ mañına jolamaysıñ,
Talaptanıp kovuvğa özimde erik.
(Torayğırov,2007:16)*

3.1.7. Oquv

*Bügindegi jastarğa oquv mindet,
Tek qana okuvmenen öner bilmek.
Öner- bilim, adaldıq, ar- namıstı
Joyatın nadandıq qoy emsiz indet.*

*Bar qiyındı tek qana ğılım jenbek,
Oqısa, basqa elderdey qatarğa enbek.
Bilimge el bop ańsap qumarlansa
Jetilmek az-aq jilda joğarı örlep.*

*Körşi elder önersizdi qorlap, külmek,
Oquv men birlik bolsa, közine ilmek.*

*Qarañğı Qarınbayday nadan bolsañ,
Baylığıña iyelik bermes kündep.*

*Önerli el bar muqtajın jerden embek,
Önermen tehnikanı jumsap eñbek.
“A, Quday öziñ berden” tük sıqpaydı,
Talaptanıp, talpınsañ, sonda bermek.
Aldıñğı el malğa emes, jerge senbek,
Bar muqtajı adamnıñ jerden önbek.
Basqağa malaylıqqa jekken küşti
Jumsasañ öziñ üşin şıñdap terlep.
Önerge say bop kelsin birlik, erlik,
Sonda ğana alarsıñ sen de teñdik.
Nadandıqtan ekenin bilesiz be
Köringenge bolğanın semiz jemdik?*

*El boluvğa aldımın bilim tirek,
Bir sözdi, bir avızdı namıs kerek.
Jalğız ğana oquvmen teñelmeysiñ,
Altı avız azğın bolsañ qoyan jürek.*

*Qajırlı el jannan arın artıq körmek,
Önerge umtılatın ańsap-şöldep.
Qorğaydı elin, jerin qanımenen,
Bolmaydı jannan qorqıp basın iymek.*

*Nadandı ärkim jeydi nanday ilep,
Jırtqış ilgen üyrektey tiri jündep.
Ögey bala sekildi tesik ökpe,
Jalğanda teñdik körmey, janı küymek.*

*“El” deytin adal basşı äzir siyrek,
Köpşiliği tabansız, qorqaq, küyrek.*

*Eli üşin qurbanğa şalsa razı
Kim bar edi tuv ustağan elin süyrep?!*

*Eli üşin eñbek etseñ, halkın süyvmek,
“Biz üşin otqa, suvğa tüsip jür”, - dep.
Er ölse de, eñbegin el öşirmes,
Neşe miñ jil ötse de tarih bilmek!
(Toraygırov,2007:18)*

3.1.8. Oqıp Jürgen Jastarğa

*Ümitpenen joq quvğan,
Talabı alda balamız.
Basqalar joğın tapqanda,
Bizder qaytip qalamız.
Tävekel bel buvsak,
Kördegini alamız.
Jetkizbey keter jüyrık joq,
Quvsaq, bärin şalamız.
İs isteyik bir bolıp,
Aşılmasın salamız.
Sumdar salğan jürekte
Az ba bizdiñ jaramız?!
Tepkisinde basqanıñ
Qor bop jüdep baramız.
Körine közge azapta
Mäñgi qaytip qalalıq?!
Oyıñdı endi azat qıl,
Qalsın bılay balalıq!
(Toraygırov,2007:20)*

3.1.9. Oquvda maqsat ne?

*Oquvda maqsat ne: medresede jatuv ma,
Eski nusqa baqastardı tatuvğa:
Qanşa jil “Haşiya” men “Mantiq” şaynap,*

Kerildesip şatuvğa
Köp jatıp, “hatımker” atın alıp,
*Elge aparıp satuvğa?!
 Á! Bulay bolsa, kerek endi*
Sälde, şapan kiyüvge,
Mürüt bolıp, işanğa bas iyuvge
Jas basiñnan tavpiqtı sopı bolıp,
Sol esimnen toqtı-torım jiyuvğa.

Yaki maqsat: molda atanıp, töрге oturuv ma,
Et, qımızğa qarnın tolturuvğa,
Pidiye, zeket, pitirge qapşıq bolıp,
Milletke mikrobtigi tiye oturuvğa?

Bulardıñ bar tapqanı, közin satuv,
Kim ölip, kim jitkenin añdıp jatuv

Bilmese de alhamnıñ ğıbarasın
Jemtik körse, moldamın dep, tistey qatuv.

Yaki maqsat, tilmaş olup, jem tabuv ma,
Jıltıratıp sarı tüyme şen tağuvğa,
Kemire- kemire jırtılğan jırıq dobra,
Basqalardan qalğanın sen qatuvğa?

Yaki maqsat: öner, bilim aluvğa,
Alğa qaray baruvğa,
Namıstanıp, qorlanıp
Huqıqtan mahrum qaluvğa

Millet közin aşuvğa,
Teristikten qaşuvğa,
Zamanağa köz salıp,
Ayaqtı jöndep basuvğa

*Jaqsı tuqım şaşuvğa,
Darya Nildey tasuvğa,
Mikrob bolğan nadanniñ
Pitinelerin basuvğa*

*Öner tuqımın egüvge,
Jarıqqa qaray kelüvge,
Payda, ziyan ayırsaq,
Jüre bermey jegüvge*

*Otanımızdı saqtavğa,
Aqıyqattı jaqtavğa,
Biz de bastı kötersek,
Qala bermey taptavda,*

*Raqat ömir jasavğa,
Bâliş bolmay asavğa?!
Kim deysiz är halıqtı tentiretken,
Ävelgi üş türli oquv tüpke jetken.
Bul üşevi közi batıp kömilgende,
Keyingi jalğız maqsat kökke jetken.*

*Demeymiz oqımadı bizdiñ halıq,
Bolsa da oquv anıq, maqsat tanıq,
Bolsa eğer oylarıñda soñğı maqsat,
Eş munday bolmas edi artta halıq.
(Torayğırov,2007: 22)*

3.1.10.(...)

*Anav qırda tatar tur,
Basqalarmen qatar tur.
Mınav oyda Qazaq tur,
Qastarıñda azap tur.
Uyqısı köp, oyavı az,*

Bul ne degen gajap tur?

*Bul uyqısın aşıpasa,
Nadandıqtan qaşıpasa,
Haholdarğa mazaq tur.*

*Mınav jerde hadim tur,
Qarqarada janı tur.
İlinip-salınıp äli tur,
Birer kündik hali tur.*

*Anav jerde jadittar,
Odan bizde ümit bar.
Olardan tälim almasañ,
Körgeñ küniñ bolar tar.*

*Mınav törde işandar,
Avzı - bası qıysañdar.
At- tonıñmen jutadı,
Avzına eger sıysañdar.
Millet qayda, din qayda?
Selkildeseñ tım payda,
Toqtı torım jıysañdar.*

*Ortalıqta moldalar,
Aldıña tüsip jorğalar.
Naşarlarğa jarın sap,
Bay aldında qorğalar.*

*Anav qırda jastar tur,
Alğa qaray bastap tur.
“Oyan dağı, tez jür”, - dep,
Damil tappay qaqsap tur.*

*Añdığan onu qastar tur,
Könili soqır mastar tur.
Atayın dep toltırğan
Qoyındarında tastar tur.*

*Muñayıp, solıp qızdar tur,
Arqalarında ızğar tur,
Qızıl közdi qaqpas şal
Üsti- üstine berip mal,*

*Jüzi sarı soğulğan,
Sorlı qızğa ızbar tur.
Jastı şiritken şalı tur,
Bir borandıq malı tur.
Avzın aşıp, äkel dep,
Bolıs, biyler tağı tur.*

*Tör aldında mirzalar,
Köp maqtasa, ırzalar.
Millet dese, tüksiyip,
Saylav dese, qızbalar.
Bosağada naşarlar,
Odan ärkim qaşarlar-
Közin satıp telmirip,
Käsip qılmay jasarlar
“Bay nesiye berdi- dep,-
Meni jaqsı kördi”,-dep,
Abı Nildey tasarlar,
Bir eki üş ay ötpesten,
Jıl vağı jetpesten,
Boriş basın basarlar.
Aya, talip, şäkirtter,
Därmensiz dertti käriptter,
Mine, qalay milletiñ,*

*Tırısıp, öner alıp qal.
Uyqısın aş, gönlinü aş,
Alğa qaray barıp qal!
(Torayğırov,2007:24)*

3.1.11. Qanday

*Säldeni oqşırayta kiygen qanday,
Süzilip bastı tömen iygen qanday?
Alatın toqtı- torım kemiy me dep,
“Batıl” den aqıyqatqa tiygen qanday?*

*Pitneni üsti-üstine üyvgen qanday,
Milletten on tiyındı süyvgen qanday?
Qan qaynap bul halderdiñ barşasına,
Därmensiz dertti bolıp küygen qanday?!
(Torayğırov,2007: 27)*

3.1.12. Jarlav

*Tağı da Qazaq baydıñ şaldarına,
Alpısta qız alatın saldarına.
Tapqızbay oquv, öner, urpağıñdı
Baqtaşı ögiz qıldıñ maldarıña
(Torayğırov,2007:30)*

3.1.13. Bir Balanıñ Dilek- Batası

*Oqıt bizdi, äketay,
Qam köñilim bolsın jay.
Nadandıqtan qutqarıp,
Quvanta kör, Quday-ay!
Köñil menen közdi aşıp,
Uvanta kör, Quday-ay!
Ayarlardıñ pitnesin
Suvalta kör, Quday-ay!
Nadandıqta qor qılma,
Milletke bizdi zor qılma,*

Raqım oylap, Quday-ay!
(Torayğırov,2007:31)

3.1.14. Turmısqa

*Bulardıñ bäre oynısqı,
Tek avruvdan tas qılşı!
Söndir ay men küniñdi,
Tek denimdi sav qılşı!*

*Deni saw bolsa, tağdırdıñ
Kökke uşıram külderin,
Türlentemin gülderin!*
(Torayğırov,2007:36)

3.1.15. Ömirimniñ vädesi

*Ollahi! Ant etemin Alla atımen,
Orıs tilin üyrenemin häm hatımen,
İstoriya, geografiya pändi bilmey,
Ollahi, tiri bolıp jürmespin men.*

*Kelgenşe osıladı otız jasqa,
İnşaAlla bärin tügel uğam basqa.
Otız jasqa kelgenşe uğa almazsam,
Jer jutsın,máz bolmaymın işer asqa.*

*Senemin eñbek qılsam, baqıt jaqın,
Keler jaz ataqtı alamın degen “aqın”.
Jürektiñ qazınası tazartılsa,
Paydasın körer äli-aq erteñ halqım.*

*Turmıstıñ oğı şıbınday,
Tezinen tuvar köñilimde ay.
Bir mağnavi küş türtip
Baqqa umtılıp tur mañday.*

*Ümittiñ közi jarqırap,
 Bulağı aǵar sarqırap.
 Bul báygede Mahmuttiñ
 Azbanı keler arqırap.
 (Torayǵırov,2007:43)*

3.1.16. Dünyedegi qızıqtıñ

*Dünyedegi qızıqtıñ
 Bári de aram men üşin.
 Davası joq buziqpın,
 Talpınbaymın yem üşin.*

*Tosqanıñ – qabir quşaǵı,
 Qaşan ol kelip quşadı?*

*Oylanıp häm şarlanbay,
 Qutilǵan joq menen oy.
 Eşbirini maldanbay,
 Sendi qattı tula boy.*

*Bolsam degen ümittiñ
 Bärinen bezdim, umuttım.*

*Ayamadı eş vakit
 Dünye maǵan aşuvın.
 Alıstadı häm baqıt,
 Toqtatpastan qaşuvın.
 Qamatpay jürek tasqının,
 Bosatsın dünye qaşqının.*

*Zılıhasın körse de,
 Jürek endi aşılmas.
 Ot-jalındar ense de,*

*Mahabbatqa bas urmas
 Dos izdedim, qamdandim,
 Taba almadim, aldandim.
 (Torayğırov,2007: 47)*

3.1.17. Meyrimsiz Ajal

*Könilge qayğı uv salıp,
 Közden jasti parlatqan,
 Jürekke jara, daq salıp,
 Jandi aşıtıp zarlatqan-*

*Uvitiñ küşti ajal- ay!
 Könilin jastiñ muqatıp,
 Qayğığa oyın toltırğan,
 Tamırına oq atıp,
 Qızıl güldi soldırğan-
 Tüsiñ suvıq, ajal-ay!
 (Torayğırov,2007: 56)*

3.1.18. Asıl Söz

*Asıl sözdi izdeseñ,
 Abaydı oqı, erinbe.
 Adamdıqtı közdeseñ,
 Jad toqıp al könilge.*

*Söz mänisin bilmeseñ,
 Öleñ oqıp ne kerek?
 Ne aytqanın sezbeseñ,
 Jarapazan ne bered?
 (Torayğırov,2007:59)*

3.1.19. Şal Alğan Qızğa

*Qazir de qulağında aşşı zarıñ,
Jäne de köz aldında sañırav şalıñ,
Sañıravğa sasıq saqal kelemej bop,
Qapada jürgeñniñ bilem bärin.*

...

*Ön boyıñ üzilgendej sozılıp kep,
İşinen päveskenin asılğaniñ.*

...

*Aldım dep tört- bes qara mäs bolıp jür,
Sönbes ört sala salıp qırşın jasqa.*

(Torayğırov, 2007:60)

3.1.20. Alaş Uranı

*Alaş tuvı astında,
Biz- Alaştıñ balası.
Künimiz tuvıp, kögerdi
Sarıarqanıñ dalası*

...

*Alaş tuvı astında
Ölsek, birge öldik biz.
Ne jaqsılıq, ne qayğı
Körsek, birge kördik biz!*

...

*Alaş tuvı astında
Kün söngense sönbeymiz.
Endi eşkimniñ Alaştı
Qorlığına bermeymiz
Adamdıqtıñ jolına
Bastağan erler soñunda,
Basqağa köñil bermeymiz.
Jasasın Alaş, jasasın!
*(Torayğırov, 2007:64-66)**

3.1.21. Balalıq Jasım Ötesin

*Balıq jasım ötesin,
Jigittikke jetesin.
Orta jastan asa almay,
Bir şukurpa tıǵılıp,
Şıbın, uçup ketesin
(Torayǵırov,2007:78)*

3.1.22. Ömirdi Üzip Aluvı

*Ömirdi üzip aluvı-
Qarañǵı körge saluvı
Mıñ jasasañ da köñilde
Sözsiz arman qaluvı!
(Torayǵırov,2007:78)*

3.1.23. Qojeke, Keldiñiz be Köñilim Suray

*Qojeke, keldiñiz be köñilim suray,
Meniñ de adam boluvım ekitalay.
Köp bolsa, bir jumalıq ömirim bar,
Bayqaşı, mına meniñ şamam qalay?*

*Dert küşti, tamaǵımnan jürmeydi asım,
Jastıqqa, jötel qısıp, tiymey basım.
Taǵdırdıñ kezdestim ğoy kermesine,
Talaptı jıyırma segiz denen yaşım
(Torayǵırov,2007: 82)*

3.1.24. Ayt

*Attañǵan qoja- molda tiyin quvıp,
Säldemen on bes qulaş beldi buvıp.
Murt basqan, sürme tartqan, tırnaq kesken,
Däretpen jıp-jiltır qıp betti juvıp.*

*Jalğız- aq dorba asınğan kedey käreip,
Aştıqtan öni ketken beti de arıp.
Ärkimder tiyin- teben berip jatır,
Degenge: “Quttı bolsın, ayt şärip”
(Torayğırov:2007, 110)*

3.1.25. Soqır Sopi

*Köp дәret borbay jağın aqjem etken,
Namazdıñ bir şartı joq tügel bitken.*

*Müläyim, Quday degen sopı jan bop,
Momındardı aldavmen jemtik şoquv*

*Parızdıñ ne ekenin özi bilmes,
Özi aytqan jolimenen özi jürmes.
(Torayğırov,2007:122,123)*

3.1.26. Soqır Ağaş

*Men kördim soqır ağaş basın iygen,
Jahannamğa ketedi oğan tiygen.
Zähär dep jas almanı duspan tutıp,
Miysızdar ol ujmaq dep barıp süyvgen.
Üstine malı menen janın üyvgen,
Hor qızın alamın dep altındı üyvden.
Quv soqır jemisi joq ağaşqa erip,
Dünye men aqıretke birdey küyvgen.
(Torayğırov,2007: 123)*

3.1.27. Neke Qıyar

*Zorlıq is äyel üşin neke qıyar,
Neke qiyğan moldalar teñge jıyar.
Satılğan mal ornına sorlı qızdar,
Köz jasın, teñin tavıp, qaşan tıyar?*

*Süymese de süyvdirip, küvä saylar,
Süymegenniñ erkin ol jipsiz baylar.
Stıyrday ğıp moldanıñ telgenin
Körgende öştik ösip, qanıñ qaynar.*

*Kuväğa eki jigit jumsap jayav,
Köz jumğan sopı molda uyqılı oyav,
“Razı” dep ötirik küvä boluv-
Zañ da emes, din de emes, közdi boyav.*

*“Süymeymin ” söz şıqsa da şımıldıqtan,
Boladı ötirik- aq teris uqqan.
Aşınğan aşşı sözdi aytısadı,
Molda estimes, qulaqqa maqta tıqqan.*

*Zarlatar jas äyeldi zorlap bayğa,
Ämeñger, qatın üsti, kärei bayğa.
Zorlıqşıldı dozaqqa salar bolsa,
Moldeke-av, Täñiri aldında bul oñay ma?*

*Zorlıqpen neke oqısañ, julamay ma,
Küyvgen jan nege bolsa şıdamay ma?
Quday dağı kedeydi qağıstırıp,
Barğanda anav jayğa suramay ma?!
(Torayğırov, 2007:124)*

3.1.28. Şubar Qoja

*Suraytnı at, ayğır, qoşqar, buqa,
Tük bilmey-aq kübirlep, oqır duğa.
“Emdeymin ” dep, öltirgen avruvlardı,
Eldeği ülken kesir Şubar Qoja.*

*Balasızğa duğamen bala bermek,
Qarañğı eldi aldap qılğan ermek.
“Ujmaq- dozaq” degeni ras bolsa,
Dozaqqa eñ aldımın qoja kirmek.*

*Qara qoydın ökpesi kimdi jazar,
Qojanıñ aylası ğoy tamaq tabar.
Aldavşı, el büldirgiş qurısa sumdar,
Qarañğı el aramzadan tınım tabar.
(Torayğırov, 2007: 125)*

3.1.29. Eki Tısqan

*Daladan eki tısqan may tavıptı,
Şığinsız ekevi de jay tavıptı.
Janjaldasıp, bu maydı bölise almay,
Maymılğa bildirüvge köñili avıptı.
(Torayğırov, 2007: 126)*

3.1.30. (...)

*Sözimen bağa bermes bul halıqqa,
İlindim on ekimde buğalıqqa.
Elimniñ men sın ulı ekenime
Tağdırdın özi berer kuvälikti
(Torayğırov, 2007:128)*

3.1.31. Men Qazaq

*Men qazaq, qazaqpın dep maqtanamın,
Uranğa “alaş” degen attı alamın.
Süygenim- qazaq ömiri,özim qazaq,
Men nege qazaqtıqtan saqtanamın?!
Erikti en dalanıñ qusınşa uşıp,
Er jettim keñsiliktin sütün işip.
... Altay, Ertis Sırdarıya, Esil, Jayıq,
Arasını qonıs qıldım irge jayıp.*

*Elim, jerim, qorğaytın erim bolıp,
Er jettim en dalada lıqa bayıp.*

*Er Türik urpağımın dañqı ketken,
Bir kezde Evropanı titiretken.
Kirgeni esik, sıqqanı tesik bolıp,
Künbatıs, Künşığısqa ämiri jetken.*

*Men qazaq, qazaqpın dep maqtanamın,
Uranğa “alaş” degen attı alamın.
Süyvgenim- qazaq ömiri, özim qazaq,
Men nege qazaqtıqtan saqtanamın?!
(Torayğırov, 2007: 176)*

3.1.32. Qazaq tili

*Süyemin tuvğan tildi- anam tilin,
Besikte jatqanımda-aq bergen bilim
Şır etip jerge tüsken minutimnen
Qulağıma siñirgen tanııs ünim.*

*Sol tilmen şeşem meni äldiylegen,
Erkeletken, “qulınım”, “janım” degen
Sol tilmenen birinşi bilgizilgen:
“Ana” degen süygendik söz äm menen*

*Qılıqtap, alıp qaşıp qurbı börkin
Sol tilmenen oynadım dalada erkin
Sol tilmenen birinşi sırtqa şıǵıp
Ömirde en dalada uqqan körkim.
(Torayğırov, 2007: 187)*

3.2. Türkiye Türkçesi ile Metinler

3.2.1.(...)

Yapmıyorum emeğin,

Meyvesini gözümle görürüm diye,
 Yaparım bir yardım
 Sonradakinlere veririm diye.
 (Torayğırov,1987:5)

3.2.2. Talebe (öğrenci) düşüncesi

Karanlık Kazak göğüne,
 Tırmanarak çıkıp, Güneş olurum!
 Karanlığın kinine
 Güneş olmayıp, kim olurum?

Buz donan halkın kalbini
 Isıtmaya ben girerim.
 Emek, meşakkat yolları,
 Rahata ulaştır.

Isınıp güneşin bakması
 Cahillik denizi yok olur.
 Yeri tekrardan yeşerir,
 Rahatımı da yavaş yavaş halk görür.

Yaşam, keder birisi
 Bu amacı reddedemez.
 Kahraman Rüstem, Ali de
 Reddetmek için yola çıkamaz.

Cilveli kadın gülüşü,
 Kandıramaz hiçbirisi.
 (Torayğırov,2002:234)

3.2.3. Tanıştırmak

Kara kazak:

Tanrı'nın izniyle doğduğunda bu zaman,
 Soracak sorum var sana evladım.

Bu bizim Semey vilayetinin
Söyler misin önderi hangi adam,
Bizde kendi aramızda bunu konuşalım,
Deseler de bir şey bilmez cahil Kazak.

Okumuş:

Hiç kimsenin Alihan'a olmaz sözü,
Bütün Kazakların sağ gözü gibidir .
Semey değil, yedi vilayet ve tüm Kazakları
Tartışmasız tek başına yönetir kendisi.

Halkı için kurban olup, canını vermiş,
Bit, pire, böceklerle kanını vermiş.
Hırsız gibi pis hava, demir evde,
Dertlenip Alaş için zorluk çekmiş.

Parlayan düğmeye kanmamıştır,
Başkaları gibi kendisini satmamıştır.
Gelişir ne olsa da Alaş düşüncesinden
Başka düşünceyi hayatına amaç edinmemiştir.

Attığın adımın geri gittiği dönemde,
Yorulmadan Alaşına hizmet eden.
Olsa da kalın sis, karanlık gece
Doğacağına şans yıldızının güvenmiş.

Kara kazak:

Önünde o evladım durur hazır,
Uzun ömür nasip eylesin Tanrı'm.
Duvlatov, Baytursunov, Bökeyhanov
Bilirim bu üç adamı bana anlatmasan da.

Önceki kara günde olmamış mıydı,
Biri Güneş, biri Seher, biri de Ay'ım.

Onlardan başka geçmişte kimler vardı
Kazak için mum eden kalp yağın.

Kazaklar için geçmiş zaman nasıl idi,
Açılmayan dertle dolmuş alın idi.
Lazım olduğu zaman kesip, satmak için
Otlatıp beslenmiş hayvan gibiydi.

Gençten de, ihtiyardan ümit kesildi,
Altında dayakların yaşadık dayanarak.

Hareket eder herkes kendisi için
Kim kime bakmıştı dikkat ederek.

“Güneş ne?” derlerse “polis”, “muhtar” dedik,
“Yeryüzü ne?” derlerse “hâkimiyet” dememiş miydik?
“Siyaset, ilim, hüner ne?” sorarlarsa,
“Onlara yakın ol ” diye cevap verdik.

Kimde idi büyük amaç bundan başka,
Bu iyi demiştik yediğimiz aşı.
Halkı için bozmuş can rahatın
Kim idi o dönemde gençten, ihtiyardan?

Altı milyon kazakta olmuş muydu,
Onların sonundan eren halk arasından.
Kısaca, “kıtlıkta yiyen deri tatlı,
Fazladır” her zaman yediğimiz kıymız ve etten.

Okumuş:

Alimhan Ermekulı genç yiğit,
Gelir ikinci olup bu sırada.
Kazaklarda böyle bir efendi görmedim ben
Kıymetli ihtiyar Potanin destekleyen.

Temiz kalp, zeki, adil biri diye
Büyümeden gençlere ismi duyulmuştu.
Omsk'taki mühendis bölümünde
Bir yıl sonra bitirecek.

Uzatayım elimi ilim üzerine,
Farklı yükseklik var isteğinde.
(Olmayacak birileri) arkadaş
Muhtar ile zenginler gelmiyor hoş.

Kadersiz ile son ekmeğini paylaşır
Bildiğini öğretmeye hep müsait.

Bir eksigi, bilmez zengini ikna etmeyi,
Bütün isteği- iyileştirmek fakir halini.
Kadersiz ile konuşmayı ayıp sayanlar,
Çok değil göstersem de ne yapayım.
Yetiştim diye hava atarak, zahmetle
Zenginlerle birlikte arabaya biner.
Kara halk hakkında bahsediyorsa
“Vaktim yok” der zenginler elini kaldıra.

Gittiğini gördük ya nice insanın,
Onların kime hayrı dokunur?
Ermekov böyle huyun düşmanıdır
Durdurayım şimdi kendimi burada.

Konuşursa değişir boyda canın,
Taş olsa bile eritir kalp kanın.
Gerçekliği, derinliği, adaletliliği
Doğursan böyle doğur der herkesi.

Temiz kalp, düşünce, adaletlilik,

Bir söz söylemeden gider gücün.
Halel ile Alimhan'ın önde olduğu
Bu sene kurultayda çıktı malum.

Kara Kazak:

Baş üstüne, çocuğum söylediğin hepsi doğru,
Bizi de şaşırtan o iki delikanlı.
Semey'deki kurultayda fark ettik ki,
O ikisi yararlı halkı yönetmeye.

Olduğu gerçek ikisi de konuşmaya sahip,
Gerçek söze neden sinirleneyim.
Semey'deki kurultayda ikisi
İnsan dinler söz söyleyen kulak koyup.

Bence, Ermekov diye çocuk,
Benziyor çok dikkatli kartal kuşa.
Söz bilimin eleştirecek yer önümüzde
Şimdiki ise adil ki özel.
Ermekov adalete inanan biri
Halkı da adaletli diye sonundan gider.
Bilir mi yiğit değerini, at yürüğün
Kovar mı diye korkuyorum cahil halk.
Kendisi inanıp başkalar çok kanarsa
İnsan kanı bozulur bu arada.
O daha genç pislenmeyen,
Gerçeği söylemeye çekinmeyen hiç kimseden.
Sonunda niyetim düzgün şimdilik diye
Kandıracak tipe hiç benzemeyen.

Okumuş: Ğabbasulı.

Ondan sonra Ğabbasulı Halel bey,
Tipine değil, görenler sözüne razı.
Tam söyler, yöntemi çok sonunu düşünen,

Ne saf, ne de sınırlı değil.

Genç yiğit Üniversiteyi bitirmiş,
Halka hizmet farz diye beyinine oturtan.
Kanmaz, çok düşünür, önceden bilir
Yerin altındaki de ona malumdur

Hileye göre kendisi hile kurar,
Bir yolu nasılsa bulur.
Bir işe tam plan kurmasından
Diyebiliriz Semey’de onu düşünür.

Onun düşüncesi derinlere inen,
Her şeyi bilmeden noktayı koymaz.
Bir dakikada çözüverir,
Diğerlerinin yirmi gün çözemediğini.

Siniri unutmaz intikamı geri almadan,
Öyle şeylere içi zehirli, dışı bal gibi.
Söylemese yüzünden anlayamazsın
Niyetinin nasıl olduğunu.
Gerçek önemli amaca ulaşmak için,
Bir işi kendi işi gibi yapmak için.
O yolda kabul etmeden çekinmez,
Eğer ona lazım şekilde ise.

Söz değil genelde işe önem verir,
Bitmeyecek işlerden hemen kaçır
Bin tane güzel sözünden
Bir tane küçük işi beğenir.

Karar dolayından halk anladı,
Ayaklandığında durduran akıl verip
Karışık zamanlarda kendi ilçesin

Sağ salım kurtardı ya akılıyla.

Kara Kazak:

Evladım, tabi ki, söylediklerin gerçek,
Halk şansına böyle bir gencin bulunması.
Kurultayda toprak hakkında konuştuğunda
Biz de fark ettik düşüncesinin derinliğini.

Oturuma ayrılan her çeşitli iş,
Halel'siz son kararını verebildi mi
Halel ile Älimhan gözden geçirmese
Çözülecek gibi değil hiçbir iş.

Oturuma giren otuz kırk kişinin,
İki üç gün düşünüp doğru buldukları,
Doğru diye karar veren projeleri
Sonunda yaramadı hiçbir işe.

Birinden sonra ikincisi buldu eksiklerin,
Projeni yapanın morali bozuldu

Delili o kadar güzel, hem haklı
Hiç kimse bir şey diyemiyor.

Bu ikisi kürsüye çıktığında,
Halkın dikkati dalmaz başka işe
Dinlemeden tek tek gürültü yapar,
Eğer kürsüde diğerleri konuşuyorsa.

Bence, Halel eleştirilmeyecek yürük,
Bırakırsan ne kadar uzaklara koşar.

Açılıp el ayağı önden gelir,
Alkışlarsın o zaman sevinerek.

Okumuş: Poştayul.

Ondan sonra Poştayulı Muqışş gelir,
 Bilmiyorum halk bu hakkında ne der.
 Kendisi hukukçu, genç talebe,
 Çıkmaz diyebilir miyiz onu hünersiz.

Gençlerin sırasında ya birlikte,
 O kadar söz ustası olmasa da .
 Açık delil, açık söz görmesek te
 Bazen sessizce yener.

Kafasındaki işi gerçekleştirmek için,
 İğrenmeden her çeşit şekle girer
 Beylerin övdüğünü çok duyar
 Elinde güç, zenginlik ve baht var
 Gençlerin şimdilik fark ettiği bu kadar
 Sonrasın halk görür.

Kara Kazak:

Herkesin kendine ayıt var ki yeri,
 Sanatın var onun da olur mu formu
 Boşuna “okumuş” diye ünvan edinen, anlatma
 Poştay’ın şöhret seven sarhoş oğlunu.

Yurdundan gidip, birinin ölümünü bekleyip,
 Kayınları tarafında gavesiz dolaşıyor.
 Kazaklarda işi bilen insan az olduğu için
 Yok şeyi var gibi göstermek istiyorsunuz.

Kayınbirader kurula üye yapacağım diye,
 Yaz boyunca halkı rahatsız etti.
 İstemiyoruz diyenlere
 Silah sığı korkuttu.

Beddua, dua da elimde diye,
Halka kendini büyük gösteriyor.
Sonra dünya yöntemi kuvvetli diye
Kuvvetlinin gözüne girmek için çabalar.

Kurul toplantılarını geçmek düşüncesi,
Böylece yavaş-yavaş hareket edip.

Onun huyu kalmadı biz görmeyen
Yaz geçti,yalnız iş yok o düzelten.

Kayınbiraderinde kıymız içip yatarsa,
Bu halka muhtar olup neden geldi?
Adil olursa abisini durdururdu
Fakire zararın dokunduran

Sahibin taşıp, ahırın yapar mıydı?
Şilikti ve Sariadar'dan
Biliyoruz Üniversiteye girdiğini
Fakat kimseyi dinletemiyor.

Orada da boş gezme yüzünden,
Dört yılı sekiz yılda bitirdiğini.
Geçen sene bitirmekten ümidini kesip
Halka muhtar olacağım diye beklediğini
Sevmez şimdi Poştay, Şorman.
Evvelden sevicecek hareketi yoktu.
Yedi kucaktan yaşayan rüşvet ile
Nasılsa kurtulur mu haram yoldan.

Bilmiyorum Muqış ne kadar çalışkan
İsterse milyon okul bitirsin.

Mıymıylanıp, yutkunup, konuşana kadar
Bir deve doğuracak zaman geçer.

Boşuna okudum diye hava atsa da,
Akraba, yetenek olmazsa olmaz.
Akrabasız boş okumaya kalkışanlar
Yakıtı olmayan araba gibidir.

Ya da yürük diye cinssiz atı besleyip,
Halıyı örtmüş gibi Toyğız nenem.
Beyge'den öyle atlar gelemes önce
Olsa dahi torban ipek, incili yem ...

Saten halı örtsen de beygeyi alır,
Diyemezsin kafanda beynin olsa.

Okumuş : Jakıp Akbayulı.

Ünlü Jakıp bey Akbayulı,
İş yapan insanın bu da biri.
Az çok unvanını kenara koyup,
Araştırırsak çoktur onun kusuru.

Hemen sinirlenir, boş telaşlanır, hafif akıl,
Görmemezlik yapardı halkı genelde.
Olmadı saf saf ağlardı
Hatta ilim ,yetenekle hiç alakası yok.

Jaqip gibi şöhret kazanacağım dersin,
Bir Rus'a küfür et de başına iş aç.
Kapatsalar da yaramazlık huyun için,
Halk için yaptı diye namın çıkar.

Çünkü o zamanda Kazak halkı,
Yalakalardır hepsi.

Aqmola vilayetinde Navan Hazret,
Qosşıg'ulov üçüsünün biçimi benzer.

Küfürdün ya işi hakkında,
Araştırmadan bırakır.
Üç kelimeyi biriktiremezsen
Ya ağla ya tepelen ya da bağır!..

Yiğidi yiğitliği konuşturmadı diye,
Yersiz kudurmuş gibi tekbir çağır.
Olmadı hastalandım diye konuşma zamanında,
Janğali'ye¹⁰ gidip, kıımız karıştır.

Keşke, konuşacak çok şey var, boğazım deyip,
Fısıldayı ver kürsüye gidip yakın.
İşte, halkım boğazım konuşurtmuyor diye,
Sonra geri çekil öksür, balgamla.

Normalde benim ismim böyle diye,
Sokaktaki millete söyle dolandır.
Tam gelir Krılov'un külesine,
“Susuz kova yol alır” denen atasözü.

Bazen kudurmuş gibi konuşur kızarak,
Omuzu sıkılmış olup, rengi değişerek.
Söz bestesiyle gitmiş gibi eli sallayıp,
Dudağını ısırıp, büküp yapar komik.

Elinle vur etrafında masa varsa,
Millet konuşsun yiğidin güçlü diye.
Titrep sandalyeden fırlayacak gibi ol,
Doğruyu ters, tersi doğru diye.

¹⁰ Jakıp'ın en çok kaldığı evin sahibinin ismi

Kara Kazak :

İşte bu Jakıp'ın gerçek yüzü,
 Dün geçen kurultay da belliydi havası.
 Uzaktan evliya gibi gözükse de,
 Üç günden sonra yaklaşmas ona kişi.

Jaqip'tan yüksek hedef, ümitliydik,
 Bir şey yok, parti ya bütün işi.
 Rayımjan ile ikisi birlikte gezip,
 Kurultayda başlatmamış mıydı isyan.

Aksakal, bizi seç onlar genç diye,
 Yürümüştü her evi geze geze.
 İkisinin yaptığı zahmetinden,
 İki gün kurultay kalmıştı bomboş.
 Önceki muhtarlardan farkı olmayınca,
 Gönülümüz soğumuştü işte o zaman.

Eklendi ikisine Mukış dahi,
 Nereye gitse her zamanki başın gamı.
 Seç diye bir kişiyle konuştu mu,
 Alimhan,Halel, Nazipa, gençler tarafı.
 Seçersiniz, kimi laik görürse onu
 Deyip durmuştu belli olmaz mı güvendiği.

Büyük hedef, düşünce, gerçek sevgi
 Hem ve kusursuz temiz gönül beyazlığı.

Jaqan, Mersek o zaman halka karşı
 Gece boyunca her evde kapı tıklattı.
 Gösterip parti üyesi olduklarını
 Halka konuşmaya böyle bir amel buldu.

“Beni seç, yoksa zorlanırsın”,
 Diye Rayımjan korkuttu Nayman tarafı.
 Kasen’in Jakıp yalvarıp ayağına,
 Unut dedi önceki geçmiş zamanı.
 Böylece bütün Karkaralı birleşip,
 İki ilçe halkı Naymanla karar şartı.

Öskemen, Zaysan tarafı söyledi o zaman,
 Üç ilçenin insanı şu an elde.
 Geçirelim Jakıp’ı birinci olarak,
 İkinci olarak Mersek’i siz destekleyin.

Çabalap birlikte gezdi, üçüncüyle,
 Mukış’ın dileğini de boş bırakmayalım.
 Kimseye yalvarmayan beyler ya,
 Halel ile Alimhan dursun durduğu yerde.

Kazak’a has faydadan kalalım mı?
 Gelmiyorlar bilginler kendileri doğru yola.
 Aslında delegatlar memlekette giden,
 Hepsi de halkı yöneten kurtlardan.
 Memlekete dönüp kurum oluşturacaksa
 Denen düşünceyi genelde aklına getiren.

Sonrasında onlarda destekler diye,
 Demezse de içinde düşünüyorlar.
 Gerçi o düşünceleri ters çıkmaz,
 Sürelik faydasına yardım oldu.
 Zorla seçilmiş komutanın
 Neden çok illerinde kavga, dövüş?

Memleketteki kuruma üyeliğe
 Bir fakir yok, nedense zengin herkes.

Düşünmez mi Kazak kaderi yanar diye?
 Sonunda olmayacak kişileri seçer diye.
 Zenginlerden oluşan kurumlar
 Böylece halk gözünü bağlar diye.
 Seçimin davetiyesi geldiğinde,
 Dağıtıp onu halka verdiğiinde.
 Birisi seçildi artık sadece sen de at diye
 Kandırarak balonu koydurur inanana.

Akpayev oturduğunda rüzgar gibi esip,
 Bir fakir sırrını çözüverir.
 Kuruma kopartırsa davetiyeyi,
 Kim kulağını keser alır.

Düşünmezse olmaz bu Kazak'ı,
 Alt sınıfa çalışmaz der suyu geçip.
 Olacak diyemiyorlar Jaqip'ı yönetici
 Halkına da yaptıkları doğru.

Ondan başka insan yok diye söylemeyenin,
 Üstüne iftira atmaya belasını saklamaz.
 İğrenmeden üstüne atar iftira
 Telegfarı kapatırır gider hemen.

Para yapmak nedir?
 Tam delil bu arada.
 Cahil öyle yaptı diye, aynısını yapar mı
 Eğer de akli çok olsa bilge.

Okumuş: Sarsenov Beyahmet.

Birisi de Beyahmet Sarsenulı,
 Görürsen bozdoğana benziyor şekli.
 Yapısından, sözünden, yürüyüşünden,
 Nasıl bir olduğunu anlayamazsın.

Aklı da onun çok hilesi de,
Gönlünün tez sezer aynası da.
Olmuştu diyorlar eskilerde
Tilki gibi yaptığı hareketleri.

İşi de, yeteneği de birebir,
Harcarsa herşeyi halk faydası için.

Gençlerin hiçbirinden eksik değil
Kazak diye kalbinin atışı da.
Halel ile Älimhan'ı ay diyeceksek,
Seher yıldızı olur Ay yanında.

Evvelden akranından akrabası fazla,
O yüzden gün geçtikçe çoğalıyor.
İlmin etrafında yoktu ama
İstemsiz akrabasından alır çekip.

Kara Kazak:

Olsa da sırrı, özelliği bilinmeyen,
Düşünmüştük delikanlı yetenekli diye.
Uyanık, sert, gayretli,
Ve şartları var her şeyden.
Düşünürüz duyaraktan önceden ama,
Muhtar olup, bıraktı acaba neden?

Okumuş: Nazipa Hanım ve Nurğali Kuljanulı.

Değerlidir Nazipa isimli hanım,
Gazete, dergi sayfasında halka tanınmış.
Çalırsa onun gibi kadın olur diye,
Okuyanlar değerlendirir sözün tadını.

Kaç gün gezsen de bulamazsın,
 Semey'in ondan geçecek adil insanı.
 Saf gönül, huyu iyi, yüzü aydın
 İsteği geliştirmek kadınları.

Ve bütün kadına has nazik duygu,
 Tanıyan ilk görüşte işin durumunu.
 Ünlü Baytursinov “*Mısal'ında*”,
 “N-ge” diye şiir yazıp, yaymış adını.

Acıyan yumuşak kalbi merhametli,
 Küstürmek istemez kimseyi.
 Nasılsa on vilayet bütün Kazak'ta,
 Şimdilik çıkmış kadın yok daha iyi.

Okuyan gençlerin annesi gibi,
 Bakar herkese ne kardeş, ne çocuğu gibi.
 Sıkışmış insanları çağırıp yanına,
 Bakar ya babası ya abisi gibi.

Söz bulur her toplantıda yakışan,
 Bilmez aşırı konuşup şaşırılmayı.
 Okumuş erkeklerin çoğundan
 Her işe yatkınlığı var yetenekli.

Denklik bayrağın yükseltip kadınlar da,
 Duruyor işte, dalgalanıp yüksek yerde.
 O bayrakta yazılı şu cümle:
 Kadınların evlenmesi lazım sevdiğiyle.

Zorlanarak köle hesabında gezerdin,
 Güneşin doğup sıraya gir sen de.
 Kızı ihtiyara verip paraya satmak,

Gerçekleşmesin bundan sonra hiçbir yerde.

Güzeller kendin sevip, dengiyle evlen,
Yaşlı ile para için olma beşer.
Yaratsın, kadın evlensin erkek edinip,
Seçilsin kurumlar herbir yerde.

Gezmesin hiçbir imam nikah kesip,
Kız on altı, oğul on sekiz yaşa gelmeyince.
Okutsun oğulla kızı yedi yaşından,
Olmasın iki karısı hiçbir erkeğin.
Adalet görmüyorsan boşa,
Semey'in kurumuna başvuru yapıp.

Birlikte bahsedeyim Nurgali Kuljanulını,
Yanlış değilse böyle onun hakkında.
Güçlü, geniş bakışlı, sabırlı insan
Yılmayan, anlatmaz sırrını kimseye.

Açık sözlü hiçkimseden çekinmeyen,
Ondan gelecek zararı düşünmeyen.
Kazak'ın eski, zengin soyundan
Makamlıyı hatırlayıp takmayan.

Biri söylerse, o sözü tutacak bil,
Olmaz yanlışmış diye geri çekinmek.
Bir tuttuğu yerde kalır donup,
Kim olursa olsun söyler sözün açık.
Kendince doğru bildiği düşünceyi,
Yapacak şimdi vurursan da.

Paraya düşkün olmayan temiz kişi,
Öyle pis şeylerle yok hiçbir işi.
Paspallık ya saflık yok,

Daha da hem düzenli yaptığı işi.

İğne gibi olumsuz sözü kaldıramaz,
 Ve insan yok saygı duyarsa ondan küçük.
 Yazmaya çok insanın yeteneği çok,
 Fazlalığını gösterir yazdığında o.

Çeşitli nedenler yüzünden boş bunalıp,
 Nice yetenekli durumda zor.
 Ya ilk başta boş şeye harcarlar,
 O yüzden çoğunluğa benzemedi.
 Ya insanın kendine has ahlaktan
 Nice yetenekli durdurulup kösteklenir.

Ya ilim eksikliğinden yaşamı devam ettiremeden,
 Gezerler öyle böyle işi gelişmeden.
 Çok yetenekli bakımını bulursan yürüğe benzer
 Bakımını bulursan halk kalır yetişmeden.

“Kobılandı”, “Targın’ı” yazan yaşlı şairler,
 Sözünde, gerçeğinde inanacak ne var?
 Yaratıcı ustalığa gelince
 Onların yeteneğine kim yaklaşır?

Sözlerine inanamayız,
 O yüzden yarışa da katamayız.
 Onlar cahil, düşüncede çok şaşırın
 Ama biz şairliğe engel olamayız.

Onları Abay’la bir sıraya koyamayız,
 Çünkü okumamış ilimi eksik.
 Akraba yetenekli Abay’dan yirmi katı
 Onların fazlası var diyemem.

Abay'ı diyelim yüksek bulta ulaştı,
 Az ilmi ulaşmasına yardım etti.
 Bütün Kazak'a şöhreti belli olup
 Sevimli, hurmetlendi, görünüşlü.

Tolstoy ise ondan yüksek güneşe ulaştı,
 Güneş altındaki halklara ünü gitti.
 Gördüyse eğer Tolstoy'un terbiyesini
 Abay'da gösterirdi onun gibi başarıyı.

Pis yaşam, mutsuz tarhimiz,
 Çok uzağa göndermez, düzelir.
 Yetenekliye imkan nerede gelişmeye
 Kalbin kanını ısıtıp sallamaya.
 Güzel yar, pislksiz yaşam, görüntü var mı?
 Ruhuna yalan katıp gezmek için.

Şımartıp sevmek gibi küçük bebeği,
 Yeteneği kim yükseltip, kim kazanır.
 Âlihan dediği gibi tepelerde
 Yuvarlanıp kaç mercan kaybolacak.

Mutsuz doğmuş yetenekli günümüzde,
 Fakir hali kötüleşip sürgündeki
 Zorla çalışanlar çaresizden,
 Kalır bazılarının tek kemiği.

Bazıları gençlikle şaşırırlar,
 Şaşırınca basmayacak yeri basar.
 Yanlışını anlayınca, vicdanı sızlap,
 Ceza olarak kendini idam ederler.

O yüzden yer korkak olup gezerken,
 Düşündüğü kaybolur, pisleşir.

Doğduğuna üzülr hayalinin

.....¹¹

Şekerim.

Qudayberdi oğlu Şekerim,
Çok okumuşluğu olmasa da akrabası kâmil.

Yazdığı tarih, yaydığı örnek sayesinde,
Önceden bu Alaş'a namı belli.

Erken uyanmış kişinin birisi bu,
Bu halkın düzeltereğim diye lanetlilerin.
Bir yönden Baytursunov, Bökeyhan'a,
Aksakallık yapmış gibi bu ihtiyar.

Sakin, filozof yapısı var,
Denk gelersen o tohumun en kötüsüne.
Bu Kazaklardan hedefi yüksek, uzak,
Dinleyecek kulak bulamasalar da.
Kazak diye ayırma insanoğlu de,
O kişinin fikriyle tanıştıysan.

Bir de gezen göçeben halk arasında,
Terbiyesiz, örneksiz halk arasında.
Bökeyhanov'un dediği gibi zor iş,
İnsanın olması o şekilde.

Demeyin kalpak giymiş sıradan bir Kazak,
Giyim, yürüyüş ve yüzüne bakarak,

Cahiller onu ölçecek aletiniz yok,
Uzak durun, bilemezsiniz tahminle!

¹¹ 1933 yılı basılan şiir kitabında elyazısıyla yazılan bu mısra okunamadı diye belirtilmiştir.

Gençlerin ümidi çok yine de,
 Çok yaşlı da değil o kadar.
 Denklik devri doğdu ya, engel kalkıp,
 Diyenlere gelir devir düzelirse.

Boş dua okuyup, et yiyen ihtiyar değil,
 Yine de ondan bulunur nice fikirler.
 İnsanın, insanlığın verdiği meyveleri
 Yiyecek insan var, köpekler yemez.

Kara Kazak:

Semey'in kurultayında fark ettik ya,
 Olduğunu ihtiyar bilgin hem derin düşünceli.
 Okumuşlar olmazsa sıradaki Kazaklardan,
 Şekerim'den başka kim çıktı konuşmaya.

Gözüktü başkanlığa yarar gibi,
 Utanmazdan birer iyileri sayacak gibi.
 İnsanlık, düzgünlükten başka yöne,
 Para versende dönecek gibi değil.

Önceki pis, kokmuş, kirli dönemde,
 Az bulunur insanlığı koruyacaklar.
 Kendi işinin kölesi çok halk arasında
 Översek eğer sakalı olanları.

Okumuş: Marsekov.

Bir de Marseke'nin çocuğu var,
 Avukat, tıraş sakal Payımjan ihtiyar.
 Unutmuş okumuşluğunu kenara koyarsak,
 Sığ kalp, ufak düşünce, nefesi dar.

Söz eklemekten boş seslenip, gizlenir,
 Olur kalabalık önünde acınılmış biri.

Yine de kafasını sallayıp, ağızını açıp,
Getiririm diye düşünüyor sözüne tat.

Planı yok durmaktan ve utanır,
Çok yerlerde kızarmış ayıp etmiş.
Konuştuğunda “sonra” deyip durur,
“Sonrasına” bir söz ekleyemedi.

“Giden” yazacak numaralara tut,
Bundan sonra hayata onu sıkıştırma.
Reken¹² gibi bomboşsun insanlıktan,
Bir numara koyamazsan aniden.

“Giden”, “gelen” güzel yazı,
Kâmilliğinden sayılır o zavallıya.
Ondan sonra bir sevdiği,
Bey’im, gelebilir misin diye çağırır dışarıya.
Ya da bira mayalayıp eve getirip,
Birlikte iç, otur bir köşede.

Amanım ben unutmuşum, eleştirmenmiş ya,
Eleştiri dediğinde yeteneği hem ayrıca.
“Sevinçli”, “neşeli” diye düzeltir alır,
Reken’in yeteneği büyükmüş ya.

Bir satıra yazarsan “a” sesini,
Diğer satırların “a’sız” yaz her bir kelimesini.
Yoksa “tekrarlama” olmaz,
Reken çizer atar, sinirlenerek.

Gençler onu tanır “hukukçu olarak değil”,
Tanıyorlar “titiz kırtasiyecisi”
Oblomov’un hepsinin tipi yakın.

---

¹² Reken- ismin kısaltması

Yine de yürür mü kendini beğenmeden?
Söz söyler mi morarıp bir şişmeden?
Demeyin Oblomov'un akrabası,
Tam olarak, ya abi, ya kardeşi gibi.

Sabatayev.

Tanıştırdık bildiğimiz kadarıyla bu adamı,
Tekrar söyleyim demeyin bunlar kaldı.
Hatta iki okuldan mezun olan,
Söylememiş miydim Sabataev Satılğan'ı.
Sateken¹⁴ gibi insanların bu hayata,
Gelmesinin anlamı ne bilir misin?
“Yeteneksiz boş okumakla bir şey çıkmaz”,
Diyen söze yaratılmış delil için.

Aniyar ile İmanbek.

Gelelim Aniyar ile İmanbek'e,
İntiyarlar ya onları suçlamak boştur.
Faydası da verimli olsa dahi,
Onlarda zarar da yok insanlara.

Örneğin, ihtiyar direnç yulavı alıp,
Lazım olduğunda bir arba götür.
Millet için almaya neden utansın,
Aldı ya ağzı kılılı memurlarda.

Durmanov.

Durmanov anlatmaya da değmez diye,
Düşünüyorum anlatmasam da olur gibi.
Kocaman, büyük karın dokunursam
Korkuyorum üstümü pisletir diye.

¹³ 1933 yılı basılan şiir kitabında elyazısıyla yazılan bu mısra okunamadı diye belirtilmiştir.

¹⁴ Sateken- Şahıs Sabatayev Satılğan isminin kısaltılması

Görmezsen göze bütün kaba yüzünü,
Zavallı duruma düşer neden akıl, bilim.
Bu zaman doğunca bir imam tutup,
Öğreniyor diyorlar Kazak dilini.

Konuşmaktan kurtulmak için tercüman alıp,
Bir imamı tuttuğu kesin diyorlar.
Beğenmeyip önce onu unuttuysa da,
Yaklaştırmasın öğrendikten sonra onu halk.

Altmışında Kazak dilinden dinleme verip,
Seçime girmek düşüncesi “diploma” alıp.
Kurumdan bir koltuğu ayarlayacak,
Seçilip vekil olup gidince.

Güzel dönemler ebedi nereye gitti,
Makam alıp, iyice zenginleşen dolu dolu.
Babası dilencilikten öldü,
Zenginliğiyle kimi tanıyıp, yardım eder?
(Torayğırov,2002: 138- 157)

3.1.4. Hayat Kısa, Yarım Demet Gibi

Hayat kısa, yarım demet gibi,
Cahiller düşünüyorlar hayatı kazanırım diye.
Az hayatı şairlik yola verdim,
Niyetlenerek tükürünce imam Mukan.

Kalemi, bütün kalbimle, aldım sağlam,
Herhangi bir güce gönül güvenip.

Önce tek eğitim idi aradığım,
Şimdi ona şiir yazmak etsin eşlik.

Aynı mı ders vermesi bütün hocanın,
 Ant ederim, çeşitli diyorum, vaAlla.
 Vücuttan da belli değil mi
 Parmakların farklı olması elde?

Babamdan “Elif Be’yi” evde öğrendim öğrenip
 namaz ders hafızama kaydettim.
 Ali imam yanında tam iki sene
 Çeşitli eski kitapları tek tek baktım.

Tortay’dan iki sene ders aldım
 O zavallı saklamadı aklında olanı.
 İlimin yeri baş ile gövdede
 Böbrek büyüp, şişerek doymaz karım.

Mukan’dan ikinci sene ders alacağım,
 Uyusam da gönlüm okumaya istekli.
 Niyetlenerek kendisi başlayıp, “şair ol” diye,
 Duasını istekle verdi bana.

O yüzden bir amacım şiir yazmak,
 Okumakla birlikte kazımak.
 Bu düşünceme geçen gece söz verildi,
 Bende olmaz bu düşünceden hayatta vazgeçmek.
 (Torayğırov,2007:9)

3.2.5. İnsan Nerede Adaleti Arayan

Günümüzde tüm mollalar şanssızlıktır,
 Fakir, mümin kandırılan ve kafestedir.

Kötü olursan, okumaz cenaze duanı
 Paran varsa, kartal gibi elinde tutar.

Caymayı, azmayı molla başlatır,

Sözü düzgün, işi acımasız, haram pisler.
Başkasına “filanca yap” diye emir ettiklerini
Kendisi hayatta yapmazlar.

Mollanı onun gibi gördü gözüm,
Bozacak kendisinin dua sözünü
Başkasına şeriatı su gibi söyler,
Kendisi bir şey yapmaz kör duygu.
(Torayğırov,2007:12)

3.2.6. Fakirlik

Fakirlik sen menfur, görünüşün soğuk,
Aramaz seni insan, ihtiyaç duyup.
Çare yok, isteksiz köle edersin,
Bana sorsalar, yanıma gelme yakın.

Ruhu yiyip, sen ya beni inciten,
Günün doğmaz at ile aşı sahip eden,
Delikten parlayan genç vücudumu
Güneşe kurutup, ayaza üşüten.

Sahip etmedin giyecek giyisi, yiyecek aşı,
Eziyet çektirip dünyası olan cahillere,
Genç gönlü kaygıyla zehirleyip
Sensin ya dolduran gözü yaşa.

Zorlayan Azrail gibi ruhu sensin,
Görünüğü soğuk yılanla aynı, denksin.
Bana bıraksalar, fakirlik adı silinesiyi
Derdim kalkamayacak edip toprağa gömsünler.

Ama sen ölmeyeceksin ki, canın sağlam,
Kurtarsan bütün dünyayı, sahiden ölüp.
Ölmesen de öldürürüm büyüdükçe,

Gezemem yoldaş olup, arkandan gidip.

Niceleri bu günlerde görüyorum,
Tembeli durduruyorsun at gibi binip.
Hırslımın yanına yaklaşmıyorsun,
Hırslanarak kovmak kendi seçeneğimdir.
(Torayğirov,2007:16)

3.2.7. Okumak

Günümüzdeki gençlere okumak minnettir,
Sadece okuyla sanat bilmektir.
Sanat bilim, adaletlik, ar namusu,
Yok eden cahillik tedavisiz derttir.

Bütün zorluğu sadece ilim kazanmak,
Okursa, başka insanlar gibi sıraya eklenmek.
İlime halk olup özleyip canı çektiyse,
Yetinmek az sene de yukarı yükselip.

Komşular sanatsıza alay edip, güler,
Okuma ile birlik varsa, dikkat çeker.
Cahil Karımbay gibi cahil isen,
Sahip olduğu zenginliğini çekemezler.

Sanatlı insan ihtiyacın topraktan bulur,
sanatla teknikli harcar emek.
“Ah, Tanrı, ver” demekten bir şey çıkmaz,
Çabalayarak istersen o zaman verir.
Öncede halk dünyaya değil, toprağa güvenmiştir,
Bütün ihtiyacı insanın topraktan üremek.
Yabancıya, köleliğe harcadığın gücü
Harcarsan kendin için terleyerek.

Sanata uygun gelsin birlik, kahramanlık,
Sadece o zaman alırsın sende denklik.
Cahillikten kaynaklandığını bilir misiniz
Herkesi olduğunu şişman kazanç?

Halk olmaya öncelikle bilim direnç,
Bir sözü, birlikte olan namus gerek.
Sadece okumakla denkleşemezsin,
Bir olmazsan azmış olsan cesaretsiz.

Gayretli halk canından vicdanı büyük görür,
Sanata çabalamış arzuyla özleyerek.
Korur halkın, toprağın kanıyla
İnsan korkusundan olmaz başını eğmek.

Cahilli herkes yer ekmek gibi,
Kartal tutmuş ördek gibi diri diri tüyünü yolar.
Üvey evlad gibi delik ciğer,
Dünyada denklik görmeden, canı yanmak.

“Halk” diyecek adil yönetmen şimdi nadir,
Çoğunluğu hırssız, korkak, kırgın.
Halkı için kurbana kessen razı
Kim vardı bayrak tutan halkını çekip?!

Halk için çalışsan, halkın sevmek,
Biz için ateşe, suya düşer , diye.
Halk ölse de, emeğini halk öldürmez,
Kaç bin yıl geçse de, tarihi bilmek!
(Torayğırov,2007:18)

3.2.8. Okumuş Gençlere

Ümitsizi arayan,
Talebi ileri çocuklarız.

Başkalar olmayanı elde ettiğinde,
 Biz nasıl geri kalırız.
 Tevekküle niyetlenirsek,
 Mezardakini de alırız.
 Tutturmayıp uzayan yürük yoktur,
 Kovarsak, hepsini kazanırız.
 İş yapalım, birleşip,
 Açılmasın aramız.
 Acımasızlar kıran kalpte
 Az mı bizim yaramız?!
 Eziyetinde başkanın
 Ezilerek yok olup gidiyoruz.
 Göze çarpan azapta
 Nasıl ebedi kalalım?!
 Düşünceni artık özgür bırak,
 Kalsın kenarda çocukluk!
 (Torayğirov,2007:20)

3.2.9. Okumakta amaç nedir?

Okumakta amaç nedir, medresede yatmak mı,
 Eski nüsha eskilerden tatmaya:
 Kaç sene “Haşiye” ile “Mantık” çiğneyip,
 Tartışarak yatmaya.
 Çok yatıp, “hafız” namı alıp,
 Halka götürüp satmaya?!

Ha! Böyleyse gerekir şimdi
 Sarık, kaftan giymeye,
 Mürid olup, imama baş eğmeye,

Gençliğinden tevfikli sufi olup,
 Ya da amaç, imam olup, başköşeye oturmak mı,
 Et, kımızda karnı doldurmak mı,

Sadaka, zekata çuval olup,
Millele mikrobu saçmak mı?

Bunların bildiği gözünü satmaktır,
Kimi ölüp, kim kaldığını takip etmek
Bilmiyorsalar da fatihanın ibretini
Ölüm görürse, imamım diye diş gibi sertleşmek

Ya da amaç, çevrimen olur, yemek bulmak mı,
Parlatarak sarı düğme, ünvan almak mı
Kemirerek yırtılmış delik torba,
Başkalardan kalanı sen katmaya?

Ya da amaç, sanat, bilim öğrenmeye,
Öne doğru ilerlemeye,
Namusla, eziyet çekip
Haktan mehrum kalmaya

Millet gözünü açmaya,
Terslikten kaçmaya,
Vakite bakarak,
Ayağı doğru basmaya

İyi tohum saçmaya,
Nil ırmağı gibi taşımaya,
Mikrop olan cahilin
Fitnelerini basmaya

Sanat tohumunu ekmeye,
Aydınlığa doğru gelmeye,
Fayda, zarar ayırırsak,
Gitmeden sürgüne

Vatanımızı korumaya,
 Hakikata taraf çıkmaya
 Biz de baş kaldırsak
 Ayak altında ezilmeye
 Rahat hayatı sürdürmeye,
 Pişi olmadan yemeye?!

Kim diyorsuz az halkı başı boş gezdiren,
 Evvel üç çeşit okumak dibine ulaşan.
 Bu üçü közü batıp gömüldüğünde,
 Son amaç göge ulaşan.

Demeyiz, okumadı bizim halk,
 Olsa dahi eğitim açık, amaç kesin,
 Olsa eğer düşüncelerinde son amaç,
 Hiç böyle olmazdı arkada halk.
 (Torayğırov,2007:22)

3.2.10.(...)

Şu tepede Tatar duruyor.
 Başkalarla aynı sırada duruyor.
 Bu vadide Kazak duruyor,
 Yanlarında azap duruyor.
 Uykusu çok, uyanığı az,
 Bu ne kadar harika duruş?
 Bu uykusunda vazgeçmezse,
 Cahillikten kaçmazsa,
 Ukraynalılara rezil olur.

Bu yerde kadim duruyor
 Qarqara'da canı duruyor.
 Zorla yerinde ancak duruyor,
 Birkaç günlük hali var.
 Şu yerde Ceditler,

Ondan bize ümit var.
Onlardan örnek almazsan,
Göreceğin gün dar olur.

Bu başköşede imamlar,
Ağzı, başı kımıldar.
Atı yüküyle yutar,
Ağzına eğer sığarsanız.
Millet nerede, din nerede?
Zıplarsan daha da fayda,
Koyun toklu toplarsanız.

Merkezde imamlar,
Önde gider yorgalar.
Kötülere bağırıp,
Zengin yanında kendini korur.

Şu tepede gençler durur,
Öne ileri başlar durur.
“Uyan ve hızlı yür” diye
Nefes almadan söyler durur.

Takip edip onları düşmanlar durur,
Gönlü kör sarhoşlar durur
Atmak için doldurduğu
İçlerinde dolu taşlar durur.

Üzülüp, solup kızlar durur,
Sırtlarında rüzgar durur,
Kırmızı gözlü ihtiyar
Üstü üstüne verip dünya,
Yüzü sarı vurulmuş,
Kadersiz kızı ıstırap bekler.

Genci çürüten ihtiyar durur,
 Bir ahır hayvanı durur.
 Ağzını açıp, getir der,
 Veli, beyler daha da durur.
 Baş köşede beyler,
 Çok överse razı olurlar.
 Millet derlerse kaçıp
 Seçim derlerse, canlanırlar.

Eşikte kötüler,
 Onlardan herkes kaçar,
 Gözünü satıp dalar
 Çalışmadan kazanır

“Zengin para verdi, diye
 Beni artık sevdi”- diye,
 Nil ırmağı gibi taşarlar,
 Bir, iki ay geçmeden,
 Yılı, vakti gelmeden,
 Borcumu öde diye basar.

Hey talebe, çırakılar,
 Dermansız dertli garipler,
 Bak, nasılsa milletin,
 Çabalayıp sanat öğrenmeye çalış.
 Uykuyu bırak, gönlünü aç,
 Öne doğru gitmeye çalış!
 (Torayğirov,2007:24)

3.2.11. Nasıl

Sarığı sivri sivri giymek nasıl,
 Süzüp başı aşağıya eğmek nasıl?
 Alacağı toklu, koyun azalır mı diye,
 “Bâtıl” diye hakikata dokunmak nasıl?

Fitneyi üst üste yağmak nasıl,
 Milletten on kuruş istemek nasıl?
 Kan kaynar bu hallerin hepsiyle
 Dermansız dertli olup yanmak nasıl?!
 (Torayğırov,2007:27)

3.2.12.(...)

Daha da Kazakların zengin ihtiyarlara,
 Altmış yaşında kızla evlenen
 Vermeden ilim, sanat, neslini
 Bakıcı çoban ettin hayvanlarına
 (Torayğırov,2007:30)

3.2.13. Bir Çocuğun Duası

Okut bizi, babacığım,
 Gamlı gönlüm sakinleşsin.
 Cahillikten kurtarıp,
 Sevindir bizi, Tanrım ah!

Gönül ile gözü açıp,
 Avut bizi, Tanrım ah!
 Ayakların fitnesini
 Yok et lütfen, Tanrım ah!

Cahilliğe ezdirme,
 Millete bizi mecbur etme,
 Merhamet edip, Tanrım ah!
 (Torayğırov,2007:31)

3.2.14. Yaşama

Bunların hepsi oyuncak,
 Sadece hastalığımı yok eder misin?
 Söndür ay ile güneşini,
 Sadece tenimi sağ eder misin!

Teni sağ olursa, kaderin
 Gökyüzüne uçururum küllerini,
 Çeşitlendiririm çiçeklerini!
 (Torayğırov,2007:36)

3.2.15. Hayatımın Amacı

Vallahi! Ant içerim Allah adıyla,
 Rus dilini öğrenirim yazısıyla,
 Tarih, coğrafya, feni bilmeden,
 Vallahi, yaşamam ben.

Bunları girene kadar otuz yaşa,
 İnşallah hepsini oturturum kafaya
 Otuz yaşa girene kadar anlayamazsam
 Yer yutsun (beni), razı olmam yediğim aş.

Güveniyorum emek versem, baht yakın,
 Önümüzdeki yaz, kazanırım “şair” şöhretini
 Kalbin hazinesi temizlenirse
 Faydasını görür gelecekte Halk’ım.

Yaşamın oku sinek gibidir,
 Aniden doğar gönlümde Ay.
 Bir manevi güç dürtüp,
 Bahta ulaşmayı ister kaderim.

Ümidin gözü parlayan,
 Kaynarı akar çağlayarak
 Bu yarışmada Mahmut’un
 Atı gelir çoşarak.
 (Torayğırov,2007:43)

3.2.16. Hayattaki Eğlencenin

Hayattaki eğlencenin
 Hepsi haram benim için.
 Tedavisi olmayan delikanlıyım,
 Çabalamıyorum iyileşmek için.

Beklediğim kabir kucağı,
 Ne zaman o gelip sarılır?
 Düşünüp hem gezmeden,
 Kurtulmadı benden düşünce.
 Hiçbirini benimsemeden
 İnandı çok bütün vücudum.
 Gerçekleşirse hayalim
 Hepsinden kaçtım, unuttum.

Acımadı hiçbir vakit,
 Dünya bana sinirini.
 Uzaklaştı da mutluluk,
 Durdurmasın kaçışını.
 Durmadan kalp atışını
 Bıraksınlar dünyanın kaçanını
 Zelihasını görse de,
 Kalp artık açılmaz.
 Ateş alevler girse de,
 Aşka başvurmaz
 Dost aradım, hazırlandım,
 Bulamadım, kandırıldım.
 (Torayğirov,2007:47-48)

3.2.17. Merhametsiz Ecel

Gönüle kaygı zehir salıp,
 Gözden yaşı parlatır,
 Kalbe yara, leke bırakıp,
 Ruhu acıtıp, ağlatır-

Tesirin güçlü ya, ecel!
 Moralini gencin bozarak,
 Kaygıya düşüncesini dolduran,
 Damarına ok vurup,
 Kırmızı gülü solduran,

Görüşün soğuk, ya ecel!
 (Torayğirov,2007:56)

3.2.18. Gerçek Söz

Güzel sözü ararsan,
 Abay'ı oku, üşenme.
 İnsanlığı amaçlıyorsan,
 Hafızana tut, gönlünde.

Söz anlamını bilmesen,
 Şiir okumak niye yarar?
 Ne söylediğini hissetmezsen,
 Ramazan şiiri ne verir?
 (Torayğirov,2007:59)

3.2.19. İhtiyarla Evlenen Kıza

Şimdi de kulağında acılı sesin,
 Ve göz önümde sağır ihtiyarın,
 Sağıra kokmuş sakal alay olup,
 Öfkelenerek gezdiğini biliyorum.

...

Tüm vücudun kopmuş gibi uzanarak,
 İçinden faytonun asıldığını.

...

Aldım diye dört, beş hayvan seviniyor,
 Sönmez yangın bırakıp gencecik kıza
 (Torayğirov,2007:60)

3.2.20. Alaş Sloganı

Alaş bayrağı altında,
 Biz, Alaş'ın çocukları.
 Güneşimiz doğup, yeşerdi,
 Sarıarqa'nın bozkırı
 ...
 Alaş bayrağı altında
 Ölsek de,birlikte öldük biz.
 Ya iyilik, ya da kaygı
 Görürsek, birlikte gördük biz!
 ...
 Alaş bayrağı altında
 Güneş batana kadar sönmeyiz.
 Artık kimsenin Alaş'la
 Alay etmesine izin vermeyiz
 İnsanlık yoluna
 Çıkan yiğitler arkasından

Başkalarına dikkat etmeyiz.
 ...Yaşasın Alaş, yaşasın!
 (Torayğırov,2007:64)

3.2.21. Çocukluk Yaşım Geçersin

Çocukluk yaşım geçersin,
 Yiğitliğe ulaşırsın.
 Orta yaşı geçemedin,
 Bir çukura gömülüp,
 Sinek gibi uçar gidersin
 (Torayğırov,2007:78)

3.2.22. Hayatı Koparıp Almak

Hayatı koparıp alması-
 Karanlık mezara salması

Bin yaşasan da gönülde
Tartışmasız hayalin kalması!
(Torayğırov,2007:78)

3.2.23. Hocacığım, geldiniz mi hal sormaya

Hocacığım, geldiniz mi hâl sormaya,
Benim de iyileşmem imkansız.
Çok olursa, iki haftalık ömrüm var,
Bakar mısın, benim halim nasıl?

Dert güçlü, boğazımdan geçmiyor aşım,
Öksürük sıkıp, yastığa değmez başım.
Kaderin karşılaştım ya halatıyla
Yetenekli yirmi sekize girdi yaşım
(Torayğırov,2007:82)

3.2.24. Bayram

Yola çıkan hoca, para peşinde koşup,
Sarıkla on beş kulaç beli sarıp.
Bıyık basan, sürme süren, tırnak kesen,
Abdestle parlatarak yüzün yıkayıp.

Sadece torba taşıyan fakir garip,
Açlıktan yüzü süzölmüş, zayıflayıp.
Herkes kuruş, metelik veriyor,
Der: “Hayırlı olsun, bayram-ı şerif”
(Torayğırov,2007:110)

3.2.25. Kör Sufi

Çok abdest butunu sömüren¹⁵,
Namazın bir şartı yok tamamen bitmiş.

...

¹⁵ Aqjem boluv/ butunu sömürmek: bacakları sudan dolayı zarar görme, egzema benzeri rahatsızlık yapması.

Mülayim, Tanrı diyen sûfi birisi olmuş,
Müminleri kandırmas leşi gagalamak

...

Farzın ne olduğunu kendisi bilmez,
Söylediği yolda kendisi yürümez.

(Torayğirov,2007:122)

3.2.26. Kör Ağaç

Ben gördüm kör ağaç başını eğmiş,
Cehenneme gider ona dokunan.
Zehir diye ham elmayı düşman tutmuş,
Beyinsizler cennet diye gidip de öper.

Üzerine hayvanı ile canını veren,
Hûri kızlarını alırım diye altını yığan.
Kör meyvesi olmayan ağaca özenip,
Dünya ile ahireti için aynı anda yanan.
(Torayğirov,2007:123)

3.2.27. Nikah Kesme

Eziyet iş kadın için nikâh kıymak,
Nikâh kıyan mollalar para toplar.
Hayvan yerine satılan talihsiz kızlar,
Dengini bulur da göz yaşın ne zaman durdurur?

Sevmese de sevdilir, şahit seçer,
Sevmeyenin özgürlüğünü ipsiz bağlar,
İnek gibi molların verdiği
Görünce kinin artar, kanın kaynar.

Şahitliğe iki yiğit gönderir, yaya,
Gözü kapalı sûfi molla uyuklar,
“Razı” diye yalan şahit olur
Yasa değil, din değil, yapay.

“Sevmiyorum” sözü çıkarsa da perde ardından,
Sanki yanlış anlamış gibi olurlar.
Sinirlenir de acı sözler söyler
Kulağına pamuk tıkar molla duymaz.

Ağlatır genç kadını zorla kocaya,
Amenger¹⁶, ikinci eş, ihtiyar kocaya.
Zorlayanı cehenneme bırakırsa eğer,
Molla ah, Tanrı yanında bu kolay mı?

Zorla nikâh kıyarsan, ağlamaz mı,
Yanan ruh ne olsa da dayanmaz mı?
Tanrı dahi fakiri de koruyarak
Gittiğinde bu durumu sormaz mı?!
(Torayğirov,2007:124)

3.2.28. Şubar Hoca

İsteddiği at, aygır, koç, boğa,
Hiçbir şey öğrenmeden fisıldar, dua eder.
“İyileştiririm” diye, öldürür hastaları,
Halk arasındaki büyük zarar Şubar Hoca.

Çocuğu olmayana dua ile çocuk verecek,
Cahil halkı kandırıp meşgûl edecek.
“Cennet, Cehennem” dediği gerçekse eğer
Cehenneme ilk önce hoca girecek.

Kara koyunun ciğeri kimi iyileştirir,
Hocanın hilesi ona sadece karın tokluğu sağlayacak.
Yalancı, halkı bozan zâlimler kaybolursa,
Cahil halk kurnazlardan kurtulur.
(Torayğirov,2007:125)

¹⁶ Ameñger – eşi öldüğü durumda kadını erkeğin akrabalarından birine evlendirmek.

3.2.29. İki Sıçan

Dışarıdan iki sıçan yağı bulmuşlar,
 Harcanmadan ikisi de sakinleşmiş.
 Tartışıp, bu yağı paylaşamayıp,
 Maymuna danışmayı düşünmüşler.
 (Torayğırov,2007:126)

3.2.30. (...)

Sözüyle değer vermeyen bu halka,
 Alındım on iki yaşında prangaya.
 Milletimin ben asıl oğlu olduğumu
 Kaderin kendisi eder şahitliği
 (Torayğırov,2007:128)

3.2.31. Ben Kazak

Ben Kazak, Kazak'ım diye övünürüm,
 Tekbire "Alaş" denen adı alırım.
 Sevdiğim, Kazak ömrü, ben de Kazak,
 Ben neden Kazaklıktan utanayım?!

Hürlüğün bozkırında kuş gibi uçup,
 Büyüdüm bolluğun sütünü içip.
 ...Altay, İrtiş, Sırderya , Esil, Jayık,
 Arasını mekan ettim genişletip
 Vatanımı, yerimi koruyacak yiğit olup,
 Büyüdüm geniş bozkırların tadını çıkarıp.

Er Türk boylarıyla namı çıkmış,
 Bir zamanlar Avrupa'yı titretmiş.
 Girdiği kapı, çıktığı delik olmuş,
 Batı'dan Doğu'ya kadar hükmetmiş.

Ben Kazak, Kazak'ım diye övünürüm,
 Tekbire “Alaş” denen adı alırım.
 Sevdiğim, Kazak ömrü, ben de Kazak
 Ben neden Kazaklıktan utanayım?!
 (Torayğırov,2007:176)

3.2.32. Kazak Dili

Seviyorum öz dilimi, anam dilini,
 Beşikte yatarken çğretmişmiş ilim
 Ağlayarak yere düştüğüm andan
 Kulağıma sinirdiğim tanıdık sesim.

Bu dille annem bana ninni söyleyip,
 Sevmiş, “evladım”, “canım” diye
 Bu dille ilk öğretilen:
 “Anne” denen sevdiğim kelimem

Şımarıp, alır kaçardık dost borkünü,
 Bu dille oynamıştım bozkırda özgür
 Bu dille ilk dışarı çıkıp
 Hayatta büyük bozkırda anladığım güzellik
 (Torayğırov,2007:187)

SONUÇ

Sonuç olarak Sultan Mahmut Torayğirov, 20 yüzyıl Kazak edebiyatının şair, yazar, ilim ve fikir adamı olarak önde gelen şahsiyetlerden biridir. Torayğirov'un günümüze kadar edebiyata kazandırdığı birçok şiiri, poemaları, makaleleri, mektupları vardır.

Çalışmamızın temel amacı Türk dünyası için varlığı, kişiliği ve eserleriyle çok değerli bir yere sahip olan Sultan Mahmut Torayğirov'u, başta Türkiye olmak üzere bütün Türk dünyasına tanıtmaktır. Bugün bu amacın gerçekleşmesinin verdiği mutlulukla çok gururluyuz. Şu ana kadar Torayğirov ve eserleri ile ilgili ne Türkiye'de ne de Türk dünyasında herhangi bir çalışmanın yapılmış olmaması yazdığımız tezi daha kıymetlendirmekte ve kendine özgü hale getirmektedir. Çalışma sürecinde öncelikle Torayğirov'un hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri konusunda ayrıntılı bilgi verildi. Torayğirov'un manzum eserleri incelenerek yapı ve tema bakımından detaylı olarak değerlendirildi. Şiir ve poemaları dört başlık altında (Toplumsal, Millî Değerler ve Dinî, Bireysel Unsurlar) toplam on bir tema tespit edilerek, verilen metin örnekleri ile detaylı anlatıldı. Sultan Mahmut'un yazmış olduğu toplam yüz yirmi üç şiiri, dört poeması, bir romanı ve mektupları bulunmaktadır. Yani şair, genç vefat etmesine rağmen hem sayı bakımından hem de içerik bakımından zengin eserler meydana getirmiştir. Tezimizin metinler bölümünde bu kadar çok eseri yazmak ya da bu bölüm içerisine koymak mümkün değildi. Bundan dolayı metinler bölümüne şairin eserleri içerisinde ön plana çıkan ve önemli otuz şiiri, bir poemasına yer verildi.

Şairin şiir, poema ve diğer eserlerini dil ve anlatım bakımından değerlendirildiğimizde karşımıza işlek, akıcı, yalın ve duru bir dil ve üslup çıkar. Torayğirov, şiir ve poemalarında yalın, duru, akıcı ve işlek bir üslup kullanır. Torayğirov, daha çok atri konularını içine alan tarihî şiirleri ve poemalar yazdığından dolayı bu şiir ve poemalarda eski Türkçe ve kök kelimelere oldukça yer verir. Bu kelimeleri kullanması, anlattığı tarihî olayla birebir örtüşür ve anlatımı daha da akıcı ve sürükleyici hale getirir. Örneğin Türkçeye ait eğitim, eğitim malzemeleri ile ilgili kavram, terim ve sözcüklere ağırlık verir.

Özellikle poemalarında kullandığı dil çok farklıdır. Torayğirov'un poemalarını okuyan bir insan, sanki roman okuyormuş gibi hisseder. Bundan dolayı şairin eserlerinde kullandığı dil ve anlatım, daha çok merak uyandırıcı, akıcı, sürükleyici, duru ve yalındır. Torayğirov'un şiirlerinde, poemalarında ve diğer eserlerinde kullandığı dil

ve anlatım bize şairin hayal dünyası, eserlerindeki temel kavram ve semboller, edebî şahsiyeti hakkında oldukça önemli bilgiler verir.

Kısacası Sultan Mahmut Torayğirov, hayatı, şahsiyeti, edebî kişiliği ve eserleriyle sadece Kazak edebiyatının değil, bütün Türk dünyası edebiyatlarının önemli ve değerli bir şahsiyetidir. Yaptığımız bu çalışma bunu ortaya koymuş ve ispatlamıştır. Yaptığımız bu çalışmanın, bundan sonra Sultan Mahmut Torayğirov ve eserleri üzerine yapılacak bütün çalışmalara, araştırmalara ve incelemelere bir temel ve kaynak oluşturacağını ümit eder ve çalışmamızın bütün Türk dünyası için hayırlı olmasını dilerim.

KAYNAKLAR

- Alibekiroğlu, S. (2005). *Kazak Alimi Ahmet Baytursunoğlu'nun hayatı ve eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Gaziantep.
- Baypakov., K., (1994). “Kazakistan Tarihi Köne Zamannan Bugünge Deyin” *Kazakistan Territoriyasındaki Taypalar Odaktarı Jane Ertegedi Memleketter*. (Ed. M.Kozıbayev), Davir Yayınevi, Almatı,
- Baypakov, K., Nurjanov, A., (1992). *Ulı Jibek Jolı Jane Ortağasırlık Kazakistan*, Davir Yayınevi, Almatı.
- Çetin, N., (2015). *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- “Devletin Egemenliği Bildirgesi”, (10 Aralık 1991) . *Egemen Kazakistan*.
- Ercilasun, A. B., (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ferhat Tamir, Kazak Türkçesi). Ankara.
- Gömeç, S., (1999). *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İbragim, D., (2010). *Âşık Paşa'nın Garibnâmesi'nin Klasik Osmanlı - Kazak Kültür Müşterekleri Açısından İncelenmesi ve Kazakça'ya Tercümesi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- İjanov, J., (2000). “Älipbiy Tuvralı Arhiv Ne Deydi?”, *Qazaq Ädebiyeti*. 27/2657, 2-3. Almatı.
- Kafalı, M., (1976). *Altınorda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Kenjebayev, B., (1966) *Sultanmahmut Torayğırov*, Almatı Yayınları, Almatı.
- Kenjebayev, B., (1986) *20 Ğasır Basındağı Demokrat Akındar*, Davir Yayınevi, Almatı.
- Koç, K., İsina, A., Korganbekov B., (2007) *Kazak Edebiyatı 2(Sovyet Dönemi ve Bağımsızlıktan Sonraki Kazak Edebiyatı)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kocakaplan, İ., (2011). *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kozıbayev, M., Kömekov. B.E., (1994). “Erte Jane Damığan Ortağasırlık Memleketteri (VI-XIII Ğasırlar)”, *Kazakistan Tarihi Köne Zamannan Bugünge Deyin*, Almatı: Davir Yayınevi,
- Kozıbayev, M., Mansurov, T. (1994). “Kazakistan–Egemen Tavelsiz Memleket”, *Kazakistan Tarihi Köne Zamannan Bugünge Deyin*, Almatı: Davir Yayınevi, 425.
- Oba, E., (2010). *Kazakçada Arapça ve Farsça Kelimeler*, (Basılmamış Bitirme Tezi), Korkıt Ata Devlet Üniversitesi, Kızılıorda.
- Sahhipova, F. B., (2007). “Kazakların Boy Örgütlenmesi”, *MTAD*, 4/3,185. Ankara.
- Sahhipova, F.B., (2007). *Kazak Türkçesinin Merkezî, Kuzey ve Doğu (Orta Jüz) Ağızları III*. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saray, M., (1913). *Kazak Türkleri Tarihi "Kazakların Uyanışı"*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Saray, M., (1996). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Seydimbek, A., (1997). *Bozkırın Şifahi Tarihnamesi*, Sanat Yayınları, Almatı.
- Seydimbek, A., (1997). *Kazak Alemi. Etnomadeni Payımdav*, Sanat Yayınları, Almatı.
- Smagulov, O., (1994). *Ata - Baba Kazak*, Bilim Yayınları, Almatı.

- Söylemez, O., Azap, S., (2018) *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı*, Kesit Yayınları, İstanbul
- TDK., (2009). *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- Torayğırov, S., (1987). *Sarıarqanın Janbırı*, Jazuvşı Yayınları, Almatı.
- Torayğırov, S., (2002). *Kamar Suluv*, Atamura Yayınları, Almatı.
- Torayğırov, S., (2007). *Sarıarqanın Janbırı*, Raritet Yayınları, Almatı.
- Yespenbetov, A., (2008). *Şakarim jane Sultanmahmut*, Raritet Yayınları, Almatı.
- Yespenbetov, A., (1992) *Sultanmahmut Torayğırov*, Ğılım Yayınları, Almatı.

İnternet

Elektronik Dergilerden Alıntı

- Özdemir. C., (2018) “Kazak Türklerinin ve Kazak Dilinin Tarihi Gelişimi” *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, https://vvv.researchgate.net/publication/328357973_KAZAK_TURKLERI'NIN_VE_KAZAK_DILININ_TARIHI_GELISIMI (24.02.2019)
- Özden. H., (2018) “Çarlık Rusya’sında Son Dönem Türk Aydınlarının Fikir ve Faaliyetleri” *Belgesel Tarih*, <https://www.belgeseltarih.com/carlik-rusyasinda-son-donem-turk-aydinlarinin-fikir-ve-faaliyetleri/> (05.03.2019)
- Ölçekçi. H., “Kazakistan’daki Ulusal Hareketler ve Bolşevik Devrimi”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi*, <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3501-published.pdf> (20.02.2019)
- “Kuljanova N.S.” *A.Puşkin Şıǵıs Kazakistan Kütüphanesi* <http://imena.pushkinlibrary.kz/kz/pedagogikz/1203-.html> (04.03.2019)
- Kara. A., (2009) “Kazak Türklerinin Ortaya Çıkışı ile İlgili Efsaneler” <https://vvv.tatliaskim.com/genel-turk-tarihi/337541-kazak-turklerinin-ortaya-cikisi-ile-ilgili-efsaneler.html> (20.02.2019)

ŞAHİS VE ESER ADLARI DİZİNİ

- A. Baytursınulı, 8, 26
A.Tokmağanbetulı, 9
Abay, 4, 8, 9, 13, 17, 18, 20, 26, 27, 28, 41,
42, 43, 55, 81, 124, 143
Abdullah Tukay, 14, 19, 20
Ahmet Baytursınulı, 8, 14, 21
Ahmet Baytursunulı, 5, 11
Akbettav, 15
Aldar Köse, 22
Alihan Bökeyhan, 5, 11, 43
Alihan Bökeyhanov, 4, 21
Almatı, 13, 43, 151, 152, 153
Altay, 2, 46, 60, 105, 148
Altınsarin, 8, 22
Aral Gölü, 1
Arap Silamulı, 29
Artem Ivanoviç Derov, 12
Askar Tokmağanbetulı, 9
Astana, 13
B. Kenjebayev, 20
B. Maylin, 9
B. Ötetilevov, 26
Balkaş Gölü, 1
Balkaş Gölü, 4
Bayanavul, 12, 13, 28
Beysenbay Kenjebayev, 29
Beysenbay Kenjebayev, 27, 29
Boztay Jaqıpbayulı, 27
Cengiz Han, 1
Cengiz Han, 3
E. Kekilbayulı, 9
Ebu Bekir Molla, 10
Ebu'l Hayr, 3
Ğ. Mustafin, 9
Ğ. Müsrepulı, 9
Hazar Denizi, 1
I. Jansügirulı, 9
Issık Göl, 1
İbn Fadlan, 4
İbn Hordadbek, 4
İlminskiy, 7
İskender, 1
Jaňgara Dadebayev, 28
Janibek, 3
Jiyrenşe Şeşen, 22
Jusipbek Aymavutov, 12, 26
Karatav, 1, 4
Karibay Şamenov, 27
Kasım Han, 3, 4
Kaşgarlı Mahmut, 4
Kazakistan, 3, ii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12,
13, 17, 18, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 33, 47,
152, 153
Kazan, 7, 19, 20, 24, 25, 26
Kerey Han, 3
Kızıl Tuv, 10
Kökşetav, 10
M. Avezov, 8, 26
M. Belbayeva, 27
M. Duvlatulı, 8, 9
M. Jumabayulı, 26
M. Mağavin, 9
M. Seralin, 9
Malik Ğabdullin, 20
Marat Abdeşov, 28
Mayakovski, 9
Melike, 12
Mirjakıp Duvlatov, 11
Mirjakıp Duvlatulı, 8, 14, 21
Muhtar Avezov, 26
Mukan Molla, 10, 14
Nazipa, 27, 41, 42, 118, 121
Nurğali Tavşıbayev, 10
Nursultan Abişulı Nazarbayev, 6
Nurtazin Temirgali, 27
Orenburg, 4, 7, 9, 20, 41, 43
Öskemen, 13, 75, 118
Pavlodar, 5, 12, 13, 28, 156, 158
S. Mukanulı, 9
S. Smatayuıl, 9
Sayan, 2
Semerkand, 24
Semey, 8, 11, 13, 15, 16, 17, 20, 41, 64, 67,
107, 110, 111, 121, 122, 126
Serik Kıyrabayev, 28
Sır-ı Derya, 1
Sultan Mahmut, 5, i, ii, iii, 8, 10, 11, 12, 13,
14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36,
37, 39, 41, 42, 47, 51, 53, 55, 57, 61, 149,
150
Sultan Mahmut Torayğırov, 5, i, ii, iii, 8, 10,
12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 55, 57, 61, 149,
150
Ş. Satbayev, 29
Şakerim, 26, 29
Şalabayev Belgibay, 27
Şamenov Karibay, 27
Şaybay Aymanov, 11, 15

Şoqpit, 10
T. Abdirahmanov, 27
T. Kojakeyev, 28
Tamim İbn Bahr, 4
Tanrı Dağları, 2
Tomiris, 1
Tomsk, 11, 15
Torayğır, 13, 159

Torayğır Yedigeuli, 13
Torgay Nehri, 4
Tortay, 15
Troytsk, 10, 11, 15, 19, 24, 35
Tursınbay Jurtbay, 26
Yedisu, 1, 2, 4
Zaysan, 4, 11, 75, 118
Züfnün, 10

EKLER

Ek 1. S. Torayǵırov Pavlodar Devlet Üñiversitesi (17.09.2018.)

Ek 2. S. Torayǵırov Pavlodar Devlet Üñiversitesi. Şairin ismini taşıyan derslik (17.09.2018.)

Ek 3. S. Torayǵırov Devlet Ünıversıtesı. Toplantı salonu (17.09.2018)

Ek 4. S. Torayǵırov haqqında yazılan kitaplar (17.09.2018) .

Ek 5. Pavlodar Şehri. S.Torayğirov adını taşıyan sokak (15.09.2018.)

Ek 6. S. Torayğirov'un köyü (20.09.2018.)

Ek 7. Torayğır Dağı ve Torayğır Gölü (20.09.2018.)

Ek 8. S.Torayğırov'un Türbesi (20.09.2018.)

Ek 9. S. Toraygırov'un babası Böketov Şokpıt'ın mezarlığı (20.09.2018.)

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Balsan MADİ
Doğum Yeri : Taraz/KAZAKİSTAN
Doğum Tarihi : 24.05.1994
E-posta : balsan_kanly@mail.ru

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Saken Seyfullin Orta Mektebi
Lisans : Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi/ Kazak Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Anabilim Dalı
Doktora :
Yabancı Dil ve Düzeyi:

İŞ DENEYİMİ :

ARAŞTIRMA ALANLARI:

TEZDEN ÜRETİLEN TEBLİĞ VE YAYINLAR: